

Miskolc – a befogadó város

Gyermekkorom egyik bűvös városa, amelyről azt képzeltem, valahol az Üveghegyen is túl fekszik. Pedig nem volt, nincs, nem hogy az Üveghegyen, de még csak a Bükkön túl sem. Először gyermekkoromi cimborámtól, néhai **Koós Attilától** hallottam róla. Gyakorta látogatta őket egy ott élő, a falunkból elszármazott rokona, „Valika nene”, akinél olykor-olykor néhány napot el is töltött. Jómagam nem emlékszem, mikor voltam először Miskolcon. Első közvetlen emlékeim a kassai középiskolás évekhez kötődnek – szakmai gyakorlaton voltunk ott.

Miskolc a 19. század utolsó harmadáig, amíg Budapest át nem vette ezt a szerepet, a példa volt a gömöriek, kivált pedig Rimaszombat számára. Az akkori, kölcsönösen előnyös kapcsolatoknak szép jelképe az 1898/1899-ben épült *Gömöri pályaudvar*.

Sajátos és szomorú fejezete országunk történetének, hogy az első világháborút követően osztódással szaporodott. Mindössze 21 település maradt a magyar határokon belül. Annyira hihetetlennek tűnt mindaz, ami történt, hogy rossz álmoként, átmeneti állapotként fogták fel. Hogy a jogfolytonosságot biztosítsák, Putnok székhellyel szervezték meg Gömör-Kishont vármegyét (miközben, Rimaszombat székhellyel a csehszlovák hatalom is berendezkedett). Alig pár év elteltével aztán mindkettőt megszüntették. A csehszlovák állam hatalompolitikai okokból – meg az újonnan bekebelezett kisebbség rovására – szervezte át az ország közigazgatását. Magyarországon pedig be kellett látni, hogy 21 település nem képezheti egy önálló vármegye alapját. Gömör akkori tekintélyét azonban jól jelzi, hogy összevonták ugyan Borsoddal, de a nevét megőrizték. A helyzetet azonban továbbra is átmenetinek tekintették, amit a vármegye teljes elnevezése is sugallt: *Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye*. Így, s ekkor lett Miskolc Gömörország fővárosa, 1924. február 26. és 1938. december 22. között.

A 2. világháborút követően a 4330/1945. sz. miniszterelnöki rendelet Borsodot és a Magyarországnak maradt töredék Gömör és Kishontot *Borsod-Gömör vármegye* néven egyesítette. A megnevezés kérészetűnek bizonyult. Az 1950. évi megyerendezéskor a máig használatos *Borsod-Abaúj-Zemplén* nevet kapta.

Ahogy a trianoni döntést követően, úgy a 2. világháborút követően is Miskolc volt a gömöriek számára a menedék. Ki tudná megmondani, hány és hány menekült, száműzött lelt új otthonát és hazát Miskolcon? A sok közül most csupán néhány személyt említek név szerint.

Fábián Vilmos a Székelyföldről származott el Gömörbe, s lett az *Egyesült Protestáns Gimnázium* tanára, majd igazgatója – s tisztségéből adódóan, egyben a vármegyei múzeum igazgatója is. Kiváló tanár, a magyarság elkötelezett embere. A világháborút követően őt is száműzte a hatalom. MÁV alkalmazottként, majd portásként tengette az életét Miskolcon.

Ifj. **Rábely Miklós** az apja által alapított nyomdászfamília tagja. Közéleti vállalásai miatt ő is a számkivetettek keserű kényerét ette a Szinva partján. A megélhetés még jóval a 70. életévén túl is az olombetűk mellé kényszerítette.

S hányan voltak azok, akiknek átmeneti otthonát nyújtott! Történt, példának okáért, hogy az impériumváltás zürzavaros időszakában az *Egyesült Protestáns Főgimnázium*nak egy egész osztálya távozott Miskolcra, ahol a minoriták fogadták be őket. Ők akkor, rövid idő múltán, mindannyian visszatértek.

A 2. világháborút követően, amikor tiltott volt a magyar szó, megannyi diák szökdösött át az államhatáron, hogy anyanyelvén tanulhasson. Többségük hazatért. Köztük volt kitűnő írónk, **Mács József**, a kiváló néptánc-koreográfus, -kutató, **Takács András**, de a néhai **Kovács Gyuláné Héthy Jolán** is, aki a *Tóth Pál Nőnevelő Intézeti Leányliceum és Tanítóképzőben*, a legendás „*Tőtpál*”-ban folytatta tanulmányait, majd hazatérve, nemzedékeket tanított a betűvetésre...

A gömöri kapcsolat ma is termékeny.

Napjainkban, amikor a határ nyitott, sok gömöri diák tanul miskolci oktatási intézményekben, középiskolákban, egyetemen. Az elődökhöz képest kevesebben vannak azok, akik tanulmányaik befejezését követően is szülőföldjüket választják.

Élénk kapcsolat van egyes iskolák, pl. a rimaszombati *Tompa Mihály Református Gimnázium* és a *Lévay József Református Gimnázium* között is.

Aligha véletlen, hogy Miskolcon működik a virtuális Gömörország gondolatát felkaroló *Gömörország Regionális Kulturális Egyesület* – élén a gömörhorkai ősökkel rendelkező **Koncz Károly György** és az otthonukból elűzött rimaszombati szülők gyermeke, **Balázs István**. Aminthogy az sem véletlen, hogy Miskolcon fejt ki tevékenységét egyesületünk alelnöke, **Bodnár Mónika** is, akinek a jelen szám anyagának összeállításában kiemelt érdeme van.

A miskolci művelődési intézmények közül különösen kettőről kell szólnunk. A *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárról*, amely gyűjteményeiben a gömöri múlt megannyi emlékét őrzi, s kiadványaiban rendszeresen közöl gömöri vonatkozású anyagot, kivált pedig a *Herman Ottó Múzeumról*, amelynek munkatársai a gömöri múlt értő és elkötelezett kutatói. Ennek bizonyossága ez a lapszám is, benne megannyi, a történeti múlt, népelet, művészeti hagyomány és művelődéstörténet egy-egy szeletét bemutató dolgozattal. Legyen ez a lapszám tisztelgés a Szinva parti város, annak mindenkori vezetése és polgárai előtt.

B. József István

Bodnár Mónika

Gróf Serényi Béla miskolci képviselőjelöltségének története

A gróf Serényi család házasság révén szerzett birtokokat Gömörben, a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén. Az **Orlayak** putnoki uradalma (Putnok és Dédes) **Serényi András** (1630 körül–1688 vagy 1689) és **Orlay Borbála** († 1726) 1672–1674 körül kötött házassága révén lett a Serényieké. Ez az uradalom **Eötvös Alojzia** (1791–1862), **Serényi Nepomuki János** (1776–1854) felesége által később kiegészült Sajószögeddel (erre a házasságra 1811-ben került sor). Ez utóbbi pár harmadik gyermekének személyében, **Lászlóban** (1815–1893) tiszteljük a Serényiek putnoki ágának alapítóját. Ő volt az, aki az 1850-es évek közepe táján megtelepedett Putnokon, ahol korszerűsítette a meglévő kastélyt, ahová magával hozta morva feleségét, gróf **litici Bubna Ludmillát** (1827–1866), akinek halálát követően családi kriptakápolnát építtetett Putnokon. Az ő hatodik, legfiatalabb gyermekük **Béla** (1866–1919) volt, aki apjától a putnoki birtokot örökölte (Dédes és Sajószöged nélkül, mert azt bátyja, **István** (1862–1909) kapta). Béla a meglévő birtokhoz később megvásárolta Bánrévét is.¹

Béla középiskolai tanulmányait a bécsi *Theresianum*-ban végezte. Ezt követően jogi tanulmányokat folytatott Budapesten, ahol 1890-ben jogi doktorátust szerzett. Tanulmányainak befejezése után politikai pályára lépett. Előbb a főrendiház tagjai között foglalt helyet. E korszakban, 1894-ben különösen a kormány egyházpolitiká-

ját támogató beszédével hívta fel magára a figyelmet. Később áttért a pártpolitizálásra, 1896-ban a *Szabadelvű Párt* programjával lett a dédesi kerület országgyűlési képviselője. Dédest három cikluson keresztül képviselte a parlamentben. Parlamenti felszólalásaiban minden alkalommal elszántan kiállt az ipar és a kereskedelem mellett, melyeket minden egyoldalú agráriusz támadás ellen hathatósan védelmezett. A politikát nem úri passzióból művelte, közgazdasági kérdésekkel tudományosan is foglalkozott. **Tisza István** első kormányzása idején az 1903. november 18. és 1905. június 13. közötti időszakban kereskedelemügyi államtitkár volt. A második **Khuen-Héderváry**-kormányban és a **Lukács**-kormányban is földművelésügyi miniszterként működött az 1910. január 17-től 1913. június 10-ig tartó időszakban. Az **Esterházy**-kormány mindkét összetételében kereskedelemügyi miniszter volt 1917. június 15. és 1918. január 25. között, majd a harmadik Wekerle-kormányban 1918. február 11-től október 31-ig ismét a földművelési tárca élén állott.²

A Szabadelvű Párt feloszlása után nem vállalt képviselői mandátumot, hanem ismét a főrendiházban foglalta el a helyét, ahol élesen kritizálta a **Wekerle-Beck**-féle kiegyezést. Egyik igazgatója volt a régi Szabadelvű Pártból alakult *Nemzeti Társaskör*nek. Amikor 1910. március 21-én, az 1906–1911-es országgyűlés idő előtti feloszlásának napján Khuen-Héderváry miniszterelnököt az ellenzék tetteg bántalmazta, ő a miniszterelnök védelmére sietett, miközben maga is súlyos sérüléseket szenvedett.³

Az 1910-es választások alkalmával két helyen, Miskolcon és Besztercebányán is indult képviselőjelöltként, mindkét helyen a Nemzeti Társaskörből a választásokra alakult *Nemzeti Munkapárt* színeiben lépett fel. Jelen írásomban a miskolci képviselőjelöltség történetét mutatom be a helyi sajtó – *Miskolcz*, *Miskolczi Napló*, *Ellenzék* – tükrében.

A Nemzeti Munkapárt helyi sajtóorgánuma az 1910. április 3-tól megjelenő, *Miskolcz* címet viselő politikai napilap volt. Megjelenésétől kezdve az 1910. június 1-én végbement választásokig, sőt azt követően is, egészen július végéig alig van olyan lapszám, melyben ne szerepelne gróf Serényi Béla neve. Mindjárt az 1. szám arról tudósít, hogy „*Miskolcz város déli kerületében a nemzeti munkapárt nagy lelkesedéssel gróf Serényi Béla földművelésügyi miniszternek ajánlotta fel a képviselői jelöltséget.*” A híradás további sorából az is kiderül, hogy rövidesen küldöttség utazik hozzá Budapestre, hogy személyesen adja át az ajánlatot, valamint az is, hogy a miniszter egy másik kerületnek is jelöltje, de kijelenti, hogy megválasztása esetén ezt a mandátumot tartja meg.⁴ Ez a kettős jelölés többször téma volt a sajtóban. Ezzel összefüggésben az ellenzék felvetette, hogy fölösleges Serényire szavazni, mert úgysem tartaná meg a miskolci mandátumát, amit a néppárti sajtó újra és újra igyekezett cáfolni.⁵

Serényi Béla 1919-ben

A miskolci Munkapárt nagy elánal kezdte meg a küldöttség szervezését, melybe április 5-ig már több mint százan jelentkeztek.⁶ Néhány nappal később a lap hosszú cikkben számol be a közel 200 tagú küldöttség április 7-i tisztelgéséről gróf Serényi Béla miniszternél, a déli kerület, és dr. **Lipcsey Ádám**nál, az északi kerület jelöltjénél. Gróf Serényi Bélát – aki a földművelésügyi minisztérium nagy fogadótermében fogadta híveit – „minden ízében európai gondolkodású és látóköri politikus”-nak nevezi a cikk írója. Serényi hivatalosan is elfogadta a jelölést és ígéretet tett arra, hogy rövidesen Miskolcra látogat, s előterjeszti programját. A *Hungária Szállodában*, a jelöltek tiszteletére rendezett társas ebéden Serényi Miskolcot második szülőhazájaként emlegette, „mely szívemhez közel áll és mely szülőföldem szomszédságában van, ahol nevelkedtem, amely ipari és kereskedelmi tevékenységemmel oly szorosan összefügg”.⁷ Erre a kijelentésére a későbbiekben is hálásan emlékezett a miskolci sajtó.⁸

Rövid előkészületek után, a már jelzett miskolci látogatásra április 11-én került sor. A másnap megjelenő *Miskolcz* több mint négy oldal terjedelemben számol be az eseményről. Érdekesek a megérkezést, a társas ebédet és a bankettet leíró részek, de legfontosabb mégis a közel ezerfős hallgatóság előtt elmondott programbeszéd. Ebben a politikus az általános és országos politikai témákon túl helyi sajátosságokra is kitért. Ezek között figyelmet érdemelnek a Budapest túlzott centralitásával szemben támogatott decentralizálási törekvések, ezzel összefüggően a vidéki nagyvárosok – köztük Miskolc – megerősítése és fejlesztése, valamint a vízvezeték- és csatorna-hálózat kiépítésének tervei. Ez utóbbival kapcsolatosan hangsúlyozza, hogy Miskolc kereskedelmi szempontból kaput képez az Alföld és a Felföld között. E geográfiai fekvés kihasználása érdekében fontosnak tartja a Sajó kanalizálását, hogy a tömegáruk e folyón át jussanak el az Alföldről a Felföldre és viszont, s az áruk elosztásában Miskolcnak kiemelkedő szerepet juthat.⁹ A csatornázás kiépítése egyébként nem új keletű kérdés Miskolcon, ekkor már hosszú évtizedekre visszanyúló múltja van, de így is jól jön a miniszteri támogatás, ami rövid időn belül meg is érkezik.¹⁰ A programbeszédnek a városra vonatkozó részei **Szentpáli István** polgármester szívét is megdobogtatták, ezek közül is a Sajó hajózhatóvá tételének jövőbeni megoldása gyakorolt rá legnagyobb hatást, ami különös perspektívát nyújt a város közönségének.¹¹ Ugyanezt a témát, valamint a magyar föld termőképességének emelését méltatja szakértőként **Rozsnyay Károly** műszaki tanácsos a későbbi lapszámokban.¹² Ezek egyikében kifejti, hogy a Sajónak a Tiszába torkolásától Bánrévéig való csatornázása miként befolyásolná a Sajó-völgyében fekvő szén- és vasércbányák nyersanyagainak forgalmát.¹³ Ez a program-pont újra és újra feltűnik a napi sajtóban. Ezekből az írásokból azt is megtudjuk, hogy a Sajóra vonatkozó vízi úti terveket nem Serényi találta ki, hanem még hivatali elődje, **Darányi Ignác** dolgozta ki, s ez Miskolc és Szolnok, valamint a két nagyváros térségének közös érdeke. Viszont aki tekintélye súlyával az adott időszakban támogatni tudja a program megvalósulását, az Serényi.¹⁴

Serényi ekkoriban tényleg nagy népszerűségnek örvendett és politikai körökben is elismerték. Nem véletlen, hogy a választási kampány kellős közepén, 1910 májusában Magyarországra látogató **I. Ferenc József** magyar király is külön kihallgatáson fogadta őt, s a földművelési tárca ügyei mellett az általános politikai helyzetről is tájékoztatást kért tőle.¹⁵ A kortársak szerint a Ferenc Józsefet követő **IV. Károly** királlyal is kitűnő, baráti kapcsolatokat ápolt.¹⁶

Serényi, befolyásos politikusként, miskolci programbeszédjében tényleg nem alaptalanul ígéretet, s ezt rövidesen be is bizonyította. Párthívei kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy Miskolc már azáltal is nyert, hogy egyik kerülete őt választotta jelöltjének, mert a miniszter pusztá jóindulata is óriási előnyöket jelent e támogatásra rászoruló város és lakói részére.¹⁷ S ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy hosszas, eredménytelen vajúdas után végül az 1910. május 1-i MÁV menetrendben életbe lépett az új vonatpár Miskolc–Budapest viszonylatban.¹⁸ Jóindulatának, Miskolcra való odafigyelésének másik konkrét megnyilvánulása pedig a város csatornázási tervének gyors jóváhagyása, ezáltal a munkálatok rövid időn belül történő megkezdése volt.¹⁹

Április-május hónapokban hol hangosabban, hol csendesebben folyt a korteskedés. Közben kiírták a választásokat. Ennek időpontja megyénként változó volt, de mindenütt az 1910. június 1. és 10. közötti időszakban kellett megtartani. Miskolcon és Borsod megyében június 1-ét hirdették ki a választás napjának. Mivel ez az időpont egybeesett a havi vásár időpontjával, ez utóbbit, miniszteri engedéllyel, egy héttel későbbre halasztották. A választási szavazás helyszínül Miskolc déli kerületében a régi református főgimnázium, az északi kerületében a Kun József utcai polgári iskola tornacsarnokát jelölték ki.²⁰

A választások finisében felgyorsultak az események. Amint azt a *Miskolcz* már előre hírül adta, az aktust megelőzően két nappal, május 30-án Serényi újra Miskolcra érkezett, hogy találkozzon híveivel.²¹ A május 28-i lapszámból arról értesülhetett az olvasó, hogy a miskolci iparosok a napokban értekezletet tartottak, s ezen elkötelezték magukat Serényi mellett. Mint megfogalmazták: „városi közérdek és iparosérdek szempontjából” is őt támogatják.²²

A választások másnapján a *Miskolcz* óriási lelkesedéssel számolt be Serényi győzelméről. A választási procedúra fél kilenckor kezdődött. Délután fél kettőkor az állás 665–229 volt Serényi javára. Ezt látva, **Leitner Adolf**, az ellenjelölt visszalépett, így a választási elnök kihirdette az eredményt: győzött Serényi. A miskolci eredmények után a megyei és országos eredmények is olvashatók a lapban, s ebből kiderül, hogy gróf Serényi Béla Besztercebányán is megnyerte a választásokat. Nem volt ez egyedülálló, több mandátumot szerzett gróf Tisza István²³ és mások (**Székely Ferenc**, **Láng Lajos**, **Hieronymi Zichy János**, **Zsilinszky Mihály**) is.²⁴

A választásokat követően Serényi Béla levelet intézett dr. Szentpáli Istvánhoz, Miskolc polgármesteréhez

és **Lichtenstein József**hez, a *Munkapárt* miskolci elnökéhez, melyben megköszönte a támogatást és a város kitüntető bizalmát, s kifejezte örömét afelett, hogy alkalma lesz előmozdítani a város erkölcsi és anyagi jólétét.²⁵ Időközben olyan hírek röppentek fel, hogy Serényi a kereskedelmi miniszteri tárca várományosa.²⁶ A választásokat követően nem sokkal adott hírt a sajtó arról is, hogy Serényi állami bor-közraktár létesítését helyezte kilátásba Miskolcon.²⁷ A miskolciak öröme leírhatatlan volt, ám röviddel a választások után – előbb csak az ellenzéki sajtóban, de később a munkapárti napilapban is – olyan hírek keltek szárnyra, hogy Serényi nem tarja meg a miskolci mandátumot. Ennek a hírnek még az ellenzék sem örült: „*Nem tartozunk azon párthoz, amely Serényi Béla gróf zászlaját diadalra vitte, de miután meg lett választva, városi szempontból fontosnak tartjuk, hogy most már a miskolci mandátumot meg is tartsa. [...] A polgárságot meg akarjuk kímélni egy második választás kellemeitől, a városnak viszont meg akarunk tartani egy olyan képviselőt, akit nagyrészt azért választottak meg, hogy hasznára legyen a város előbbrevitelének. [...] Miskolcz minisztert választott képviselőül. De Serényi Bélában az embert is nézte. Viszont Serényi ne a pártot, hanem a várost nézze.*”²⁸ Táviratilag érkezett a hír, hogy a Nemzeti Munkapárt végrehajtó bizottsága megtárgyalta a képviselők többes mandátumának kérdését, s úgy határozott, hogy gróf Serényi Béla a beszercebányai mandátumot tartja meg, a miskolci mandátumról lemond, s azt **Görgy László** üzletvezetőnek adja át.²⁹ A másnapi lapszám címlapján cáfolta a hírt, s intézkedést helyezett kilátásba a félrevezető kilétére vonatkozó nyomozás ügyében.³⁰ De az ügy még jó ideig lázban tartotta a miskolciakat, akik, immár pártállástól függetlenül, mindannyian Serényit akarták.³¹ Igaz, az ellenzéki sajtó július közepe táján már egyre szkeptikusabban fogalmazott Serényi miskolci képviselőségét illetően, sőt a lemondás esélyeit is latolgatta, az esetleges új jelöltek személyét illetően is véleményt nyilvánított.³² Igaza volt az ellenzéki sajtó újságírójának, amikor így fogalmazott: „*Kétségtelen, hogy gróf Serényi Béla miniszter mandátumai körül kemény harcok dúlnak.*”³³ Csak ennek tudható be, hogy hat héttel a választások után még mindig nem volt eredmény, s hogy a közbeeső időszakban egyre másra röppennek fel a hírek és annak cáfolatai a mandátum sorsát, valamint a végleges döntés időpontját illetően. Ennek tudható be az is, hogy július 10-én, vasárnap miskolci küldöttség utazott Budapestre, hogy tisztelegjen megválasztott országgyűlési képviselője előtt, s előmozdítsa a miskolci mandátum megtartását.³⁴ A látogatásról, természetesen, részletesen beszámoltak az olvasóknak, így tudjuk, hogy a népes küldöttség előbb gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnököt, ezt követően **Perczel Dezsőt**, a Nemzeti Munkapárt országos elnökét, majd Serényit is felkereste. Mindhárman biztosították a küldöttség tagjait a felmerülő kérés teljes jóindulattal történő megoldásáról, bár a pártérdekre való hivatkozás többször is megfogalmazódott. Serényi ismét

kifejtette, hogy amennyiben rajta múlik, Miskolc lesz az első, „*de nem szabad elfelejteni, hogy itt országos érdekről és pártszempontokról is lehet szó. De bármiként alakuljanak is a körülmények, akár mint dőljön is el ez a kérdés, ő mindig Miskolcz város képviselőjének tartja magát és fokozott érdeklődéssel, figyelemmel, jóakarattal, odaadással fogja e város érdekeit támogatni és mindenféle intézményét fejleszteni.*”³⁵ Hosszas, hetekig tartó huzavona után, július 14-én még mindig bizonytalanság uralkodott a kérdést illetően. Végleges döntést aznap estére ígértek.³⁶ A másnapi *Miskolcz* az első oldalon számol be arról, hogy az előző esti ülésen megtörtént a döntés, és Serényi a beszercebányai mandátumot tartja meg, bár maga a miniszter a döntés utolsó pillanatáig a miskolci mandátumhoz ragaszkodott. A párt végrehajtó bizottsága azonban – nemzetiségi és országos pártérdekekre hivatkozva – másként határozott. Serényit úgy búcsúztatták a miskolci képviselőségtől, mint egy halottat a temetésen szokás, vigasztalást és megnyugvást keresve egy felsőbb hatalom végleges és megmásíthatatlan döntésében. „*A miskolci munkapárt találjon vigasztalást abban, hogy áldozatot hozott a párt országos érdekeinek, viszont a város közössége, mely pártállásra való tekintet nélkül szeretett képviselőjét üdvözölte gróf Serényi Béla személyében, találjon megnyugvást abban, hogy gróf Serényi Béla minisztert, ha ő szíve vágya szerint nem is maradhatott meg a mi képviselőnknek, mégis magunkénak tarthatjuk, a ki e város közönségének érdekeit a hozzánk vonzó jóbarát meleg támogatásában fogja részesíteni, a kire mindig számíthatunk!*”³⁷ A Munkapárt orgánuma nem szűnik meg hangsúlyozni Serényinek Miskolchoz való barátságát és vonzalmát.³⁸ Ez nem is volt alaptalan, hiszen legközelebbi miskolci látogatása alkalmával maga Serényi is kijelentette, hogy a választási programbeszédben kifejtett terveket, melyekkel Miskolc kereskedelmét kívánja előmozdítani, továbbra is fenntartja, s amennyiben földművelési miniszter marad, még az adott évben hozzákezd megvalósításukhoz.³⁹ Az ellenzéki sajtó is leplezetlen sajnálattal ír a miskolciakra nézve kedvezőtlen döntésről, s ezzel összefüggésben nem kis iróniával jegyzi meg, hogy „*a nemes miniszter itthagya a várost, miként Szent Pál otthagya annak idején az ijedt oláhokat. A déli kerület pedig most itt áll Szent Pál, illetve miniszter nélkül s kebelének sajtó fájdalmait nem enyhíti a biztatás, hogy azért a miniszter gondolatban az övék marad. [...] A gavallér és finom gondolkozású miniszter azonban gondoskodik az ő hűség városáról, melyet szeret, imád, amelyhez a szíve vonzza, de amelyet gyönyörűségeen itthagott. Első ajándéka volt a borközraktár, [...] az ajándék másik része: sertés hizlaló... Marad a jövő zenéjének egy miniszteri ígéret: a Sajó hajózhatóvá tétele. Nincs miniszter, nincs hajó, pocsolya marad a Sajó és egyelőre meg kell elégedni, ha mi úszkálhatunk a Sajó uszodájában, a hajók pedig messze valahol a Dunán, vagy a tengeren járnak.*”⁴⁰

Ezt követően gyorsan követték egymást az események. A munkapárt néhány napon belül új jelöltet állított a már

hetekkel korábban emlegetett Görgey László miskolci alelnök, MÁV üzletvezető személyében, akivel szemben a *Függetlenségi Párt* **Kubik Bélát** jelölte. Görgey megválasztását Serényi miskolci személyes megjelenésével is támogatta.⁴¹ Az új választási időpont augusztus 7-re lett kitűzve. A másnapi *Miskolcz* lelkesen számolt be Görgey győzelméről.⁴²

Bár Serényi tényleg sokat tett Miskolcért, az ellenzéknek abban kétségkívül igaza lett, hogy a Sajó nem lett hajózható. Amint azt Serényi egyik lelkes híve megírta, Serényi, annak ellenére, hogy nem lett miskolci képviselő, a Sajó hajózhatóvá tételét meg szeretne volna valósítani. Kijelentette, hogy igenis lesz a Sajón hajójárat. De jött a világháború, aztán az ország feldarabolása. A korszak nem kedvezett az ilyen jellegű terveknek. Aztán a Tanácsköztársaság idején menekülése, majd betegsége és korai halála végleg megghiúsította, hogy lépéseket tegyen e tervének véghezvitelére érdekében.⁴³ De másik tervét, a miskolci bor közraktárt sikerült megvalósítania. A létesítmény **Lippay Béla** 1916. évi Miskolc térképén már szerepel (az 1910. évin még nem), a Bodó soron jelöli.⁴⁴ De ez már egy másik történet lenne.

JEGYZETEK

¹ Bodnár 2014. 37–40.

² Bodnár 2001 (2002). 208–209; Bodnár 2014. 58–60.

³ Országgyűlési almanach 1910–1915. 412–413. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/413.htm (2008. április 15.); Miskolczi Napló, X. évf. 58. (2544.) sz. (1910. márc. 12.) 1; Miskolczi Napló, X. évf. 64. (2550.) sz. (1910. márc. 19.) 1; Miskolczi Napló, X. évf. 67. (2553.) sz. (1910. márc. 23.) 1–2.

⁴ Miskolcz, I. évf. 1. sz. (1910. ápr. 3.) 8.

⁵ Miskolcz, I. évf. 1. sz. (1910. ápr. 3.) 8; Miskolcz, I. évf. 18. sz. (1910. ápr. 24.) 3.

⁶ Miskolcz, I. évf. 2. sz. (1910. ápr. 6.) 4.

⁷ Miskolcz, I. évf. 4. sz. (1910. ápr. 8.) 3.

⁸ Miskolcz, I. évf. 6. sz. (1910. ápr. 10.) 3; I. évf. 7. sz. (1910. ápr. 12.) 1, 2; Miskolcz, I. évf. 18. sz. (1910. ápr. 24.) 3; Miskolcz, I. évf. 76. sz. (1910. júl. 12.) 1.

⁹ Miskolcz, I. évf. 7. sz. (1910. ápr. 12.) 3.

¹⁰ Miskolcz, I. évf. 9. sz. (1910. ápr. 14.) 2–3.

¹¹ Miskolcz, I. évf. 7. sz. (1910. ápr. 12.) 4.

¹² Miskolcz, I. évf. 10. sz. (1910. ápr. 15.) 1–2; Miskolcz, I. évf. 18. sz. (1910. ápr. 24.) 1–3.

¹³ Miskolcz, I. évf. 10. sz. (1910. ápr. 15.) 1–2.

¹⁴ Miskolcz, I. évf. 11. sz. (1910. ápr. 15.) 3–4; Miskolcz, I. évf. 22. sz. (1910. ápr. 29.) 1–2.

¹⁵ Miskolcz, I. évf. 35. sz. (1910. máj. 15.) 4.

¹⁶ Bodnár 2001 (2002). 208.

¹⁷ Miskolcz, I. évf. 19. sz. (1910. ápr. 26.) 1; Miskolcz, I. évf. 20. sz. (1910. ápr. 27.) 1–2; Miskolcz, I. évf. 27. sz. (1910. máj. 5.) 2.

¹⁸ Miskolcz, I. évf. 18. sz. (1910. ápr. 24.) 3; Miskolcz, I. évf. 20. sz. (1910. ápr. 27.) 3; Miskolcz, I. évf. 23. sz. (1910. ápr. 30.) 4.

¹⁹ Miskolcz, I. évf. 18. sz. (1910. ápr. 24.) 5.

²⁰ Miskolcz, I. évf. 37. sz. (1910. máj. 19.) 2; Miskolcz, I. évf. 39. sz. (1910. május 21.) 5. A régi református főgimnáziumként említett épület napjainkban a Herman Ottó Múzeum (Papszer utcai) Kiállítási Épülete.

²¹ Miskolcz, I. évf. 43. sz. (1910. máj. 26.) 4; Miskolcz, I. évf. 44. (tévesen 43-nak írva!) sz. (1910. máj. 28.) 4.

²² Miskolcz, I. évf. 44. (tévesen 43-nak írva!) sz. (1910. máj. 28.) 3.

²³ Miskolcz, I. évf. 48. sz. (1910. jún. 2.) 1–2.

²⁴ Miskolcz, I. évf. 80. sz. (1910. júl. 16.) 3; Miskolcz, I. évf. 92. sz. (1910. júl. 30.) 3.

²⁵ Miskolcz, I. évf. 50. sz. (1910. jún. 5.) 1.

²⁶ Miskolcz, I. évf. 52. sz. (1910. jún. 12.) 3. (Erre csak évekkel később, 1917-ben került sor.)

²⁷ Miskolcz, I. évf. 53. sz. (1910. jún. 14.) 1; Miskolcz, I. évf. 75. sz. (1910. júl. 10.) 2;

²⁸ Miskolczi Napló, X. évf. 128. (2612.) sz. (1910. jún. 14.) 1.

²⁹ Miskolcz, I. évf. 60. sz. (1910. jún. 22.) 3.

³⁰ Miskolcz, I. évf. 61. sz. (1910. jún. 23.) 1.

³¹ Miskolczi Napló, X. évf. 136. (2620.) sz. (1910. jún. 23.) 1; Miskolczi Napló, X. évf. 139. (2623.) sz. (1910. jún. 26.) 3.

³² Miskolczi Napló, X. évf. 151. (2635.) sz. (1910. júl. 12.) 1; Miskolczi Napló, X. évf. 152. (2636.) sz. (1910. júl. 13.) 1; Miskolczi Napló, X. évf. 154. (2638.) sz. (1910. júl. 15.) 1.

³³ Miskolczi Napló, X. évf. 154. (2638.) sz. (1910. júl. 15.) 1.

³⁴ Miskolcz, I. évf. 75. sz. (1910. júl. 10.) 1–2; Miskolczi Napló, X. évf. 151. (2635.) sz. (1910. júl. 12.) 1.

³⁵ Miskolcz, I. évf. 76. sz. (1910. júl. 12.) 1.

³⁶ Miskolcz, I. évf. 78. sz. (1910. júl. 14.) 2.

³⁷ Miskolcz, I. évf. 79. sz. (1910. júl. 15.) 1.

³⁸ Miskolcz, I. évf. 80. sz. (1910. júl. 16.) 1; Miskolcz, I. évf. 81. sz. (1910. júl. 17.) 1; Miskolcz, I. évf. 88. sz. (1910. júl. 26.) 1–2.

³⁹ Miskolcz, I. évf. 88. sz. (1910. júl. 26.) 2.

⁴⁰ Miskolczi Napló, X. évf. 156. (2640.) sz. (1910. júl. 17.) 3.

⁴¹ Miskolcz, I. évf. 84. sz. (1910. júl. 21.) 1; Miskolcz, I. évf. 85. sz. (1910. júl. 22.) 3; Miskolcz, I. évf. 86. sz. (1910. júl. 23.) 1; Miskolcz, I. évf. 87. sz. (1910. júl. 24.) 2; Miskolcz, I. évf. 88. sz. (1910. júl. 26.) 1–2.

⁴² Miskolcz, I. évf. 100. sz. (1910. aug. 8.) 1

⁴³ P. Kálniczky 1942. 63.

⁴⁴ Papp – Somorjai – Tóth 2015. 74(–75), ill. 76(–77).

IRODALOM

Bodnár Mónika

2014: A Serényiek hatása a gömöri népeletre. *Officina Musei* 21. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Bodnár Mónika (szerk.)

2001 (2002): Putnok és a Serényiek. In: Putnok monográfiája. Putnok, 192–214.

P. Kálniczky Vilma

1942: Régi nóták – régi emlékek (gömöri emlékek). Rábely Károly könyvnyomdájában, Rimaszombat

Papp Ferenc – Somorjai Lehel – Tóth Arnold (szerk. és összeáll.)

2015: Miskolc[z] régi térképeken 1759–1963. Miskolc Megyei Jogú Város, Miskolc

Ellenzék. Politikai hetilap. Miskolc–Budapest, 1910.

Miskolcz. Politikai napilap. 1910. I. évfolyam

Miskolczi Napló. Politikai napilap. 1910. X. évfolyam

Országgyűlési Almanach

1905–1910: Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Szerk.: Fabro Henrik–Ujlaki József. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1905. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al905_10/381.htm (2015. május 13.)

Derecskei Gyula

Egy méltatlanul elfelejtett gömöri építőmester: Miks Ferenc (1814–1879)

Minden épület üzenetet közvetít a múltból: így éltünk, ezt tartottuk szépnek, életmódunknak megfelelően, ilyen technikai szinten, ilyen szerkezeteket alkalmazva építkezünk. Ezek megfejtése, a korábbi tapasztalatok megismerése nélkül nem célszerű építkezni. A reneszánsz és barokk korszak templomait és palotáit nem tudták volna felépíteni az ókori Rómából megmaradt építészeti emlékek elemzése, tanulmányozása, modellezése nélkül. Ilyen közelítéssel vizsgálva közvetlen környezetünket, sok élménnyel lehetünk gazdagabbak. Modernnek nevezett épületeink, egy korábbi technikai színvonal továbbfejlesztésével, korunk ízlésvilágát és életstílusát közvetítik. Településeinken azonban még vannak száz-kétszáz évvel ezelőtt épült házak, templomok, kastélyok. Többségükről alig van valamilyen ismeretünk. Mestereik a feledés homályába merültek, érdemtelenül. Pedig érteniük kellett az építéshez, hiszen műveik a zavaros történelmi viszonyok közepette ma is állnak, használhatók, korszerűsíthetők. Szépítik környezetünket, bemutatják a korábbi építési szokásokat. Megőrzésük, karbantartásuk nemzeti kultúránk ápolásának fontos feladata.

A Sajó-völgy építészeti arculatának egyik jelentős alakítója volt a tragikus sorsú **Miks (Miksch) Ferenc**¹, rimaszombati építőmester. Munkásságának jelentősége abban áll, hogy a környéken kedvelt és jellegzetesen provinciális barokk épületek mellé a reformkor szellemét sugárzó, klasszicista stílusú házakat tervezett és épített. Stílusváltások mellett érdeme még, hogy az északnémet városokban tett tanulmányútja során, valamint a müncheni építészeti akadémián megismert technikai megoldásokat magával hozta és itthon alkalmazta. Műtörténetünk mulasztása, hogy munkásságának részletes feltárása és elemzése az eltelt közel két évszázad alatt nem történt meg, bár neve minden jelentős szakirodalmi műben szerepel. Ez azért is tragikus momentum, mivel halálát követően lánya, **Stelkovits Istvánné Miks Anna**² apja rajzait, épületterveit a rimaszombati múzeumban helyezte el, ahol alkalom lett volna a feldolgozásra. Sajnos ez nem történt meg. A második világháborút követően a rajzokat más gyűjteményekbe helyezték át, feltehetően más szempontok szerint csoportosítva.

Korabeli mesterekhez képest életéről, tanulmányairól munkáiról viszonylag sok adatot ismerünk. **Farkasfalvi Imre** a **Lyka Károly** által szerkesztett *Művészet* című folyóiratban a személyes ismeretséget feltételező méltatást írt Miks Ferencről. E szerint Losonc mellett, Tugáron született 1814-ben. Apja, **Henrik**, feltehetően cseh származású építész mellett tanulta meg a mesterség alapelemeit. További képzéséről, a mesterség fogásait elsajátító munkahelyeit, az északnémet területen tett tanulmányútjának főbb állomásait, az 1833-ban, Vácott kiállított, úgynevezett „vándorlási könyv”-éből ismerjük. A kor szokásai szerint ez a város jegyzője által kiállított könyv volt, mely egyrészt igazolta felmutatójának személyi adatait, lakóhelyét, más-

részt az út során felkeresett céhmesterek bejegyzéseikkel igazolták a náluk végzett munkát, minősítették a „mesterlegény” náluk tanúsított magatartását. A könyv léte, valamint a szakmai ismereteket és alkalmasságot bizonyító „mestermunka” elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy valamely építőcéhbe felvegyék. Ilyen módon védtek a mesterek szakmájuk színvonalát, igyekeztek köreiből kizárni a „kontárokat”. Bécs, Berlin, Hamburg, Koppenhága, Lübeck, Frankfurt am Main, Stuttgart, Augsburg voltak vándorútjának főbb állomásai, majd felvették a müncheni királyi műépítészeti iskolába. Itt kitűnt társai közül építészeti rajz tudásával, a díszítőszobrászat terén mutatott teljesítményével, pályadíjat is kapott. Erről a *Wiener Zeitung* is tudósított. Feltehetően a visszafogottabb, klasszikus arányokat és épületdíszeket használó historizáló építészet iránti érdeklődésének tulajdonítható, hogy Európa északi részét kereste fel, míg pályatársai főként az itáliai városok építészetét tanulmányozták. Ez az érdeklődés kísérte végig Miks Ferenc munkásságát, főként ilyen jellegű építkezéseken dolgozott, a későbbiek során építőmesterként is ilyeneket tervezett és kivitelezett.

Munkásságának kezdeti szakaszáról részletes ismertetést kapunk a **Zádor-Rados** szerzőpárosnak *A klasszicizmus építészete Magyarországon* című monográfiájában. Bécsi tanulmányait követően Pesten, a *Hild-cégnél* áll munkába, az *Ullmann-ház* (ma rendőrfőkapitányság) építését vezeti. Vitatott kérdés, hogy milyen szerepe volt az épület tervezésében. Elfogadott tény, hogy a műszaki-technikai részletek megvalósításában meghatározó volt. Ő tervezte a felvonókat, a lépcsőházak fűtését. Műszaki érzékét és kvalitásait minősítheti, hogy egyes vélemények szerint a Pestet és Budát összekapcsoló Lánchídhöz is készített figyelemreméltó terveket, melyeket kaució hiányában a pályázatról vissza kellett vonnia. Ezek a tervek eddig nem kerültek elő. Szakmai tapasztalatai és ismeretei alapján a váci építészcéh fogadta tagjai közé. Ekkor folytak ott **Migazzi** püspök nagyszabású építkezései. Eddig arról sem került elő adat, hogy ezekben Miks is részt vett volna. Az viszont ismert tény, hogy ebben az időben az **Eötvös** bárók ercsi kúriáját, valamint a **Forgách** grófok gácsi posztógyárát tervezte és irányította az építkezéseket. 1839 tavaszán a nagy károkat okozó pesti árvíz következményeinek felszámolásában, az azt követő építkezésekben vállalt tevékeny szerepet. Több száz munkást toborzott és irányított. Feltehetően ennek köszönhető a mindössze 25 éves építész a közfigyelmet, ezért kapott meghívást Rimaszombat városától, hogy telepedjen le náluk, vegyen részt a megyeszékhellyé előléptetett város új arculatának kialakításában.³ Miks Ferenc a meghívást elfogadta, polgárjogot váltott, megnősült és letelepedett. Mintegy két évtizeden át tervezett és épített középületeket, lakóházakat, kastélyokat, kúriákat Gömör, Borsod, Nógrád, Zólyom megyékben.

Rimaszombat – Fekete Sas • Agáta Bartová felvétele

A Szathmáry-Király család jánosi kúriájának homlokzati része – a múlt század elején és napjainkban • Fábíán István felvétele

Munkásságáról sok adatot találunk **Erdélyi Géza** *Gömör vármegye klasszicista építészete* című könyvében.⁴ Azonosított művei közül ma is áll Rimaszombat főterén a *Fekete Sas* vigadó épülete. Leírásokban olykor szállóként, vendégfogadóként említik, egy időben hivatalokat helyeztek el benne, ezért nevezik régi megyeházának is. (Ez utóbbi a tér másik, szemben lévő oldalán található.) A vigadó (redout) épületek a vármegyék társadalmi-politikai életének jellegzetesen csak a 19. századra jellemző színterei voltak. Nagyméretű, igényesen alakított belső tereikben a megye politikai rendezvényein kívül helyet kaptak jelentős társadalmi események, összejövetelek, megyebálok. Ezért különleges igényeket kellett kielégíteniük. Ide (olykor négy lovas) hintókon érkeztek, az öltözetek miatt azokból fedett helyen kellett a kiszállást biztosítani. Egy-egy rendezvényre folyamatosan érkeztek, illetve távoztak, ezért a kocsik át-, illetve kihajtásához másik kaput is kellett biztosítani. A távolabbról érkezőknek pihenő szobákat kellett berendezni, ahol átöltözhettek, megszállhattak. A kiszolgáláshoz, ellátáshoz, illetve a személyzetnek megfelelő helységeket kellett biztosítani. Miks az építésre vonatkozó vitruviuszi hármasság alapján szerint oldotta meg a feladatot: 1. az épület időtálló, ma is áll; 2. funkciójának megfelelően használták, de annak megváltozása után, ma is használják, alkalmas volt újabb feladatok színterének; 3. az épület harmonikusan illeszkedik környezetéhez, emeli annak színvonalát. Mindezt úgy, hogy a Főtér felé néző főhomlokzat nem felel meg a klasszicizmus általános alapelveinek, a szimmetriának. Miks ezt az épület és a középrizalit klaszszikus arányával ellensúlyozta. A szűk telekméret miatt a folyamatos kocsithajtást csak a bejárati kapu áthelyezésével lehetett biztosítani. Feltehető, hogy ennek ellensúlyozása miatt hagyta el az emelet két középső ablaka közül a pillért, illetve alkalmazott trapéz alakú oromzatot. Ezek a változtatások, a főpárkány mintázata, valamint az emeleti ablakok keretezése, már a historizmus felfogását közvetítik. A célszerű használat felülírta a szimmetria szabályait. Fennmaradt az építésznek a rimaszombati *Három Rózsa* szálló átépítéséhez készített tervei, melyek hasonlítás alapul szolgálhatnak további munkái értékeléséhez.⁵

A Fekete Sas épület sikerét jelenti, hogy Jolsván és Tiszolcon is Mikset bízták meg a városi vigadók tervezésével és építésével. Korabeli vélemények szerint mindkét helyen a színháztermek kialakítása különösen jól sikerült. Jánosiban a *Szathmáry-Király-Nyáry-kastély* építését a szakirodalom is Miks Ferenc nevéhez kapcsolja. Ezt a két település közelségén kívül a rimaszombati Fekete Sashoz való stílusbeli hasonlóságok is indokolják. Az építész feltehetően ebben az időben a növelt szélességű középrizalit, valamint a homlokzat helyes arányainak megtalálása, fejezetes pillérekkel és féloszlopokkal való díszítése, valamint a nyomott háromszögű oromzat alkalmazása foglalkoztatott. A 19. század végén készült fényképfelvételen még látható a timpanonban elhelyezett plasztikai díszítés. Ezt a hagyomány szerint az akkor Rimaszombatban élő **Ferenczy István** készítette. Sajnos, ennek az idők folyamán nyoma veszett. A visszafogott ablakkeretek, a vízszintes osztást hangsúlyozó párkányok a klasszicista építészeti jellegzetes alkotóelemei. Úgy tűnik, itt nem volt korlátozó tényező, a mester szabadon alakította ki a neki tetsző épületarányokat, épített be fejezetes féloszlopokat és pilléreket.

Arra vonatkozóan, hogy Miks részt vett volna a putnoki *Serényi-kastély* építésében, eddig semmilyen adat nem került elő. Annyit tudunk, hogy a régi vár köveiből építették a 19. század derekán, majd a kiegészítés táján bővítették, déli tájolású új főhomlokzattal, oszlopos portikusszal, udvari

A Serényiek kastélya Putnokon • Bodnár Mónika felvétele

Az alsóvályi Beelik-kúria • Czenzthe Zoltán felvétele

oldalán kocsialáhajtóval és üvegezett tornáccal. A kastély emeletes keleti mellékszárnyának a templom felé eső homlokzat alakítása alapján elképzelhető, hogy az első építési szakaszt követően ez volt az épület főhomlokzata. Erre utal a középrész emeletén fejezetes féloszlopokkal és pillérekkel határolt, reprezentatív ablaksor, az oldalhomlokzat egészének klasszicizmusra jellemző arányai, az ívesen alakított belső lépcsőház. A rimaszombati vigadó és a jánosi kastély építészeti megoldásához társítható a putnoki oldalhomlokzat. Erre utaló jelzéseket az alaprajzok, falkutatások, illetve egy 1703-ban készült leltár elemzése során is találhatunk. Elképzelhető, hogy a várudvaron lévő korábbi, kétszintes, egy szobasoros, kőből épült keleti szárnyat a templom felőli oldalon egy hasonló méretű szobasorral, a ma is látható homlokzattal toldták meg és ezt a bővítést Miks Ferenc tervezte és építette. Erősítheti ezt az elképzelést, hogy ebben az időszakban telepedett meg Putnokon a grófi család egyik ága, valamint az a tény, hogy az építész a környék egyik legfoglalkoztatottabb mestere volt.

Gömör megye igényesen tervezett klasszicista kastélyai közül Miks munkájának tartják még a **Beelik** család alsóvályi és a **Máriássy** familia rakottyási kastélyát. Ez utóbbiak szerényebb méretű, kétszintes épületek, harmonikus arányokkal, gazdag épületplasztikával. Véleményem szerint közéjük tartozik Tamásfalán (ma Rimaszombat városrésze) a **farkasfalvi Farkas** család

A Farkas család tamásfalvi kastélya a 19/20. század fordulóján

A Máriássy rakottyási kastélya a múlt század elején

ugyancsak kétszintes barokk kastélyának bővítése emeletes portikusszal és hatszögletű klasszicista toronnyal. Azonos jellemzője a felsorolt épületeknek a szépen kivitelezett, sok épületplasztikai elem. Különösen a ión és korinthusi motívumokkal díszített pillérek és féloszlopok fejezetei tűnnek ki. Ez nem meglepő, hiszen ismert, hogy a mester a müncheni akadémián ilyen jellegű terveit és rajzait nyert pályadíjat. Rimaszombatban élt ez időben a neves szobrász, Ferenczy István is, aki vonzotta oda a tanulni vágyó ifjú szobrásznövendékeket, kiket foglalkoztatni lehetett épületszobrászként. Így hozható kapcsolatba **Feszl Károly**, **Bobula János** vagy **Izsó Miklós** Miks Ferenc műveinek épületplasztikai díszítésével, mely országos viszonylatban is magas színvonalat képviselt.

Elképzelhető, hogy ezeket a szépen formált és kivitelezett oszlop- és pillérfejezeteket más építészek is felhasználták.

Miskolcon Miks Ferenc munkájának tartják a megyeháza gígyulladt tetőszerkezetének helyreállítását, valamint a díszteremben a karzat megépítését. Mindkettőhöz a megyei építőmesterek átlagos szakmai ismereténél több műszaki érzék és tapasztalat szükségeltetett. Az itt tanúsított szakmai hozzáértés a borsodi megyeszékhelyen is tekintélyt, szakmai hírnevet szerzett Miks Ferencnek. Ezért bízták meg a belváros egyik exponált telkén, a város katonai parancsnoki lakóépületének tervezésével és felépítésével. A Déryné utcában álló ház, szépen felújítva, ma a város **Színészmúzeumának** ad otthont. Az utcai főhomlokzat harmonikus arányaival, végtelenül leegyszerűsített díszítésével a késői klasszicista építészet egyik legjobb képviselője. Olyan érzést kelt a szemlélőben, mintha a mester itt összegezte volna mindazt a tudást és ismeretet, amit tanulmányútja és építészeti munkája során befogadott. A viszonylag keskeny, mindössze ötblakos épület homlokzata a klasszicista építészet eredeti célját, a vízszintes és a függőleges épületelemek harmóniáját közvetíti. Az épületet a tető alatt lehatároló főpárkány, a földszint és emelet közötti szintosztó párkányok vízszintes vonalának ellenpontjai az erőteljes, fejezet nélküli pillérek (lizénák). Az így alakított egyensúlyt variálja a nyílászárók fölötti szemöldökpárkányok változataival, az emeleti ablaksor ritmusával és az elhelyezett lunettákkal. Az

Az egykori parancsnoki lakóépület (ma: Színészmúzeum)

épület egyetlen díszje a bejárati kapu fölötti három ablak összecsúsztatása, egy nyújtott háromszögletű szemöldök-párkánnyal való összefogása.

Egyes források a miskolci színház épületével is kapcsolatba hozzák Miks Ferencet. A Lyka Károly *Magyar művészet, 1800-1850* című könyvében leírtak továbbgondolása lehetőséget ad erre. Ezek szerint az 1843-ban leégett színházépületre kiírt pályázaton **Hild József**, az ország egyik neves építésze is nyújtott be tervet, melyet elutasítottak, mivel „hosszúsága és idomzatával alkalmatlan egy városi színháznak”. **Szemere Bertalan** javaslatára a Pesten nem sokkal korábban letelepedett **Giuseppe Cassano** pályázatát fogadták el. Az építkezés megkezdését követően rövidesen kiderült, hogy Cassano terve rossz, ő maga pedig alkalmatlan a feladat elvégzésére. 1848-ban „az eredeti tervekkel együtt kerekelt oldott”. Az események folytatásáról nem ír Lyka, de a színház felépült, az irányító mester személye homályban maradt. Elképzelhető, hogy Miks Ferenc, mint Hild József embere és tanítványa, részt vett a pályázat elkészítésében. Lehet, hogy ő is készített egyet és a pályázat elnyerése érdekében nyújtották be közösen. Cassano és épülelettervei eltűntével maradt egy elutasított terv, amely

A Miskolci Nemzeti Színház épülete (a szerző archívumából)

alapján – néhány évvel később, 1848/49 után – folytatni lehetett az építkezést. A botrány elcsendesedett, senkinek nem állt érdekében annak felélesztése. Ezt az elképzelést erősítheti a színház színvonalas és gazdag épületszobrászati díszítése, valamint az az információ, mely szerint a Miks-hagyatékban színházépület tervek is voltak. Hild és Miks színházterveinél találkozunk először hazánkban patkó alaprajzú nézőterekkel. Ezek jobb látási és akusztikai viszonyokat biztosítanak a korábban épített, megközelítően félkör alaprajzúaknál. Feltehetően ezért tartották az épületet hosszúnak. Lényeges technikai újítás, hogy az egyszerre távozó nézőknek több kijáratot biztosítottak, különválasztva a kocsis- és gyalogos forgalmat.

Ragályban a klasszicista (fehér) kastély tervezésével és építésével Miks Ferenc neve csupán stílusbeli hasonlóságok, építészettechnikai színvonala és megoldásai alapján hozható kapcsolatba – meg annak a helyi hagyománynak alapján, hogy rimaszombati mester építette. Írásos adat eddig nem került elő, mely hitelt érdemlően bizonyítaná itteni tevékenységét. Az államosított épület belső tereit megosztották, karbantartását elhanyagolták, majd magára hagyták. Tetőzete beázott, nagyteremboltozata

Az egykori parancsnoki lakóépület (ma: Színészmúzeum)

leszakadt. Csak a jól átgondolt tervezésnek köszönhető, hogy a kastély még áll és megújítható, meg annak, hogy egy építész felismerte értékeit. Még időben megvásárolta, saját cégével pedig megkezdte annak felújítását. Szakmai kihívásként kezelve, helyreállította belső tereit, boltozatait, bravúros technikai megoldással gátat szabott a beázás miatt keletkezett falromlásoknak. Az épületet – a külsején még látható károsodások ellenére – sikerült megmentenie. Ennek köszönhetően lehet tanulmányozni a tervezői koncepciót, az építés gondosságát és szakmai színvonalát, s mindezek alapján minősíteni mesterét – aki a vidéki mesterek szintjét jóval meghaladta. Ha figyelembe vesszük, hogy az építető Ragályi család tagjai aktívan vettek részt Gömör és Torna vármegye politikai életében, befolyásos tisztségeket töltöttek be, logikus következtetés, hogy a Gömör megye székhelyén működő Miks Ferencet bízták meg otthonuk felépítésével. A tervezés gondosságát mutatja, hogy a felújításkor megtalálták azt az égetett cserép csővezetékot, mely a domboldalon álló kastély alapfalaitól kivezeti a fakadó rétegvizeket. A belső helységek csoportosítása egyesíti a kétmenetes, valamint a két szobasoros, középfolyosós elrendezés előnyeit. A szobákat mindkét szinten szépen ívelt boltozatok fedik, a középrizalit elliptikus tereinek lefedése, az ívek megszerkesztése figyelemre méltó építési teljesítmény. Hasonló módon értékelhető az emeleti előtér csillagmotívummal díszített terrazzo burkolata, az emeleti szobák kazettás parkettái, a kétszárnyú ajtók kialakítása és díszítése. Felújításkor találtak falfűtést szolgáló, egy méter átmérőjű kürtöket. Ez építéstörténeti különlegesség lehetett volna, ha a belső burkoló öntöttvas elemeket nem szedik ki, vagy egyes elemeit megőrzik. Sajnos, csak a leszűkített tüzelő nyílás maradt meg a földszinti folyosón. Úgy működhetett, mint egy kifordított vaskályha. A kéményig felnyúló fém burkolat közvetlenül adta át a tűz és a füstgázok melegét a belső falaknak. A nagyterem mindkét, ívesen képzett belső sarkában találtak ilyen kürtőt. Az épület külső megjelenése is figyelemre méltó. A kétszintes főszárny zártságát a háromablakos középrizalit íves előléptetésével oldja, valamint azzal, hogy két oldalról, a homlokzat síkjában tartott földszintes oldalszárnyakat illesztett hozzá. Az összhangot az eltérő tömegű szárnyak között a nyílásokkal áttört oromfal biztosítja. Vakolathiányok miatt az eredeti díszítés csak egy archív fotográfián tanulmányozható. A homlokzati vakolatdíszek visszafogottak, mivel a domboldalon álló kastélyhomlokzat csak távolról szemlélhető. Ennek megfelelően a különböző épületrészek összhangjával és arányaival operált a tervező. Követhető a vízszintes és függőleges épületelemek harmóniájára való törekvés. Az archív fotográfián látszik, hogy az épületen függőleges, rovátkolt lizénák is voltak, melyek ezt segítették. Mindezek alapján reálisnak tűnik a feltételezés, hogy mestere Miks Ferenc volt.

Farkasfalvi szerint Miks Ferenc pályafutása 1857 őszén, egy kőbányai robbantásnál bekövetkezett szerencsétlen baleset miatt ért véget. Ekkor mindössze 43 éves volt. Feje megsérült, a sérülésből soha többé nem épült

fel. Erdélyi kutatásai szerint viszont egészen 1878-ig dolgozott.⁶ Fennmaradt egy színháztervrajza 1861-ből, az 1860–70-es években számos palotát és lakóházzal egybeépült üzletet tervezett és épített jómódú polgárok részére. Ő lehetett a tervezője, talán az építője is a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* régebbi épületének. Ám a húsz évvel korábbi sérülés következményei végletesnek bizonyultak. Egy budai tébolydában halt meg 1879-ben. Személyiségének jobb megismerését, művein túl, kezelőorvosa alábbi nyilatkozata segítheti: „*valóságos jótétemény a többi betegre Miks jelenléte. Rettenetes az a papír, festék és irón, amit ez a szerencsétlen beteg elhasznál [...] így mulattatja a többieket.*”

Tervrajzainak megtalálása – munkásságának megismerésén túl – elősegítheti még álló művei beazonosítását, a régió építészeti kultúrájának jobb megismerését.

JEGYZETEK

¹ Vezetéknévét „Miksch” formában is használta. Az irodalomjegyzékben szereplő szerzők többsége a „Miks” névalakot használja.

² Farkasfalvi Imre közlése: „*Rajzai közül 117 dbot lánya Stelkovic Istvánné szül. Miks Anna úrnő a gömörmegyei múzeumban helyezt el, amikhez 200 olyan nyomtatott műrajz járult, amelyet mintalap gyanánt motívumoknak használt a tervezéseimél.*”

³ Ebben alkalmasint szerepe lehetett Andrassy György grófnak is, akit 1838. augusztus 1-én iktattak be gömöri főispánnak, valamint József nádornak, aki fő irányítója volt a Pest városát sújtó árvízkarok felszámolásának

⁴ 1996-os kiadás. A 18. sz. végjegyzetben ír Miks Ferencről.

⁵ B. Kovács 2012. 33.

⁶ Erdélyi 2005. 95–96. Ezt alátámasztja kezelőorvosa nyilatkozata, mely az általa felhasznált nagy mennyiségű rajzeszközről szól. Fizikai állapota feltehetően nem gátolta ebben. Épületek tervezése nagyfokú koncentrációt, logikai készséget, összhangot és pontosságot igényel. Amennyiben maradtak fenn életének e szakaszában készített tervei, azok alapján követni lehet mentális állapotának változásait. Feltehetően voltak betegségek javuló, illetve romló szakaszai. Olykor érdemi munkát is végezhetett. A számára kiutalt összegek ezt igazolhatják, bár a rossz anyagi körülmények került mester segélyezését is jelenthetik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borovszky Samu (szerk.)

é. n. (1904) Gömör-Kishont vármegye. Budapest

Erdélyi Géza

2005: Gömör vármegye klasszicista építésze. Madách-Posonium. Pozsony–Bratislava

Farkasfalvi Imre

1908: Adatok művészetünk történetéhez: Miks Ferenc. In: Művészet 1908/5. 338–339.

B. Kovács István

2012: Rimaszombat. Várostörténeti barangolások II. Patrióta, Rimaszombat

Lyka Károly

1942: Magyar művészet, 1800–1850. Budapest

Zádor Anna – Rados Jenő

1943: A klasszicizmus építésze Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Goda Gertrúd

Holló Barnabás: Szabó István mellszobra Rozsnyón**(Hommage á Holló Barnabás)**

150 évvel ezelőtt, 1865. május 16-án, a Gömör vármegyei Alsó-Hangony (H), ma Hangony községben született a hazai szobrászat kimagasló egyénisége, Holló Barnabás. A tehetséges ifjút – mivel apját, a birtok nélküli **farmosi Holló Bertalant** korán elvesztette – **Szirmay Alfréd** gróf vette pártfogásba. Szirmay maga is tanult festeni Münchenben, s a „minden hazafias és jótékony eszme buzgó támogatója” hírében álló gróf lehetőséget nyújtott arra, hogy Holló előbb a budapesti iparművészeti iskolában, majd 1889–1892 között **Stróbl Alajos** neves szobrászművésznél tanulhasson. Tehetségének és habitusának köszönhetően – még növendékként – olyan jeles feladathoz jutott, mint a *Magyar Tudományos Akadémia megalapítása 1825. november 3-án* című nagyméretű dombormű, aminek szépen mintázott, komoly figurái (**Széchenyi István** felszólalása a pozsonyi országgyűlésen) méltán meghozta számára 1893-ban az elismerést. Már országos hírneve volt, amikor pályázat útján elnyerte a *Wesselényi Miklós-emléktábla* (1897), illetve az *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál* (1914) című munkákat. Amint a művek címéből is kitűnik, ezek magasztos pillanatokat örökítenek meg, ami kellő ünnepélyességet vár el az alkotótól.

Holló Barnabás személyiségéhez viszont egy nemzeti romantikus attitűd állt közelebb! Pártfogója, Szirmay Alfréd, de Stróbl Alajos is ezt az irányt erősítette benne. „A kuruc lélek kései fellángolása volt.” – emlékeztek rá barátai, s fontosnak tartották megemlíteni: eredeti és végtelenül naiv volt, aki a „gömöri kiejtés meleg zamatját sohase hagyta el, sőt talán gyermekes örömmel kérkedett is vele”. Önmagát igazán kisplasztikáiban adta, még akkor is, ha történelmi hitelességre törekedett: *Görgei lovas szobor* (1898), *Honvédhuszár* (1890. k.), *Huszár lovon*, *Betyár lovon*, *Búsuló juhász* (1896), majd *Tépett zászló* (1903), *Kuruc zászlótartó*, *Pogány magyar vitéz* (1904), *Kuruc vitéz lovon* (1905), *Vay Ádám-emlékmű*

(1906), *Árpád fejedelem lovon* (1907), *Rákóczi Ferenc lovas szobra*, *Rokkant kentaur* (1908). Ezek a magyar nép sajátos életérzését visszaadó művek manapság is ott vannak nemzeti gyűjteményeink állandó tárlatain. (*Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Hadtörténelmi Múzeum, Kiscelli Múzeum, Tűzoltó Múzeum, Herman Ottó Múzeum* (Miskolc), *Vay Ádám Múzeum* (Vaja), Gödöllő...) Talán itt kell megemlíteni: azon kevés szobrászművészeink egyike, akinek életében köztéren felállított 24 darab emlékműve közül 22 kiállt két világháborút, több forradalmat és impériumváltást!

A Holló Barnabás által alkotott művekben az állíttató közösségek identitástudatuk megnyilvánulását látják, s mint ilyeneket, sajátjuknak tekintve vigyázzák azokat. Különösen igaz ez Sajógömör, Rimaszombat, Losonc, Rozsnyó, Késmárk esetében. A két „veszteséglistára” került mű egyike az egykor Losoncon lévő egész alakos, bronz *Kossuth-szobor*, mely köztéren állt 1910–1919 között, s aminek fragmentumait ma is kegyelettel őrzik, a másik megsemmisült (?), vagy lappangó művének a 2. világháborús budapesti események következtében veszett nyoma. Ez egy *Toldi Miklós-szobor* volt.

Amikor Holló Barnabás művészi pályáját kezdte, a 19. század utolsó évtizedében az ország a honfoglalás ezeréves évfordulójára készült. A települések méltó megemlékezésül valami maradandót kívántak létrehozni: közösségi épületeket, ünnepi kiadványokat, s igen sok helyütt – közadakozásból – a településhez kötődő személyiség tiszteletére emlékművet állítani. Maga a király, **I. Ferenc József** tíz reprezentatív alkotással járult hozzá a magyarok ünnepéhez. Holló Barnabás **Bocskai István** (1903) ércszobrát készítette el ebből az alkalomból, s az ma is a többi megmintázott nemzeti nagyság társaságában Budapesten, a *Hősök terén* látható. Debrecen városa és Hajdúböszörmény is egy újrafogalmazott, impozáns *Bocskai emlékművet* készítettett (1907) művészünkkel, s szerte az országban, kisebb városok is

A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása

Wesselényi Miklós emléktáblája

Bocskai István szobra

igyekeztek felkutatni azon alkotókat, akik kötődtek a régióhoz, s kellő önzetlenséggel álltak a felkérés elébe.

1896-ban Gömör vármegye központjából, Rimaszombatból keresték meg a fővárosban dolgozó Holló Barnabást – akinek a napjainkban helyreállított *Várbazárban* volt a műterme – hogy mintázza meg **Tompa Mihály** egészalakos bronzszobrát. A felkérést a szülőföld iránti elkötelezettségből vállalta a művész, sőt mi több, hamarosan el is készült a bronzöntvény mintájával, azaz a tényleges szobrászi munkával. Az már nem rajta múlt, hogy az igen drága anyagköltség miatt annak felavatására csak 1902-ben kerülhetett sor.

Rimaszombatot úgy szoktuk emlegetni, mint a hazai szobrászat bölcsőjét, ugyanis innen indult **Szentpétery József, Ferenczy István** és **Izsó Miklós** – hogy csak a legnagyobbakat említsük – akik szobrászi nyomot is hagytak a városukon. Ilyen előzményből szinte természetesen következik, hogy a megerősödő polgárság tovább gazdagítja a fejlődő várost az 1902-ben leleplezett, reprezentatív *Tompa Mihály emlékművel* és a szépen megtervezett környezetével.

Rozsnyó városa – csakúgy, mint a legtöbb magyar város – világi témájú alkotással ekkor még nem rendelkezett, csupán néhány barokk egyházművészeti szobormű volt látható (*Immaculáta szobor* /1710/, *Nepomuki Szent János*). S amikor a 19. század végén felvetődik az igény világi emlékművek felállítására, elgondolkodtató, hogy kinek az alakját érdemesítette a város maradandó anyagból köztérre állítani! Rozsnyón, mint szerte az országban

Tompa Mihály szobra

felmerült **Kossuth Lajos** személye, akinek egészalakos bronzszobra hamarosan el is készült, **Róna József** alkotásaként (szépen restaurált állapotában ma a *Bányászati Múzeum*nál található), valamint pályázatot írtak ki gróf **Andrássy Dénesné** márvány büsztjére, amit azután 1904-ben éppen művészünk nyert meg. (Csak sajnálhatjuk, hogy a kivitelezésre végül nem őt kérték fel.) És volt egy harmadik személy is, aki élvezte a város szeretetét. Ő **Szabó István** (1801–1892) professzor volt, az egykori premontrei gimnázium növendéke Rozsnyón, a későbbi tanár, püspöki titkár, a *Magyar Tudományos Akadémia* (1839), a *Kisfaludy Társaság* (1842) tagja, jeles műfordító. Feltételezhetjük, hogy a közeli halála – s az a tény, hogy jelentős könyvtárával is gazdagította egykori alma materét – hozzájárulhatott személye kiválasztásához.

Tanítványainak élő tisztelete fejeződött ki az igen költséges mellszobor szinte azonnali megvalósulásában is! Holló Barnabás életműve 1897-re datálja annak megszületését! A **Borovszky Samu** szerkesztette *Gömör-Kishont vármegye* kötet 1903-as kiadásában az alábbiak olvashatók: „A főgimnázium előtt hosszában húzódo kertben áll Szabó Istvánnak a nagynevű hellenistának Holló Barnabás alkotta szép mellszobor, mely ezúttal még egyetlen szobor városunknak.” (Róna József Kossuth Lajos egészalakos bronz szobra 1907-ben, gróf Andrássy Dénesné márvány büsztje pedig csak 1912-ben került leleplezésre.) A szoban forgó remekmű sokáig nem volt látható, de ma már ismét egykori helyén áll, igaz, az előkert helyén autók parkolnak.

Szabó István szobra (Kardos László archívumából)

Holló Barnabás Szabó István arcképével indította gazdag portré szobrászatát. Az az érzésünk, maga is vágyhatott egy valódi, jó jellemarckép megmintázására! A kiemelkedő művészi értékkel bíró alkotás méltán feltételezi, hogy a szobrász rokonszenvet érezhetett ábrázoltja iránt, ami nagyban hozzásegítette a szép eredményhez. Nem tudjuk, hogy találkozott-e az életben a két ember, inkább valószínű, hogy szobrászunk rajzolt ábra után mintázott – ami némiképp nehezebb, mint a természet utáni modell ülés eredményeként születő plasztika létrehozása –, de az alkotónak így több művészi szabadságra van lehetősége! És ezzel nagyon jól élt! Egy intellektuális, befelé tekintő arc, az öregségben is erőteljes megjelenés, a minden külső dolog fölé emelkedő jellem sugárzik a műből. Jó előtte állni és időzni, mert az a képzet kerít hatalmába: lehetek az aki, mert ennek az embernek a megítélése, emberismerete (bölcssége?) magától való. S ha ezen túl, a plasztikai eleganciát taglalnánk, féltő, hogy elveszne a mű valódi értéke! Ez egy olyan ihletett megfogalmazás, amire kevés példa adódik a hazai szobrászművészetben. Érződik, hogy szinte egy nagy lélegzetvétel eredménye. Az erőteljes, szép koponyaformát, a szelíden lebiccenő arcot, a súlyos kabátot tartó erőteljes vállat a művészi lélekteremtés felszabadult öröme hatja át és tartja egységben. Ez teszi a művet klasszikussá!

A katolikus tudós paptanárról iránt Holló rokonszenvet táplálhatott, hiszen voltak közös érdeklődési területeik. Az ábrázolt személyiséget a fent említett vármegyei monográfiában többek között így jellemezték: „... A görög nemzet és az ázsiai szittya magyar közötti rokonságot,

összeköttetést szintén nagy szorgalommal kutatta ...” A szobrász tehát a kor oly fontos kérdésére, mint a honnan jövünk, magyarázatot kaphatott. Szabó István egy másik tanulmányában arra a palóc nyelvjárásra utalt, amivel a fővárosban maga a művész is feltűnést keltett. Az örök érvényű jellemábrázoláshoz kellett ez a szimpátia. A koncentrált, jókedvű munka eredményeként a szobor – az adakozók nagy örömeire – gyorsan elkészült, s 1897. október 24-én le is leplezték.

A műnek országos visszhangja nem igazán lett. Mégiscsak távol volt Rozsnyó, és egyáltalán Gömör a fővárostól? Az igen alapos **Lyka Károly** sem értesült a mű megszületéséről, s bizony, azóta sem sikerült sem e nagyon szép jellemportrénak, sem a Sajógömörben lévő Mátyás király műnek helyet kapnia a magyar művészettörténeti összefoglalókban.

A fent említett művel elindult gazdag portré-termésből – a jelentősebbeket kiemelve – a természet után megmintázott *Széchenyi fiúk* a *Tüzoltó Múzeumban*, az ugyancsak természet után megörökített *Mikszáth Kálmán*

Gróf Desseffy József Kazinczy levelét olvassa
Herman Ottó Múzeum (P.77.410.)

(1901) a *Magyar Tudományos Akadémia* palotájában van. Itt található *Kőrösi Csoma Sándor* büsztje (1909) is, aminek egy példánya Kalkuttába került. Elkészítette *Vajda János* szobrát Válba (1905), *Kossuth Lajos* mellszobrát (1894) Torinóba, *Tompa Mihály* mellszobra (1896) pedig a *Sárospataki Iskolakerth*ben látható. De azt az invenciózusságot, amivel a rozsnói alkotás rendelkezik, talán csak *Greguss Ágost* portréjában tudta ismét megközelíteni (1913, Buda, Palota út). Külön örömünkre szolgál, hogy a régióhoz kötődő művészek egy kiemelkedő alkotása a *Herman Ottó Múzeum Képtár*ban látható. Gróf **Desseffy Józsefet** *levélolvasás* közben ábrázolja, aki – a szakirodalom ezt is tudni véli – **Kazinczy Ferenc** ír-

Mátyás király szobra • Czenthe Zoltán felvétele

Síremléke a farkasréti temetőben

sát olvassa, annak a jeles személynek, akivel állandó levelezésben volt. Az egészalakos, bronzból készült ülőszobor megrendelőjét nem ismerjük, de a mű mérete arra utal, középületi elhelyezésre készítette azt a szobrász, mégpedig olyan környezetbe, ahol igen széles látószögéből kellett élvezetesnek lennie a szobornak. Meglehet, hogy eredetileg a *Magyar Tudományos Akadémia* palotájának egyik reprezentatív lépcsőfordulójába szánták, abba az épületbe, melynek megalapításában az ábrázolt államférfi tevőlegesen is részt vett.

Holló Barnabás szinte valamennyi emlékmű-pályázaton részt vett, és szép feladatokhoz jutott. Ennek révén készült el a *Zsolnay Vilmos portréja* (1902) és **Rákóczi Ferenc** kassai síremléke (1908). Ez utóbbit is megnyerte, sőt a kivitelezésre is lehetőséget kapott. Már benn dolgozott a domban, a végleges művön, amikor saját kollégái visszavonatták a szoborállító bizottságtól döntésüket. Ebből a végtelen megaláztatottságból nagyon nehezen épült föl, s már csak egy hattyúdakra volt ereje. De az ismét olyan ragyogó mű lett, mint a *Szabó István portréja*. A felkérés ezúttal is a szülőföldről, Gömörországból érkezett. A neves iskolájú Sajógömör egy olyan egészalakos *Mátyás király bronzszobrot* kért (1912), ami **Garai János** *Mátyás király Gömörben* című művét veszi alapul, s a király az igazságot szolgáltatja. Mátyás, a babékoszorús fejékét le nem téve, hirtelen ragadja meg a kapát, hogy az áldomásból kihagyott nép fáradozásával a szőlőhegyi kapálás során szembesítse elkényelmesedett főurait. A szobrásznak

sikerült megőriznie a királyi méltóságot, amiből semmi sem vész el azáltal, hogy kard helyett kapanyelet markol a király. A test büszke tartásából kifejeződik Mátyás hite az igazában, amit a szobrász a csípőre tett kézzel, a kontrasztos klasszikus beállással is sikeresen hangsúlyoz. Egy neoreneszánsznak nevezhető mű született, ami nem csak a megrendelő elvárásának, hanem az idő próbájának is, azóta is, hősiesen ellenáll. A határmentére szorult kis településen az impozáns méretű, másfélszeres életnagyságú emlékmű képes volt a társadalmi feszültségeket túlélni, amiben a település lakóinak nagy szerepük volt, de annak is, hogy indokul hozhatták fel a „mesés történetet” és a műből sugárzó humánumot.

Mindezen túl fontos Holló Barnabásnak e *Kapás Mátyás király* szobra azért is, mert az beilleszkedik kora Európájának az úgynevezett „munka felmagasztalása” koncepciójába. A feladat nagyságához és költségéhez képest igen gyorsan elkészült a mű, s annak 1914. június 1-i felavatásáról képes beszámolót közöltek a lapok. De a világháború réme – mint oly sok mindent – e szép alkotás létét is elhomályosította. Az egyre fáradtabb művészek már csak családjáról és szűkebb környezetéről születtek munkái az 1917. november 2-án, Budapesten bekövetkezett haláláig.

A 150 évvel ezelőtt született gömöri szobrászművész emléke előtt a Rozsnyón lévő Szabó István szobrának bemutatásával, művészettörténetileg első közlésével tiszteltünk.

Viga Gyula

Gömör árucseréjéről és annak miskolci kapcsolatairól

1. A hagyományos kultúrában élő népcsoportokra nem csak a földrajzi környezetükkel szimbiózist mutató életforma, az egymást kiegészítő termelő gazdálkodás és zsákmányoló tevékenység során előállított/megszerzett javak jellege és minősége jellemző, hanem azok a gazdasági kapcsolatok is, amelyek révén a javaikat más csoportokhoz juttatják, illetve azoktól a hiányzó javakat megszerzik. Az emberi tevékenység átalakíthatja a földrajzi környezetet is, így az egyes csoportok különböző generációi történetük során akár eltérő gazdasági stratégiákra rendezkedhetnek be. De a javak cseréje kihat magának a társadalomnak a szerkezetére is: közvetlenül vagy közvetve bekapcsolódó csoportokat mozgósít, s akár önálló társadalmi rétegeket alakít ki a kereskedés lebonyolítására. Ezzel együtt is, egyes csoportok műveltségének közönségesen megszokott eleme a javakkal való vándorlás, mások esetében viszont ez az emberi tevékenység kívül van a közösség által preferált, azt megtartó tevékenységeken. Bár az elmúlt évszázadok során az emberi tevékenység prioritásai – vele a műveltség regionális tömbjei – sokat változtak, a zonális szerkezetű Kárpát-medence nagytájainak jellege megmaradt, s felismerhető a közép- és mikro-régiók mozaikos szerkezete is, ami az eltérő létformákat és azok összefüggését kialakította.¹

A különféle szaktudományok az egyes vidékek, népek, népcsoportok gazdaságának, társadalmának, kultúrájának történetében folyamatosan felmutatják a tradicionális meghatározottságokat, velük a mait „megelőző” állapot táji kapcsolatainak jelentőségét, azok rendkívül változatos formáit és konkrét hatását. Nem új keletű ez a felismerés a Kárpát-medence organikus gazdasági-társadalmi berendezkedése, az azzal összefüggő etnikai arculata, nagytáji kapcsolatrendszerének szempontjából sem. Amíg a 19. század elején (1822) **Csaplovics János** által először megfogalmazott, „*Magyarország Európa kitsínyben*” elképzelés még a földrajzi, etnikai, nyelvi, kulturális és egyéb vonások összetettsége mellett inkább csak utal az életmódok sokféleségére,² addig egy évszázaddal később, a trianoni béketárgyalások során, majd a két világháború között a Kárpát-medence sokféleségének egysége az országtest egyben tartásának, illetve a revíziós gondolatnak az egyik fő meghajtója lesz. A trianoni béketárgyalásokon **Apponyi Albert** érvrendszerében az ország organikus földrajzi-gazdasági szerkezete jelentős hangsúlyt kapott: Magyarország „*olyan tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll*”, s ez az egység „*csak egységes hatalom által kormányozható*”. Összegzésként így folytatta: „*A történelmi Magyarország tehát Európában egyedül álló természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol se húzhatók természetes határok, és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvednék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz száza-*

don át megőrizte ezt az egységet.”³ Ezt a gondolatot nem csupán a két háború közötti magyar revízió eszmerendszere viszi tovább,⁴ de – azzal átfedésekben is, **Teleki Pál, Cholnoky Jenő, Fodor Ferenc, Mendöl Tibor** és mások kutatásai révén – hangsúlyosan jelen van ez a szemlélet a magyar emberföldrajz érvrendszerében is. Az utóbbiak munkái pótolhatatlan muníciót jelentenek a Kárpát-medence táji munkamegosztásának történeti-éprajzi értelmezéséhez.⁵

2. Nem csupán a Kárpát-medence szintjén jelent meg a fentebb említett táji összefüggés, gazdasági egység gondolata a szaktudományban, hanem mint annak térbeli körcíkke, a mezőgazdálkodó magyar Alföld, az északon azt övező domb- és hegyvidék, valamint az egész Felföld összefüggésében is. A Felföld erdősült térségeiben az Árpád-kor óta (nemes)fémányászat, vasbányászat, kohászat és sokféle erdei ipar jelentette a megélhetés alapját, a bányászok és iparosok pedig jellemzően németek, rajtuk kívül különféle szláv csoportok voltak. A felföldi vármegyék különféle mértékben voltak alkalmasak a földművelő gazdálkodásra, de jellemzően, fájukat, nyersanyagait és a különböző szinteken megszerveződött ipar és kézművesség, nem utolsósorban a háziipar termékeit adták cserébe a síkvidéki parasztnak gabonájáért. De adták a munkaerejüket is: évszázadokon át tízezerrel vándoroltak learatni a síkvidéki uradalmak és paraszti birtokok gabonáját, elvégezni a jelentősebb borvidékek kétkézi feladatait, a nyitástól a szüretig, specializálódott csoportjaik pedig a középhegységi területek erdőmunkájától a kőbányák nyersanyagtermeléséig és faragásáig ugyancsak sokféle tevékenységre vándoroltak.⁶ A hegyvidék és a búzatermő Alföld között a termékcsere gyakran erre szakosodott fuvarosok, kereskedők végezték, de szerepet játszottak a közvetítésben a domb- és hegyvidék nem ritkán kettős foglalkozású parasztjai is. A gazdasági folyamatok hátterében összetett településtörténeti, etnikai, nyelvi, társadalmi és kulturális folyamatok zajlottak, aminek eredményeként a 18–19. századra a felső tájakon főként a növekvő szlovákság, délen pedig a magyarság asszimilálta az évszázados változásokban formálódott népcsoportokat.

A fentiek összefüggésében különösen érdekes számunkra a Felföld és a magyar Alföld közötti átmeneti zóna szerepe, ahol főként a nagyobb kiterjedésű vármegyék jellemzője volt a hegyes, erdős felsőbb tájak és a medence jellegű délebbi vidékek munkamegosztása, differenciált létformájú népessége.⁷ Különösen jól feltárt ez a megosztottság Gömör példáján, ahol az északi, iparosodott rész, valamint a déli, földművelő, mezőgazdálkodó terület elkülönülése és egymásra utalt belső forgalma a 17–18. századtól megragadható volt, s már a 18. századtól felkelte az országleíró irodalom, majd a szakkutatás figyel-

Miskolc - Búza téri piac

mét. Számosan leírták a vármegye földrajzi tagolódását, a déli medence-vidék és a Gömör–Szepesi-érchegység előtere népességének eltérő létformáit, etnikai differenciáltságát, és a két terület javainak – piacokon, vásárokon és vándorárusok révén történő – kiegyenlítődését.⁸ Gömör kapcsán merült fel legerőteljesebben a közigazgatási terület kistájainak, történeti térségeinek komplementer jellege, népcsoportjainak egymást kiegészítő tevékenysége és a különféle javak kistájai közötti intenzív forgalma – a vármegye határai között és azon túl. A vármegye domborzati, vízrajzi, éghajlati változatossága, összetett társadalomszerkezete, kulturális arculata a 19. század második felében a *Gömörország* kifejezésben tetőződött, **Keményfi Róbert** szerint pedig a vármegye földrajzi képe kifejezetten a Kárpát-medence egészére hajaz.⁹

Gömör vármegye földrajzi adottságai révén átmenetet képez a hegyvidéki és az alföldi típusú gazdálkodás között, s maga Gömör területe is egyesíti magában a létformák ezen megosztottságát. A 18. század végén még a megyének több mint felét erdőség borította, az ércek, ásványok bányászata és feldolgozása jelentős – etnikailag is összetett – csoportoknak adott megélhetést. Az agyagos, hűvös talaj, a magas hegyek rontották annak lehetőségét, hogy a népesség megéljen a szántó-vető foglalkozásból. Az erdei legelők azonban juh- és sertésnyájakat neveltek, amelyek haszna – gyapjú, sajt, brindza, szalonna, zsír – értékes csereeszköz volt a kenyérgabonáért.¹⁰ A vármegye átmeneti helyzetéből fakadt az is, hogy szerencsés időjárású esztendőkből a déli rész ellátta az egész népességét kenyérgabonából, sőt, a kenyérnekvalóból jutott a Szepesség számára is. Ilyen időszakokban a Garam mentéről és Galíciából vándoraratók jártak a gömöri falvakba levágni a nemesek és a tehetősebb jobbágyparaszti gabonáját. Más években azonban a gömöriek maguk is rászorultak a magyar Alföld gabonájára, s nem csak közvetítőként vettek részt annak forgalmában.¹¹ Az északról déli irányban lejtő térszínek tagolódását a Rima, a Balog, a Murány és a Sajó vízgyűjtő völgye szabta meg, s a folyóvölgyek vízválasztóinak nagy szerepe volt abban, hogy a megyének természetes földrajzi, ipari és kereskedelmi központja nem alakulhatott ki. A 18–19. században három, lényegében egyenrangú kereskedelmi központja volt: Rozsnyó, Jolsva és Rimaszombat. Gömör összekötő gazdasági kapocs volt Zólyom, Liptó, Sáros, Szepes, illetve Abaúj, Borsod, Heves és Nógrád vármegyék között.¹² A gömöri népesség csoportjai között a 18. század derekán már nagy múltú és magas szinten szervezett volt a társadalmi munkamegosztás, ami a piacozás, vásárolás gyakorlatában is megmutatkozott. A megye vas és réz nyersanyagára épülő bányászat és kohászat azonban a fenténél tágabb kapcsolati rendszert körvonalazott, és – hasonlóan a kézművesek és háziiparosok termékeihez – a Tiszántúlra és Északkelet-Magyarország távolabbi vidékeire is hatott. Felsorolni is lehetetlen azt a sokféle háziipari terméket, amelyet a gömöri falvak népe előállított, s amelyeknek a szolgáltatásával földesurának is tartozott. De éppen olyan híresek voltak a mezőgazdaság termel-

vényei is: a gyümölcs, a méz, a viasz ugyancsak ismeretek voltak távolabbi vidékeken is. A gömöri falvak zöme a 18–19. században több vásárt, piacot is látogatott, s a relatív túlnépesedés okán is rászorult a kereskedelemre: egy úrbéres háztartásra nem egészen 3/8 jobbágytelek jutott a 18. század derekán.¹³ A vármegye társadalma is a javak cseréjének szolgálatában állt: jobbágyparaszt jogállású népességének nem kis része nem a mezőgazdálkodásból élt, hanem a különféle javak forgalmából, Gömör kismesi csoportjai pedig olykor kifejezetten szakosodtak a szállításra, sajátos vállalkozói formát kialakítva. A földrajzi mobilitás meghajtója volt a társadalmi mobilitásnak is.¹⁴

A Sajó felső folyásánál fekvő Rozsnyó maga is bányász- és ércfeldolgozó város volt, s bányász és iparos környezetével eleve vonzotta piacára a mezőgazdasági termelvényeket. Erősítette ezt a vonzást gazdag kézműipara, s aránylag jó úton való elérhetősége, miközben maga a város is mézet, viaszt és mézsert kínált látogatóinak. Sajátos viszont, hogy Rozsnyó csak a 18–19. század fordulóján nyert vásári kiváltságot, s vélhetően az Árpád-kortól a szombati hetivásárai voltak azok, amelyek – a gyakorlatban kirakodóvásár funkcióban – megalapozták a település kereskedelmi rangját. Ezeken a hetipiacokon zajlott az a gabonakereskedés is, ami a szomszédos felöldi megyéket is ellátta kenyérnekvalóval.¹⁵ Rozsnyó piacát az úrbéri bevallás adatai szerint csak Gömörből közel másfélszáz falu és mezőváros népe látogatta. Jolsva szabadalmas mezőváros a 18. század derekán évente négy országos vásárt tartott, de maguk a lakosai is fontosabbnak mondták saját vásáraiknál Rozsnyó hetipiacát. A településen többen éltek iparból és kézművességből, mint paraszti munkából: nevezetesen voltak a 18–19. században fazekasai, harangművesei, posztósaik és gubásai. Jolsván 115 gömöri falu népe vásárolt rendszeresen a 18. század második felében: vásárolói maguk is szívesen foglalkoztak fafeldolgozással, szén- és mészégetéssel, fazekassággal, szövő-fonó háziiparral, mellette juhászattal és fuvarozással, kereskedelemmel is.¹⁶ Rimaszombat már a 14. századtól bírta a vásártartás jogát, a 18. század utolsó harmadában 110 gömöri település lakói vallották vásáros- és piacozóhelyüknek. A település bőripara, ruházati és textilipara kiemelkedő jelentőségű volt, csakúgy, mint élelmiszer-kereskedelme.¹⁷ A Turóc patak mentén fekvő mezőváros, Ratkó sokadalmait az 1770-es években 43 gömöri település jelölte meg vásárohelyeként, miközben maguk a ratkóiak rendszeresen kereskedtek Jolsva és Rimaszombat sokadalmaiban. Rimaszécsen mintegy kéttucatnyi gömöri falu vásárolt évente három alkalommal, a 19. század elején szarvasmarha- és lóvásárra volt nevezetes. Jelentős volt még Dobsina sokadalma: az élelmiszerbevitelre szorult mezőváros ásványokat és fémeszközöket kínált eladásra. Leginkább a Sajó felső szakasza mentén megtelepült, leginkább iparral és kézművességgel foglalkozó falvak népe látogatta, bizonyára élelemszerzés céljából. Rendszeresen tartott még vásárokat két gömöri település: Csetnek és Kövi. Egyik sem volt igazán látoga-

tott. Az úrbéri bevallásokban vásározóhelynek vallotta még magát Putnok, Sajógömör, Brezó és Pelsőc is, de nem volt olyan úrbéres közösség, amelyik megemlítette volna őket piacozóhelyként.¹⁸

A Kárpát-medence távoli tájaira is elszekerező gömöriek az 1770-es években több vásárt is megneveztek vármegyéjükön kívül, ahol rendszeresen kereskedtek. Szepes megyében Szomolnok, Szepesremete, Stósz, Poprád, Szepesszombat és Svedlér, illetve konkrét név nélkül a szepesi bányavárosok, Nógrádban Losonc több településen is felmerül a bevallásban, néhányan szóba hozták Eger sokadalmának látogatását is. Szívesebben tartottak azonban délnek, a sík vidék felé: 37 gömöri falu bevallásban szerepelt, hogy Miskolc fontos vásározóhelyük volt.¹⁹

Gömör esetében hangsúlyozni kell, hogy a szervezett árucseré alkalmak szervesen összefonódtak a csere egyéb formáival. A különféle kézműves portékákkal és háziipari termékekkel más tájakra szekerező gömöriek bizonyára a hazafelé tartó úton is megrakodva jártak, és a létfenntartásukra fordított élelmiszerek mellett eladásra is szállítottak. Két vásártartó gömöri mezőváros, Rimaszécs és Pelsőc lakosai mellett közel negyven falu népe az 1770-es években Tokajban alkalmanként sőt vásárolt, amit odahaza haszonnal értékesített. Bizonyára árut: cserépedényeket, fát, faeszközöket, maguk hasogatta zsindelet, faszenet vagy meszet, fémét és fémtárgyakat, s ki tudja miféle javakat szekereztek Tokaj-Hegyaljára, vagy Tokaj érintésével a Tiszántúlra, hazafelé pedig sőt vettek, azt szállították fel a gömöriek és önmaguk hasznára, a megélhetésük diktálta szükségéből.²⁰

A Trianonban megrajzolt országhatárok természetesen a Csehszlovákiához rendelt Gömör, és 21 Magyarországon maradt települése között is elvágták a gazdasági kapcsolatok lehetőségét. Emberöltön át zajlott azonban a csempészet különféle javakkal: Magyarországról lovakkal és szarvasmarhával, gabonával és élelmiszerekkel, Csehszlovákia felől ruházati és más iparcikkkel.²¹

3. A Miskolc és Gömör térsége közötti kapcsolat földrajzi megalapozottságú, aminek a szerepe leginkább a magyar Alföld és a Felföld közötti, az Északi-középhegységet a Sajó-völgyén átszelő, évszázadokon át működő zsiliphez hasonlítható. (Gömör tranzit vármegye volt, népe egyaránt kereskedett a Felföld és a magyar Alföld irányában.) Miskolc völgykapu jellege révén gyűjtötte össze a síkvidék mezőgazdálkodó csoportjainak javait: az eladásra kínált kenyérgabonát, a felnevelt és a meghizlalt haszonállatokat, a kézműiparoknak alapanyagot biztosító állati bőroket, és közvetítette azokat a domb- és hegyvidék felé. Hasonló módon vette fel például a hegyvidéki juhászat gyapjúhasznát, továbbadva a ruházati iparoknak. Ahogyan a javak cseréje Gömör társadalmának szerkezetében tükröződött, hasonlóan nagy szerep jutott Miskolc társadalmában is a kereskedelmi tőkének, beleértve a városfejlődés gazdasági hátterét is.

A kenyérgabona forgalma a magyar Alföld és a felföldi tájak közötti kereskedelem legjelentősebb tétele volt. A gabonatermő magyar Alföld és a hegyvidék közötti forgalomban meghatározó szerepet kaptak az Alföld peremén, a hegyvidékbe benyúló völgyekben kialakult piacközpontok, amelyek összegyűjtötték a gabonafelesleget és továbbították azt a Felföld irányába: ilyen volt Vác, Gyöngyös, Eger, Mezőkövesd, Sátoraljaújhely, de mindenekelőtt Miskolc, amit a kortársak a 19. század első felében Felső-Magyarország legfontosabb gabonapiacának tartottak. A miskolci gabonakereskedelem gyűjtőterülete a Nyírség, a Tiszántúl és a Tisza mente volt, de maga a város és környéke, valamint Abaúj megyei falvak is hordtak gabonát a miskolci vásárba, piacra. Miskolc volt a Borsodtól északra fekvő megyék legfontosabb piaca, innen látták el gabonával Gömört és a Szepességet is. A gabonakereskedelemben szinte minden társadalmi réteg bekapcsolódott az újkor századaiban: jelentős része a jobbágyorsból származó parasztkereskedők kezén volt, de kereskedett a nemesség is, s a 18–19. század folyamán erősödött meg a gabonakereskedők rétege. Magát a forgalmat főként fuvaroskereskedők bonyolították Miskolcon is, de a 19. században már gabona, illetve termény- nagykereskedők is tevékenykedtek a városban. A miskolci Búza tér kiépülésével és kereskedelmi centrummá válásával, majd a Tiszai- és a Gömöri-pályaudvar megépülésével a felföldi gabonaforgalom egészen a trianoni határok megvonásáig megtartotta gazdasági jelentőségét Miskolc és Gömör életében.

Rozsnyó közvetítésével jutott a Felföld egyes területeire Borsod, Torna és Tokaj-Hegyalja bora is. Gömör viszont jeles gyümölcsstermését adta egy kiterjedt élelmiszerkereskedelemben, de szállított a Sajó-völgyön káposztát és zöldségféléket is.²²

Miskolc évi négy – 1801-től öt – országos vására és a jószerével az egész városra kiterjedő két hetipiac jelentős gyűjtőhelye volt Gömör javainak is. A 18. század utolsó harmadában 37 gömöri település népe vallotta, hogy rendszeresen látogatták a miskolci sokadalmakat. Közülük három – Kánó, Kövecses és Zádorfalva – számára Miskolc volt a kereskedés legfontosabb színtere. De további gömöri falvakról is feltételezhető, hogy – saját portékájuk értékesítése mellett – közvetítő kereskedést is folytattak Rozsnyó és Miskolc, illetve Miskolc és Jolsva piacai, vásárai között. Közöttük olyan települések is szerepeltek – Putnok és Sajógömör –, amelyek maguk is vásárokat tartottak.²³

Aligha tévedünk, ha a miskolci piacok és vásárok forgatagában, a sokféle céhes kézműves és háziiparos felsorolhatatlanul változatos portékája között ott keressük a gömöriek sokféle termékét: a legismertebb, legkelendőbb készítményeik forgalma messze túlért Miskolc és Borsod térségén.²⁴ Ezek közül több valóságos „márkaként” jelent meg: a gömöri jelző akár több százados tárgyalkotó hagyományt, egyszersmind a tárgykészítők és tárgyhasználók között pedig több százados kapcsolatot idéz. A gömöri bükkerdők háziiparos falvainak ácsolt ládái a 18–19. században délen Bajáig, keletre Tokajig, Debrecenig, Nagy-

váradig, Aradig eljutottak, a 18. század derekától egy évszázadon át pedig a festett asztalos bútoraik nem csupán kelendők voltak a délebbi tájakon, de hatottak is a különböző templomfestő és bútorkészítő központok stílusának alakulására (Miskolc, Mezőkövesd).²⁵ A középkor óra kiterjedt kereskedés tárgyát képező tűzálló kerámiaedényeket az egész magyar Alföldön terítették, de kelendők voltak azok a Pest és Zemplén megyét összekötő sávban is.²⁶ Fontos szerepet vállaltak a gömöriek a felföldi textíliák síkvidéki közvetítésében is: a magyar népviselet regionális változatainak kialakulásában az általuk szállított alapanyag játszott szerepet. A híres gömöri fuvarosok sokféle kereskedtek a felföldi vászonnal: Kövi fuvarosai Aradig szekereztek vele. A 19. század első felében csak Rozsnyón 23 gyolcsfehérítő tevékenykedett, akik évente 24–30 ezer darab textíliát fehérítettek és értékesítettek. A gyolcsos tótok alakja még a 20. század derekán is elevenen élt a Tisza mente Szolnok megyei falvainak emlékezetében.²⁷ A szlováklakta megyék céhes- és háziipara egy sor egyéb kelmét, posztót – keresett volt a rozsnyói posztó is –, csipkét, bőrárukat és hasonlókat állított elő a 17–19. században, amelyek a délebbi magyarság ruházkozásában és annak változásában szerepet kaptak.²⁸ Kevésbé ismert, de regionális márka volt a gömöri bordások készítménye is: a szükséges nádat a Tisza mentén szerezték be a munkájukhoz, majd a kész szövőbordákkal vándoroltak vissza a Tisza mentéig, a Kis-Hortobágy vidékéig, szövőbordát, mellette kaszát adtak cserébe a méhészek sonkolyáért.²⁹ (A méhviasz nagy gazdasági hasznán évszázadokon át szlovák és német kereskedők osztottak.) A felső – fenyő és lombos – erdővidék rendkívül kiterjedt fakereskedelmének és házi faiparának Gömör volt az egyik fő közvetítője. A vármegye monográfiája 1867-ben így fogalmazott: „*Nincsenek biztos adataink arról, hogy kézműileg vagy gyáripar által feldolgozott faanyag mennyi kerülhet ki a megye erdősegeiből; de látva szorgalmas tót atyánkfiait a megyei utakon naponként hosszú karavánokban faeszközökkel megrakott szekereiken az alföldség felé vonulni, jelentékenynek állíthatjuk a mennyiséget, melyet az ekképp űzött kereskedés évente forgalomba hozhat.*”³⁰ „...a fakészítmények, úm. fakanalak, rocskák, dézsák, kádak, hordóabroncsok, kosár, guzsaly, orsókat, melyek megyénk felső erdős vidékein, név szerint Kishontnak a Balog, Ratkó és Murány völgyeinek felső részeiben nagy mennyiségben készítettnek s megyénknek szintén egyik kiviteli cikkét képezik.”³¹ Abban, hogy a Kárpát-medence kiterjedt régióiban rokonságot mutatnak a különféle fa munkaeszközök és háztartási tárgyak, a készítő központok nagy volumenű kereskedelmének van döntő szerepe. **Ila Bálint** szerint a 17–18. században már meggyőzően igazolható a gömöri jobbágyparasztok bekapcsolódása a Tisza mentére, a Tiszántúlra, Heves megyébe, a Jászságba és Pest megyébe irányuló vaskereskedelembe: a vasért és vasárúkért éppen úgy élelmet szereztek, mint a gömöri rézművesek, akik moszarakkal, rézüstökkel, pálinkafőző üstökkel, csengőkkel, kolompokkal és hasonlókkal

látták el Szatmár, Bereg, Szabolcs és Zemplén falvainak népét.³² Bár az eddigi kutatások nem igazolták, talán a felföldi vándorkereskedők árulerakatai között Miskolcon és Borsodban is feltételezhetjük a gömöriek depóit.³³ Nem említem ezen a helyen a különféle céhes iparok műhelyeinek kapcsolatait Gömör és Miskolc, Borsod, illetve a térség települései között, és készítményeinek kiterjedt forgalmát.³⁴

Jelentős gazdasági tényező volt Gömör és Miskolc, illetve Borsod vármegye relációjában a munkaerő időszakos vándorlása is. A gömöriek a 18. században és már korábban is igen megbecsült kapások voltak a borsodi szőlőkben: munkaerejüket Sajószentpéter és Miskolc szőlőhegyein fordították napszámberre. A **Tornallyayak** (később **Serényiek**) diósgyőri szőlőjét a 16. században Kelemér, Poszoba, Rás jobbágysága kapálta.³⁵ A **Mária Terézia**-féle úrbérrendezést előkészítő gömöri paraszti bevallásokból (1771) tudjuk, hogy Csíz, Naprágy, Rakottyás, Dobóca, Jánosi, Iványi, Mártonfalva, Pálfalva, Radnót, Ragály, Rimaszécs, Keszi, Trizs, Poszoba, Szuhafő, Kánó, Imola, Zsíp, Velkenye, Zubogy, Újfalu, Tamási és Zádorháza jobbágjai tették meg – bizonyára legalább hetes távollétekkel – a 30-40 kilométeres utat a miskolci szőlőkbe, de van adatunk Ragály népének ottani szőlőmunkájára is.³⁶

Ahogy a fő közlekedő utakat biztosító völgyeket a folyók és a patakok vájták, ugyanúgy az egykori vándorok és az általuk közvetített javak szerepe és jelentősége az egymást váltó generációk emlékezetében a kulturális „bevésoedést” eredményezte. Különösen így van ez a gömöri márkanévet képviselő tárgytipusok esetében, de a felföldi „tót” vándorok emléke az idősebbektől hallott narratívák révén még az olyan generációk tudásában is élt, akik maguk ezekkel a javakkal és közvetítőikkel már nem találkoztak.

JEGYZETEK

¹ A kérdéstről összegzően, bőséges irodalommal: Viga 1990. 9–30., Viga 2013. 11–55.

² Csaplovics Jánost idézi és elemzi: Kósa 1989. 59–62.

³ Gulyás 2015. 155–156. Kiemelések tőlem. A szerző frissen megjelent tanulmányában azt írja, hogy ennek a gondolatnak a megfogalmazásához Apponyi egy francia geográfus, Elisée Reclus (1830–1905) eredményeit használta fel.

⁴ Lásd például az Igazságot Magyarországnak című kötet tanulmányait, különösen Fodor 1928. 347–386.

⁵ Az említés szintjén: Cholnoky é. n., Mendöl 1932., Mendöl 1940., Bulla-Mendöl 1947., Rónai (szerk.) 1993 (1945). A közelmúlt történeti földrajzából elsősorban. Frisnyák 1990. A különböző csoportok szakosodásához: Andrásfalvy 1978., Dankó 1991.

⁶ Balassa 1985., Faltanová 1978., Rác 1980.

⁷ A problematika kartografikus értelmezéséhez összegzően: Borsos 2011., A szlovákság kontextusában: Kovačevićová 1981., Kovačevićová (szerk.) 1990.

⁸ Ujváry (szerk.) I–IV. 2001–2006., A néprajzi irodalomról áttekintően: B. Kovács 2008. 729–799., A javak gömöri cseréjének kutatástörténetéről összegzően: Dankó 2006. 421–462. A táji tagolódáshoz: Ila 1976.

400–405., Kovács 2001. 137–150., Kovács 2001. 137–150., Paládi-Kovács 2003.

⁹ Összegzően: Keményfi 2006. 302–303.

¹⁰ Takács–Udvari 1991. 210.

¹¹ Glósz 2014. 67.

¹² Takács–Udvari 1991. 209–210.

¹³ Rebro 1959. 201., Takács–Udvari 1991. 211–212.

¹⁴ A fazekas falvak készítményeinek értékesítésére szakosodott fuvarosokhoz: Márkus 1973. 103–104., Nemcsik 1966. 225–226. A fuvaros társadalomhoz lásd Gallo 1973., Viga 1989.

¹⁵ Márciusban Gábor-napon, júniusban Márk napján, szeptemberben Gellért-napon, decemberben pedig Lipót-napot magába foglaló hét keddjén voltak az országos vásárok. Tajták 1978. munkáját idézi: Dankó 2006. 434–435.

¹⁶ Bácskai Vera és Nagy Lajos Jolsvát Rozsnyó vonzáskörzetéhez sorolták, s gabona- és állatvásári alközpontnak tekintették. Bácskai-Nagy 1984. 287., 299. Vö. Takács–Udvari 1991. 215–216.

¹⁷ Bácskai-Nagy 1984. 81., 142., 287–288., 294. Vö. Takács–Udvari 1991. 217.

¹⁸ Takács–Udvari 1991. 219–220.

¹⁹ Takács–Udvari 1991. 221–222.

²⁰ Takács–Udvari 1991. 222–223.

²¹ Boross 1985. 179–183.

²² Csetnek, Rozsnyó és Jolsva volt a 19. századi gyümölcskereskedelem központja. Galgóczi 1855. 278–283.

²³ Takács–Udvari 1991. 221–222.

²⁴ Dobrossy 2002., Gyulai 2000., Viga 1982.

²⁵ Csilléry 1979. 310–311., Veres 2008. 94–116.

²⁶ István 1979. 311–312., Szalay–Ujváry 1982.

²⁷ Gallo 1973. 75., Gulyás 2001. 179.

²⁸ Fügedi 1986. 197., Zólyomi 1983. 170.

²⁹ Prasličková 1979. 106. Szolnok megye néprajzi atlaszának gyűjtései szerint a bordások szövérsőt, csigacsinálót, fakanalat, sőt, köménymagot és más fűszert is vittek a szövérbordával. Gulyás 2001. 180.

³⁰ Hunfalvy 1867. 207.

³¹ Hunfalvy 1867. 309–312. A felföldi eszközök Tisza menti recepciójához: Gulyás 2001., Szabó 2001., Szabó 2008.

³² Ila 1976. 402–403., Takács–Udvari 1991. 210.

³³ A felföldi golyosok kapcsán: F. Kail 1982., Bodnár 2011.

³⁴ Összegzően: Veres–Viga (szerk.) 2006.

³⁵ Géresi (szerk.) 1885. 486–487., 496–497., hivatkozik rá Bodnár 2014. 19. (Az adatokért Bodnár Mónikának tartozom köszönettel.)

³⁶ Ila 1976. 400., Havassy 1989. 56., Takács–Udvari 1992. 860.

IRODALOM

Andrásfalvy Bertalan

1978: A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. Ethnographia LXXXIX. 231–243.

Balassa Iván

1985: Az aratómunkások Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest

Bácskai Vera – Nagy Lajos

1984: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai Kiadó, Budapest

Bodnár Mónika

2011: Felföldi golyosok és leszármazottaik térségünkben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve L. 411–435. Miskolc

2014: A Serényiek hatása a gömöri népeletre. Officina Musei 21. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Boross Zoltán

1985: A csempészés emlékei a Medvesalján a két világháború között. Ujváry Zoltán (szerk.): Gömör néprajza I. 179–183. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen

Borsos Balázs

2011: A magyar népi kultúra regionális struktúrája, I–II. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest

Bulla Béla – Mendöl Tibor

1999 (1947): A Kárpát-medence földrajza. Lucidus Kiadó, Budapest

Cholnoky Jenő

é. n.: Hazánk és népünk egy ezredéven át. Budapest

Csilléry Klára, K.

1979: Gömöri ácsolt láda. Ortutay Gyula (főszerk.) Magyar néprajzi lexikon 2. 310–311. Akadémiai Kiadó, Budapest

Dankó Imre

1991: A magyar vásárok néprajza. Domonkos Ottó (főszerk.): Magyar néprajz III. Kézművesség 637–702. Akadémiai Kiadó, Budapest

2006: A javak cseréje. Az árucsere szerepe Gömör társadalmi kapcsolatszerében. Ujváry Zoltán (szerk.): A gömöri magyarság néprajza, II. 421–462. Debrecen

Dobrossy István

2002: Piac, vásár, sokadalom Miskolcon. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár – Közterület Felügyelet, Miskolc

Faltanová, Lubica

1978: Sezónna migrácia poľnohospodárskych robotníkov. Slovenský národopis, 73–82.

Fodor Ferenc

1928: A trianoni szerződés földrajzi megvilágításban. Igazságot Magyarországnak. A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata, 347–386. Magyar Külügyi Társaság, Budapest

Frisnyák Sándor

1990: Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest

Fügedi Márta

1986: Árucsere útján terjedő elemek az észak-magyarországi viseletben. Szabadalfalvi József – Viga Gyula (szerk.): Árucsere és migráció, 197–203. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Galgóczi Károly

1855: Magyarország, a Szerb vajdaság s Temesi bánóság mezőgazdasági statiszticája. Pest

Gallo, Ján

1973: Príspevok k dejinám furmanstva v Gemeri. Gemer 1. 67–90. Rimavská Sobota

Géresi Kálmán (szerk.)

1885: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára 3. kötet. Oklevelek és levelezések 1491–1600. Budapest

Glósz József

2014: Gabonakereskedelem Magyarországon a 19. század első felében. L'Harmattan Kiadó, Budapest

Gulyás Éva

2001: Házaló és vásározó kereskedők. Szabó László–Gulyás Éva–Csalog Zolt (szerk.): Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) Megye Néprajzi Atlasza, II. 1. 179–185. Damjanich János Múzeum, Szolnok

Gulyás László

2015: A magyar revízió földrajzi érvrendszerének első nyilvános megjelenése: Apponyi Albert 1920. január 16-i beszéde. Történeti Földrajzi Közlemények 3. 1. szám 151–164.

Gyulai Éva

2000: Topográfia és városkép. Faragó Tamás (szerk.): Miskolc története

LÁSSÁTOK, FELEIM!

III/1. 1702–1847-ig, 57–150. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Havassy Péter

1989: A palóc centrum falvainak gazdasága és társadalma a XVIII. században. Bakó Ferenc (szerk.): Palócok II. Újkori történelem és népi társadalom, 7–87. Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger

Hunfalvy János (szerk.)

1867: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. Pest

Ila Bálint

1976: Gömör megye I. A megye története 1773-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest

István Erzsébet

1979: Gömör kerámia. Ortutay Gyula (főszerk.) Magyar néprajzi lexikon 2. 311–312. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kail Katalin, F.

1982: Az árvai gyoicsosok miskolci letelepedéséről és életéről. Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 39. 431–440. Debrecen

Keményfi Róbert

2006: Eszmetörténeti háttér és források a történeti Gömör megye szociokulturális kutatásához. Ujváry Zoltán (szerk.): A gömöri magyarság néprajza III. 269–662. Debrecen

Kovačevićová, Soňa

1981: A szlovákiai magyar népi kultúra differenciálódása a Szlovák Néprajzi Atlasz kutatásainak tükrében. Botik, Ján – Méry Margit (szerk.): A csehszlovákiai magyar nemzetiség néprajzi kutatása, 85–91. Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete – Csemadok Központi Bizottsága, Bratislava

Kovačevićová, Soňa (red.)

1990: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava: Národopisný ústav SAV

Kovács István, B.

2001: Gömör táji tagolódása. Ujváry Zoltán (szerk.): A gömöri magyarság néprajza, 237–250. Debrecen

2008: Számvetés a gömörológia eredményeiről. Társadalomtudományok. Appendix Borovszky Samu (szerk.): Gömör-Kishont vármegye reprint kiadásához, 729–799. Patrióta Kiadó, Rimaszombat

Kósa László

1989: A magyar néprajz tudománytörténete. Gondolat, Budapest

Márkus Mihály

1973: Odbyt a sposoby predaja šivetických hrnčiarских výrobkov na prelome 19. a 20. storočia. Gemer 1. 91–105. Rimavská Sobota

Mendöl Tibor

1932: Táj és ember. Kincsestár 46. Budapest: Magyar Szemle Társaság

1940: A Felföld. Kincsestár 79. Budapest: Magyar Szemle Társaság

Nemcsik Pál

1966: A licei fazekasok. Bodgál Ferenc (szerk.): Borsod megye népi hagyományai, 208–230. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Paládi-Kovács Attila

1988: Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Bányászat és erdei iparüzés a régi Gömörben. Gömör Néprajza XIV. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

1994: A Felföld mint kulturális régió. Ethnographia CV. 1–35.

2003: Tájak, népcsoportok és gazdasági szakosodás Dél-Gömörben a 19. században. Tájak, népek, népcsoportok. Válogatott tanulmányok, 94–123. Akadémiai Kiadó, Budapest

Prasličková, Mária

1979: Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri. Rimavska Sobota

Rácz István

1980: A paraszti migráció és politikai megítélése. Akadémiai Kiadó, Budapest

Rebro, Karol

1959: Urbárska regulácia Mária Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku. Bratislava

Rónai András (szerk.)

1993 (1945): Közép-Európa Atlasz. Püski Kiadó, Budapest

Szabó László

2001: Vásár. Szabó László–Gulyás Éva–Csalog Zsolt (szerk.): Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) Megye Néprajzi Atlasza, II. 1. 174–178. Damjanich János Múzeum, Szolnok

2008: Árucsera a Közép-Tisza vidékén a XIX–XX. századforduló idején. Novák László Ferenc (szerk.): Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. Az Arany János Múzeum Közleményei XI. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nagykőrös

Szalay Emőke – Ujváry Zoltán

1982: Két fazekasfalú Gömörben. Studia Folkloristica et Ethnographica 7. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

Tajták, Ladislav

1978: Dejiny Rožňavy I–II. Rožňava

Takács Péter – Udvari István

1991: Adalékok Gömör megye lakóinak vásározási szokásaihoz és a gömöri vásárok 18. századi történetéhez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVIII–XXIX. 209–225. Miskolc

1992: Adalékok a Gömör megyei úrbéres lakosság 18. század végi pénzszerzési lehetőségeihez. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és tradíció. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. II. 857–869. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc

Veres Gábor

2008: A népi bútorzat története Északkelet-Magyarországon. Studia Agriensia 28. Heves Megyei Múzeumi Szervezet Dobó István Vármúzeuma, Eger

Veres László – Viga Gyula (szerk.)

2006: Kézművesipar Északkelet-Magyarországon. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc

Viga Gyula

1981: 19. századi adatok a miskolci vásárok rendjéhez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc

1989: Az észak-magyarországi fuvarosok (Egy sajátos „vállalkozói” forma a hagyományos árucserében). A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. 383–407. Miskolc

1990: Árucsera és migráció Észak-Magyarországon. Ethnica, Debrecen–Miskolc

2007: Gazdasági kapcsolatok hagyományos formái. A Felföld és a Magyar Alföld táji kapcsolatainak néprajza. Studia Folkloristica et Ethnographica 50. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

2013: A tájak közötti gazdasági kapcsolatok néprajza. A Felföld népeinek gazdasági kapcsolatai a 18–20. században. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc

Zólyomi József

1983: Nógrád megyei szlovákok. Nógrád megyei múzeumok évkönyve IX. 229–259. Salgótarján

Nagy Zsolt

„Miképpen büntetendők meg az engedetlenek?”

Csoltói Basó Mátyás felemelkedése és bukása

A pénz hamisításának története szinte egyidős magával a pénzzel. Sokrétű, olykor kifejezetten titokzatos ez a történet. Űzte ezt az illegális tevékenységet iparostól báróig bármilyen rendű-rangú ember. Ennek egy kis szelete, mozzanata a XVI. századi Gömörre is rányomta bélyegét. Csoltói Basó Mátyás története példázza a korszak politikai és gazdasági viszonyait. Ismerjük meg hát, hogyan lett egy gömöri nagybirtokos először tündöklő, majd bukott közszereplő, hogyan váltotta a pompát a teljes pusztulás.

Ahhoz, hogy megérthessük, mi is történt Basó Mátyással, körül kell néznünk az országban és a régióban is. Mohács következményeként létrejött a kettős királyság, amelyben **Szapolyai (Zápolya) János** és **Habsburg I. Ferdinánd** állt szemben egymással, és a fenyegető török seregekkel. János király 1540-ben bekövetkezett halála után özvegye, **Izabella** és csecsemő fia, **János Zsigmond** vette át helyét. A váradi béke (1538) értelmében viszont az elhunyt Jagello király, **II. Lajos** sógora, Ferdinánd volt a trón jogos örököse. A harc viszont újra és újra fellángolt, amelyet a főurak maximálisan kihasználtak saját önös érdekeik érvényesítésére. Ennek és a rossz gazdasági helyzetnek köszönhetően alakult ki az a jelenség, amelyet összefoglalóan főúri pénzhamisításnak nevezünk. Ennek a központja a mai Felvidék mellett a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye volt.

Mi is az a pénzhamisítás? A történelem során a mai szóhasználatban elterjedt utánzás mellett a hamisítás körébe tartozott a nehezebb darabok kiválogatása, érmék körülnyírása, de büntették a pénzek el nem fogadását, a pénzverő szerszámok kölcsönadását, a külföldi valuták előnyben részesítését is. A cél mindig a haszonszerzés volt, függetlenül attól, hogy milyen tevékenységet választottak. Sokszor előfordult, hogy olyan vereteket készítettek el újra, amelyek már nem voltak forgalomban, viszont jó hírük miatt a későbbi korokban is szívesen elfogadták. Az uralkodók ez ellen igyekeztek minél szigorúbban fellépni. Jogilag a hűtlenség körébe tartozott ez a tevékenység, amelynek büntetése az esetleges jószágvesztésen túl gyakran a megégetés volt. Mégis hogyan lehetett, hogy

Hamis veret

az 1530–40-es években olyan szinten virágzott a pénzhamisítás, hogy ez nagypolitikai csatározások állandó témájává vált? A kulcs megint a főurak kezében volt, ezt a hatalmas üzletet nem hagyhatták ki. A király és az országgyűlés pedig nem tudta az ilyen jellegű tevékenységet eredményesen visszaszorítani, már csak azért sem, mert a főurak egy része is ilyen üzletet folytatott. A fentebb említett két évtizedben pedig születtek ám ezzel kapcsolatos jogszabályok. Ezek közül egyet idézek: „1543. évi XXVII. törvénycikk: a hamis pénzek verői megbüntetendők. A kiket hamis pénzek verésén kapnak, azokat a királyi felség és a kapitány urak a közönséges decretumban megjelölt büntetéssel, szigoruan büntesék meg.”¹

A meglehetősen rövid, ám annál velősebb megfogalmazás egyértelmű szabályozásnak tűnik, a korábbi decretumok még a szankciókat is felsorolják (kedvelt volt a megégetés), mégsem volt igazán semmi hatása. Ennek okairól a továbbiakban részletesebben is értekezem.

Előtte azonban mindenképp ki kell térnem a gazdasági háttérre is. Honnan is jött a fém, az ember, a szakértelem? Ehhez vissza kell repülnünk az időben II. Lajos korába, amikor is **Szerencsés (Fortunatus) Imre** javaslatára bevezetik azt a pénzreformot, amely során az addigi 8 latos (500 ezrelék) ezüsttartalmat 4 latra (250 ezrelék) csökkentették, de az árfolyamot ugyanúgy magasán tartották. A nép ezt nem tartotta be, követelte vissza a régi pénzt („*antiqua moneta*”). Ezt 1525-re el is érte, de addigra a vagyonosabbak már akkora mennyiséget halmoztak be a reform előtti veretekből, hogy azokat fel tudták használni a hamisításnál megtevesztés céljából. A réz kérdése ennél már bonyolultabb, hiszen máig fennálló az a nézet, hogy harangokat olvasztottak be,² és azok anyagát ezüstözték később az érméknél. A legutóbbi vizsgálati eredmények ellenben cáfolják ezt a tézist. Nagyon valószínű, hogy a környékbeli rézbányák anyagát használták fel a térség hamisítói.

Természetesen nem lehetett ezt forgalmas helyeken, nagyközönség előtt végezni, ám kapóra jöttek a jól védhető várak, ahol viszonylagos biztonságban végezheték a munkát az ezzel megbízott és megfizetett, esetlegesen elrabolt és kényszerített munkások. Az egyik leghíresebb hamisító, **Miklós** ötvös kivégzése előtt tett részletes tanúvallomásából tudjuk, hogyan és milyen módon adták-vették sokszor maguk között a jobban dolgozó szakembereket ezek a főurak.³ Természetesen nem kellett ahhoz magas rangú állami tisztségviselőnek vagy hatalmas birtokokkal rendelkező családfőnek lenni, hogy valaki ezt a tevékenységet folytassa. Dicsőséges történelmüknek ez a néhány év azonban mindig is sötét folt marad. **A Bebekék, Drugethek** és Basó Mátyás ugyanis, mai

szóval élve, konszernt alapítottak, amelynek a résztvevői hol egyetértettek, hol különböztek, de mindenképpen ugyanazon úton jártak. A nagy profit volt a céljuk, a lengyel, zsidó, magyar és mindenféle más szakemberek elérhetőek voltak, alkalmazásuk nem jelentett elviselhetetlenül magas kiadásokat. Ha mégis ellenszegült valaki, azt erővel kényszerítették.

Murány ura színre lép

Csoltói Basó Mátyás története igen kalandos, amit csak tetéz személyének a kutatók általi kétes megítélése. Murány várának ura, Szapolyai János király rokonának, **Tornallyay Jakab**nak a sógora volt; végső soron tehát családi kötődése volt az uralkodóhoz. Nagyrészt ezzel magyarázható, hogy élete végéig „hű” maradt hozzá, amely tulajdonság nem volt igazán gyakori a korszakban. Ennek igen jó példája **Bebek Ferenc**, aki ilyen apróságokkal már kevesebbet foglalkozott. Akár **Mihályfalusi Forgón Mihály** munkáját forgatjuk *Gömör-Kishont vármegyei nemesi családjairól*, akár **Szücs Jenő**t *Gömör vármegye várairól*, szinte ugyanazt találjuk. Basó Mátyás egy rablólovag volt, aki Szapolyai hívének mondta magát, de önös érdek vezérelte. Egy csata után **Nyáry Ferenc** honti főispán Ajnácskő várába zárta, de ekkor még **Werner György** eperjesi polgárért cserébe elengedték. Külön érdekesség, hogy ez a Werner György később fontos szerepet játszik a Habsburg király gazdaságpolitikájában, leginkább a *Szepesi Kamara* felállításában. Basó folytatódó gaztetteit és hatalmaskodását Ferdinánd király és pártja egy idő után nem tűrhette, és Bebek Ferenc javaslatára az 1548-as országgyűlés dönt a murányi várúr ügyében. Megbízák **Salm Ferdinándot** és Bebek Ferencet, hogy gyűjtsenek sereget, és támadják meg a várat s annak urát. 1549-ben ezt meg is teszik, de a védők sokáig jól tartják magukat, ám végül **Kovács Gergely** idegen csapatai átállnak az ostromlók oldalára, és ez megpecsételi Basó sorsát. A *Hóhérbástyán* augusztus 15-én kivégzik a hatalmaskodót.

Eddig szól a történet, amit sokan sokáig nem is bolygattak. Bár Forgón meglehetősen egyszerűséggel Basó mellé áll annyira, hogy rámutasson, más sem volt jobb a Deákné vásznánál, amely leginkább a pálforduló Bebek Ferenc életútjának a tükrében mutat igen izgalmas képet. Az igazsághoz viszont egy olyan tényezőt is meg kell említeni, amit egyik fenti tudós sem írt le, mégis a legfontosabbak közé tartozik.⁴

Ezt pedig **Huszár Lajos**nak köszönhetjük, aki *Magyar várak mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században* című rövid tanulmányában történeti források alapján felsorolja azokat a főúri várakat, ahonnan adat van pénzhamisítási tevékenységről. Ezek közé nemcsak a már említett Krasznahorka, avagy a **Leszih Andor** és **Szörényi Gábor** által feldolgozott Csorbakő tartozik, hanem csoltói Basó Mátyás murányi vára is. Társaival ellentétben ő saját urának, Jánosnak a vereteit hamisította nagy kedvvel (leginkább a század harmincas éveinek elején), amely nyomokban tartalmazott csak ezüstöt. Hu-

szár leírja, hogy egyes vélekedések szerint az addig feloldhatatlan M-B verdejegyet Basónak tulajdonítják, de ez ellentmond annak a gyakorlatnak, mely szerint ezeket az illegálisan készült pénzeket a korban egyáltalán nem jelölték. Nem is tehették volna, hiszen hivatalosan joguk ilyet művelni egyáltalán nem volt. Olyan szintre fejlődött ebben, hogy a sokat emlegetett Bebekkel együtt (a krasznahorkai és csorbakői hamisítóval) szinte már-már konzorciumot is alkotott. Bebek emiatt segíti őt azzal, hogy felszólítja Lócse városát, hogy csak akkor hagyják őket békében, ha elfogadják a murányi silány érméket.⁵ Ez pedig már komoly dolog, hiszen katonai fenyegetéssel nézett volna szembe a város, ha nem teljesítik a rájuk kényszerített feladatot. Ezek fényében nehezen menthetjük fel és tekinthetjük ártatlannak Basó Mátyást.

Tragédiája mellett azonban nem mehetünk el vállunkat vonogatva és azt mondogatván: megérdemelte. Ez a későbbi évek történéseit ismerve még inkább így van. János király 1540-es halála után örökét az Izabella királyné – Fráter György – János Zsigmond háromszög viszi tovább. Híveik közt rendületlenül áll a murányi várúr is. Ez az évtized azonban már egészen más képet mutat, mint az előző. A török elfoglalja Budát, egyre nagyobb veszélyt jelent a Magyar Királyságra; a káosz és a politikai anarchia nem hogy szűnne, inkább csak fokozódik. Gazdaságunkat a háborúk mellett a pénzhamisítás is mérgezi, a hanyatlás sok területen megkérdőjelezhető. Ferdinánd egyre nagyobb befolyást szerez az országban. 1548-ban aztán megegyezik testvérelével, **Máriával**. II. Lajos özvegye pénzbeli kártérítés fejében lemond Körmöcbányáról és az alsó-magyarországi bányavárosokról.⁶ Ez olyan nagy jelentőségű siker pénzverési szempontból (ez volt a főverde), hogy a főurak belátták: napjaik meg vannak számlálva, ha folytatják eddigi tevékenységüket. Bebek Ferenc ekkor váratlan és kifejezetten aljas tette szánta el magát. Hogy saját bőrét mentse, Basót tette meg bűnbaknak, s így elterelte a figyelmet arról, hogy bizony, saját maga még nagyobb bűnös ebben a történetben. A többi már tudjuk. Aztán Csorbakő urát is eléri a végzete, Ferdinánd megtudja az ő igazi történetét is. Kivégzését csak váratlan halála miatt kerüli el. 1551–52-ben Fráter György halálával, illetve az erdélyi pénzverés feletti fennhatóság megszerzésével Habsburg irányítás alá kerül az egész ország pénzkibocsátása. Ez végleg elfojtotta a több évtizedes hamisítást, és egy új korszak kezdetét jelentette.

Összességében elmondható, hogy Basó Mátyás tündöklése és bukása is a történelmi helyzetnek, az akkori politikai viszonyoknak köszönhető. A főurak az 1530-40-es években olyan helyzetben voltak, amikor egyik uralkodónk sem engedhette meg magának azt, hogy a támogatásukat elveszítse a hamispénzverésük elleni fellépéssel. Ferdinánd hatalmának megszilárdulása azonban kétségtelenné tette a rossz úton járó nemesek életének dicstelen végét. Ez alól Basó Mátyás és Bebek Ferenc sem volt kivétel. A murányi várúr bukása nem volt és ma sem lehet kérdés, ám a mód, Bebek árulása mindenképp árnyalja a képet. Ebben a tekintetben csak súlyosbító körülmény, hogy

A murányi várhegy látképe (a szerző archívumából)

Szapolyai pártján állt haláláig, hiszen saját urával szemben követett el hűtlenséget. Az 1549-es bukás elkerülhetetlen volt tehát, de a későbbi korok emlékeztetének ilyen fajta manipulálása már nem Basón múlt. Nem lehet kétséges, hogy Bebek Ferenc és utódainak a keze is benne van abban, hogy a hamisítási tevékenységet elhallgatták, szinte teljesen eltussolták Basó Mátyás esetében. Halála után is terhelő tanú lehetett volna ellenük. A hatalmaskodó családja sem lehet ez alól kivétel, hiszen gyermekeit és özvegyét már semmilyen büntetés, retorzió nem érte, így tehát nekik is érdekük volt a néhai várúr emlékeztetéből ezt a cseppet sem fényes és veszélytelen részt kihagyni.

Váraink és birtokosaink története tehát nem merő dicsőfény, de a fenti megvilágítás fényében talán realisabb képet kaphatunk a XVI. századi Gömör életének egyik fontos szeletéről.

JEGYZETEK

¹ forrás: Internet

² Szörényi 2003. 199–202.

³ Huszár 1969. 80–87.

⁴ Forgón 2001. 84–85., Szűcs 2000. 36–37.

⁵ Huszár 1969. 80–87.

⁶ Gyöngyössy 2010. 15.

HIVATKOZOTT ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

Gyöngyössy Márton

2010: A királyi Magyarország pénztörténete, 1527–1608. Budapest: Martin Opitz

Habsburg I. Ferdinánd 1543. évi törvénykönyvének XXVII. cikkelye
forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1702>, letöltés ideje: 2015. május 15. 20:52

Huszár Lajos

1969: Magyar várak mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században. Műemlékvédelem 13/2. 80–87.

Mihályfalusi Forgón Mihály

2001: Gömör-Kishont vármegye nemesi családai. Somorja (második, reprint kiadás): Méry Ratio, 84–87.

Szörényi Gábor András

2003: A csorbakői vár története 1648-ig. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLII., Miskolc, 165–226.

Szűcs Ernő

2000: Gömör vármegye várairól. Debrecen: Ethnica Kiadás, 36–37.

Herczeg Tünde

Az Eperjesi Jogakadémia Miskolcra költöztetése (1918–1919)

Az első világháború végéig Magyarország legnépszerűbb és legismertebb jogakadémiája Eperjesen működött.

Az 1665-ben alapított evangélikus kollégiumot, melynek keretei között a jogakadémia mellett teológiai kar, tanítóképző és főgimnázium is működött, egyházán kívül Eperjes szabad királyi város, Sáros vármegye, a szepesi városok és a **Desseffy** család támogatta anyagilag. Mivel az intézmény nem kapott állami támogatást, a helyi igényeknek megfelelően alakíthatta ki a tantárgyi struktúrát, önállóan dönthetett belső szervezetéről és arról, hogy kiket alkalmaz tanárként. 250 év alatt olyan híres jogtudósok oktattak ebben az iskolában, mint **Pancratius Mihály**¹, **Carlovszky Zsigmond**², **Thomka István**³, **Csupka András**⁴, **Vécsey Tamás**⁵, **Erekly István**⁶, **Berzeviczy Albert**⁷, **Horváth Ödön**⁸, **Mikler Károly**⁹, **Maléter István**¹⁰, **Csengey Gusztáv**¹¹.

A jogakadémia hallgatói elsősorban azon tehetséges alsó középosztálybeli gyermekek közül kerültek ki, akik anyagi okokból távolabbi egyetemeken nem tudtak tanulmányokat folytatni. Ők a négyéves képzés után doktorálhattak valamelyik egyetemen, vagy jogi ismereteket igénylő hivatalnoki munkakörökben helyezkedhettek el. Az akadémiára bárki bekerülhetett, aki a felvételi vizsgákon megfelelt, mert a felvételi eljárás során sem vallási, sem etnika kontraszelekció nem érvényesült.

A századfordulón már az eperjesi jogakadémián tanult a legtöbb diák és itt oktatott a legnagyobb létszámú tanári kar, melynek tagjai kivétel nélkül egyetemi magántanári címmel rendelkeztek. Az első világháború végéig a hallgatók száma folyamatosan emelkedett, az intézmény egyre népszerűbb és a benne folyó szakmai munka egyre elismertebb lett.

A „nagy háború” után bekövetkezett változások az eperjesi ősi kollégium működését is jelentősen befolyásolták. A magyar nyelvű tanítóképzőt és teológiát a pozsonyi egyetemre helyezték át, Eperjesen csak a főgimnázium és a jogakadémia maradt.

Az önálló Csehszlovákia létrejötté (1918. október 28.) utáni zavaros politikai helyzetben a jogakadémiai kép-

Az Eperjesi Kollégium

zés jövője bizonytalanná vált. A csehek nem akartak magyar jogászokat képezni, ezért a fakultás megszüntetése mellett döntöttek. Mikler Károly, a jogakadémia dékánja korán rájött arra, hogy egyetlen lehetőségük maradt: az akadémiát át kell telepíteni Magyarországra. Az áttelepítés azonban nem volt egyszerű dolog. Szükség volt hozzá a fenntartó egyház, a magyar állam és az ősi pártfogóság hozzájárulására, valamint keresni kellett egy várost, amely befogadja és anyagilag támogatja az intézményt.

A pártfogóság egyes tagjai elleneztek, korainak tartották az elköltözést, ezért a dékán 1918. december 5-én, a Budapesten rendezett egyházi konferencián megkereste **Geduly Henrik** tiszai egyházkerületi (1892-től az eperjesi kollégium hozzájuk tartozott) evangélikus püspököt, aki támogatta az akadémia áttelepítését. Másnap Mikler Károly és Geduly Henrik felkeresték **Lovászy Márton** vallás- és közoktatásügyi minisztert, aki támogatásáról biztosította őket és vállalta, hogy a magyar állam biztosítja az átköltözéshez szükséges költségek egy részét és az újrakezdéshez államsegélyt folyósítanak.

Most már csak egy kérdés maradt: hová költözzenek? Mikler Károly Kassára szerette volna áttelepíteni a jogakadémiát, de amikor egyértelművé vált, hogy Kassa is az elcsatolandó települések között szerepel, Miskolcra esett a választása. Szerencsére, Miskolc város lakossága, polgármesterével az élen, örömmel fogadta az ajánlatot, mert már régóta szerettek volna a városban felsőfokú tanintézményt működtetni és hajlandóak voltak az ehhez szükséges anyagi és tárgyi feltételeket biztosítani.

Mikler Károly Budapestről Eperjesre tartva, 1918. december 7-én megállt Miskolcon, ahol tárgyalást folytatott a város vezetőivel, dr. **Szentpáli István** polgármesterrel és **Lichtenstein László** városi főispánnal. A *Miskolczi Napló* december 11-én számolt be a dékán és a polgármester megbeszéléséről:

Geduly Henrik

Miskolcra költözik az eperjesi jogakadémia

(Saját tudósítónktól.) Eperjest tudvalevőleg megszállják a csehek és ennek folytán az ottani jogakadémiát onnan el kell helyezni. A jogakadémia dékánja tegnap Miskolcra érkezett, felkereste dr. Szentpáli István polgármestert és bemutatta a kultuszminiszter leiratát, mely szerint a jogakadémiát Miskolcra helyezik.

A polgármester tudomásul vette az akadémia dékánjának bejelentését, majd abban állapodtak meg, hogy szóbeli közlés adatait a dékán sürgős átíratban is közölni fogja a várossal, amely erre aztán a leggyorsabban megteszi a főiskola azonnali áthelyezésével összefüggő intézkedéseket.

A szóbeli megállapodást követően Mikler Károly hazautazott és megtette a szükséges lépéseket, hogy az akadémia minél előbb Miskolcra költözhessen. Írásban is elküldték Miskolc város polgármesterének áttelepülési kérelmüket. A memorandumot a *Miskolczi Napló* 1918. december 17-i száma teljes terjedelmében közölte Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével együtt.

25.000 korona hozzájárulást és megfelelő elhelyezést kér az eperjesi jogakadémia. A kormány megadja a főiskolának Miskolcra is az állami segítséget? A főiskola dékánjának memoranduma a polgármesterhez.

(Saját tudósítónktól.) Most már írásban is a polgármester előtt fekszik az eperjesi jogakadémia és teológiai akadémia vezetőségének ajánlata a főiskolának Miskolcra való áthelyezése ügyében. Ma érkezett meg a memorandum a polgármesterhez, aki természetesen sürgősen és a legnagyobb készséggel követ el mindent, hogy a magyar kultúra e fontos tényezője mielőbb Miskolcra kerüljön.

A memorandumot a főiskola dékánja írta alá és abban a következőket fejté ki:

A vezetésemre bízott eperjesi ev. egyházkerületi jogakadémiának egyházi főhatósága, Geduly Henrik nyíregyházi püspök ur, tegnap vett leiratában arra utasított, hogy a jogakadémia okmányait, irattárát, könyvtárát s ingóságait haladéktalanul szállítsuk Miskolcra, ahol azokat a miskolczi ev. egyházközség addig is őrizetbe veszi, amíg a főiskola Miskolcra való áthelyezésének kérdése, másrészt Miskolc város törvényhatósági bizottsága részéről kölcsönös egyetértéssel elintézését nyert.

Kifejté az átírat, hogy egyelőre - miután a csehek szándéka még ismeretlen - nem volna sürgős az áthelyezés, de viszont nincs kizárva a helyzet olyan alakulása, hogy a második félét Eperjesen nem kezdhetik meg, kéri a polgármestert, terjessze a törvényhatóság elé az eperjesi ev. jogakadémiai és teológiai akadémia Miskolcra való áthelyezését.

A főiskola kormányzó hatósága december 20-án tart ülést, amikor dönt az áthelyezés felett. Addig is kéri a várost, hogy sürgősen foglalkozzon a kérdéssel és álláspontját tudassa az akadémia vezetőségével sürgősen, mert nincs kizárva az események olyan alakulása, hogy már december 20-ig el kell költöznie Eperjesről.

Az eperjesi két főiskolának, esetleg csupán a jogakadémiának Miskolcra való áthelyezése ezekkel a feltételekkel lenne keresztülvihető:

1. Biztosítson a város saját erejéből megfelelő épületet.
2. A jogakadémia évi szükségleteihez legalább 25.000 koronával hozzájáruljon.

„Mi? mondja a leirat? úgy gondoljuk, hogy Miskolc város, amely ipari, kereskedelmi, forgalmi tekintetben már ma is hazánk egyik legszámottevőbb városa, főiskolára már régen igényjogosultsággal bír. Most ez az óhaja a legkisebb áldozat árán kielégítést találhat. Viszont az eperjesi negyedévezredes jogakadémia, amelynek jelenleg is 400 hallgatója van, további fejlődésének feltételeit inkább megtalálja Miskolcra, mint Eperjesen.”

Az akadémia egyelőre megalégszik szerény elhelyezéssel, de tekintettel az intézet jövő fejlődési lehetőségére, ennek a szempontnak figyelembe vételével kéri a kérdés végleges elhelyezését.

Örvendtes, hogy a kultuszminiszter az iskola államszegélyét fenntartja Miskolcra is, amiről ezekben értesítette az akadémia vezetőségét:

A folyó évi december hó 5-én hozzám intézett beadványára van szerencsém Püspök urat értesíteni, hogy az eperjesi ág. h. ev. teológia és jogakadémiának Miskolcra való áthelyezését tudomásul veszem és kijelentem, hogy az említett két főiskolának az állami költségvetés alapján eddig megadott anyagi segítséget Miskolcra történt áthelyezésük után is megadom és kijelentem azt is, hogy e két főiskolának Miskolcra való áthelyezési költségeihez méltányos összegű segélylyel hozzájárulni hajlandó vagyok.

Budapest, 1918 dec. 7.

LOVÁSZY

A költözés elől most már minden akadály elhárult. Azaz, mégsem! Az ősi pártfogósági testület még mindig nem látta időszerűnek az iskola áttelepítését. Miskolcon bíztak abban, hogy előbb-utóbb a pártfogósági testület beleegyezését is megkapják és az akadémia a második félét már a városban kezdheti meg, ezért megfelelő épület kellett találni az új intézménynek. A városi közgyűlés 1918. december 16-i ülésén úgy határoztak a képviselők, hogy a *Józseflaktanya* alkalmas lesz a jogakadémia ideiglenes elhelyezésére.

Városi közgyűlés

[...]

Az eperjesi ág. hitv. teológiát és jogakadémiát minden valószínűség szerint a Sörház-utcai Józseflak-

LÁSSÁTOK, FELEIM!

tanyában fogják elhelyezni, melyet legközelebb erre a célra kiürítenek. A József-laktanyának van villamos megállója, az egész épületbe be van vezetve a villanyvilágítás, az átalakítás itt gyorsan fog menni.

[...]

(Reggeli Hírlap, 1918. december 17., 3. o.)

A képviselőtestület az 1918. december 19-i ülésén Mikler Károly jelenlétében döntött az eperjesi jogakadémia Miskolcra költöztetéséről. Ezen a napon a Reggeli Hírlapban a következő írás jelent meg D. L. (= Duszik Lajos) aláírással:

Jön az eperjesi Kollégium...

Miskolcz, dec. 18.

Még nem tudjuk, mit határoznak rólunk ellenségeink, csak sejtjük, hogy jaj a legyőzöttek! Eddig minden jel csak szomorúságunkat és csüggedésünket növelte. Fenyegetett területeinkről igyekszünk áthordani nemzeti kincseinket, mint árvízkor a kárvallottak. Így jön hozzánk, így zörget városunk kapuján az eperjesi Thököly-kollégium.

Kétszázötven éve áll ennek az intézménynek az áldott géniusza a magyar nemzeti kultúra oltáránál s tartja élénk lobogásban annak megszentelt lángjait. De most a nagysárosi Rákóczi-vár romjaira, a kapii düledező, repkényfutotta mohos bástyákra nehéz fekete holló szállott. A Keczer Andrások és Kuruc Feja Dávidok porai, melyeket a Caraffa hóhérja és pecérje megcsonkítva és meggyalázva elföldeltek valahol az eperjesi kavicsos rögök közé, talán reszketve megrázkódnak a föld ölén. Valami fut, menekül a Tarczal folyó mentéről...

Talán a fehér felhő, mely belefúrja fejét az égbe s arra, dél felé száll, hoz egy darab magyar történetet, annyi megszentelt drága emléket: jön a szomorú, a megcsalt magyar szellem a nagysárosi és kapi-i várak völgyéből.

Tárjuk ki forró, lelkünkhöz szorító Isten hozott-ra karjainkat, szívünket és lelkünket a magyar kultúra e csenedesebb vizek felé evező fehér vitorlása felé! Tűz helyet és oltárt keres csupán: a lelket, a tüzet magában, magával, tagjainak szívében hozza.

Segítsünk az új otthon kiépítésénél!

Kiürült kaszárnyák hideg termeibe vonuljon be az új gárda s ez legyen nyitánya, kifejezője jövő nemzetfejlődésünk programjának: iskolákká varázsoljuk a kaszárnyákat!

Városunk csütörtöki közgyűlésének határozatától s határozatában megnyilvánuló, áldozatra [...] lelkétől függ, hogy az lesz-e Miskolcz aminek mi álmodjuk: a magyar Oxford és magyar Birmingham. A gyárkérmények és iskolahomlokzatok teszik össze eredeti arcvonását.

D. L.

A képviselőtestület megszavazta ugyan a jogakadémia Miskolcra költöztetését, de a határozat nem erősítette

meg a korábban beígért pénzösszeget (25.000 korona) és nem jelölte ki az akadémia számára biztosított ingatlan sem. Az ülésről részletes beszámolót a *Miskolczi Napló* közölte 1918. december 21-én.

A város hajlandó minden áldozatra az eperjesi főiskola idehelyezéséért.

Ismertettük az eperjesi jogakadémia dékánjának a polgármesterhez intézett átíratát, melyben felajánlja a jog- és teológiai akadémia Miskolcra való áthelyezését, amihez a várostól a főiskola számára megfelelő elhelyezést és 25 000 korona évi hozzájárulást kér.

Dr. Plank Miklós tb. főjegyző olvasta fel a tegnapi közgyűlésen a dékán átíratát.

A tanács javasolja, mondja ki a közgyűlés, hogy az eperjesi jogakadémiának városunkba való áthelyezését, átérezve azt a nagy fájdalmat, mely a főiskolát e lépésre kényszerítette, de a város erkölcsi szempontjából örömmel veszi tudomásul és úgy a főiskolát, mint annak tanári karát s hallgatóit szeretettel fogadja falai közé s már most kijelenti, hogy amennyiben a teológiai akadémia áthelyezése az intézet helyi kormányzó hatósága határozata alapján szintén idősebbé válnék, a papnevelő intézetet szintén szíves örömmel fogadja.

Ami az intézmény fenntartása és segélyezésére vonatkozó előterjesztést illeti, erre vonatkozóan bizottságunknak módjában addig határozni joga nincs, míg a főiskola végleges áthelyezése tárgyában a főiskola helyi kormányzó hatóságának határozatát nem ismerik, azonban már ennek ismerete előtt is kijelentik, hogy a főiskola elhelyezése, segélyezése tárgyában bizottságunk annak idején a város anyagi erejéhez mérten a legmesszebbmenő áldozatot meghozni hajlandó.

Farkas István meghatódva hallgatja az írást, mely fájdalmas emléke lesz e szomorú időknek. A hontalanoknak járó szeretettel, szívünket, lelkünket kitarva kell fogadni a főiskolát.

Dr. Szentpáli István polgármester a legmelegebb kultúrszeretettel szól a főiskola idehelyezéséről, amit a város érdekei szempontjából méltat.

Demeter Ernő módosító indítványa után Lichtenstein László előadja, hogy az eperjesi főiskola idehelyezése már régi terv, amit most a politikai viszonyok érleltek meg. Kifejti, hogy a vezetőség felfogása szerint a miskolczi főiskola úgyszólván kezdettől fogva, egyetemi jellegű lesz, de bizonyosan azzá fog kifejlődni. Súlyos egyedül az elhelyezés kérdése, nem az intézet, de a tanárok, hallgatók elszállásolása, élelmezése, de talán áthidalható. A kis anyagi áldozatokkal szemben utal a nagy kulturális előnyökre. Közli, hogy a jogakadémiának 6 rendes és 6 magán tanára van, 2 tanszék üresedésben van. 1917-ben összesen 285 hallgatója volt, amely létszám a háború okozta létszámcsökkenés dacára is a legnagyobb az ország

8 jogakadémiája között. Ma 400 hallgató van. Valás szerint 1917 ben a főiskolának 120 kath., 63 izr., 60 ev., 20 ref., 21 gör. kath. és 1 gör. keleti hallgatója, akik közül 280 magyar, 4 német és 1 ruthén volt. A teológiai fakultásnak 30 hallgatója van. Vizsgára jelentkezett 208, ebből képesített 165 (kitüntetéssel 11). A kollégium 250 éves, Felsőmagyarország egyik leghatalmasabb kultúrintézete.

A közgyűlés ezután egyhangúlag magáévá tette a tanács javaslatát.

Eperjesen az ősi pártfogósági testület szintén december 19-én ülésezett, de annak ellenére, hogy a jogakadémia tanárait a cseh katonaság részéről folyamatosan inzultálták, az áthelyezést még mindig nem tartották időszerűnek. Mikler dékán a pártfogóság álláspontja ellenére 1919. január 16-án Miskolcra utazott, hogy Szentpáli polgármesterrel egyeztessen az akadémia jövőjéről. Miskolc polgármestere 1919. január 18-án hivatalosan értesítette a kollégium dékáni hivatalát, hogy a jogakadémia részére a városháza második emeletén biztosítanak ideiglenes elhelyezést.

Miskolcra jön február 1-re az eperjesi jogakadémia.

(Saját tudósítónktól.) Eperjesnek a csehek által történt megszállása folytán sürgősen aktuálissá vált az eperjesi jogakadémia elhelyezésének ügye.

Ma délelőtt megjelentek dr. Szentpáli István polgármesternél és dr. **Hodobay Sándor** h. polgármesternél dr. Mikler Károly dékán, dr. **Obetko Dezső** tanácsos és **Duszik Lajos** lelkész és közölték, hogy az eperjesi jogakadémia már február elsejére Miskolcra költözhetik és itt kezdené meg a második félévet, ha a város biztosítaná a már kilátásba helyezett támogatást, évi 25 000 koronát és megfelelő helyiséget.

A polgármester a legnagyobb örömmel kifejezést adott ismételtén is a város abbéli készségének, hogy a városra fontos kulturális intézménynek minden tőle telhető előnyt biztosít ideköltözése esetén.

Szó volt a főiskola elhelyezéséről. E tekintetben számításba jöhetne valamelyik kaszárnya, de később felmerült egy sokkal jobbnak látszó terv. A 10-ik ezred parancsnoksága ugyanis a városháza saroképületének II-ik emeletét kiüríti és idehelyezné a jogakadémiát legalább 6 hónapra, amikorra azután végleges hajlékot adhatunk neki.

(Miskolczi Napló, 1919. január 18., 4. o.)

Mikler Károly dékán ezután sürgős intézkedést kért Geduly Henrik evangélikus püspöktől, mert úgy tervezték, hogy a II. félévet az akadémia már Miskolcon kezdi meg. A püspöktől a végleges döntés 1919. február 9-én érkezett meg:

„Határozat

Az egyházkerületi közgyűlés utólagos jóváhagyásának reményében, saját felelősségemre elrendelem,

hogy az eperjesi ág. h. ev. egyházkerületi collegiumi jogakadémia ideiglenesen, a béketárgyalások befejezéséig Miskolc város hatósága alatt legyen, [...] címében, pecsétjében, hivatalos irataiban a következő elnevezést viselje: A tiszai ág. h. ev. egyházkerület eperjesi kollégiumának jogakadémiája - ideiglenesen Miskolcon!¹²

Az átköltözésre hamarosan sor került. Az eperjesi kollégium igazgatótanácsának 1919. március 4-én tartott ülésén megjelent **Štefanek Antal**, a csehszlovák kormány tanügyi referense, aki kinyilvánította, hogy a jogakadémia feleslegessé vált Eperjesen és mint ilyen, szabadon átköltözhet Magyarországra. **Fábry Pál** eperjesi zsupán megengedte a hadizsákmánynak nem minősülő ingóságok elszállítását. Mikler Károly dékán biztosította a zsupánt arról, hogy az akadémia ingóságai az evangélikus egyház tulajdonában vannak, így az irattár, a bútorok és a könyvek egy része Miskolcra került. Sajnos a közel 30 000 kötetes jogi szakkönyvtár és a kollégium értékes éremgyűjteménye Eperjesen maradt, hadizsákmányként.

A dékán 1919. március 10-én érkezett meg Miskolcra és március 18-án már fogadták az utólag jelentkezőket. A tanárok közül négyen érkeztek meg márciusban, akik rögtön meg is kezdték a munkát.

Úgy tűnt, hogy ezzel megnyugtatóan rendeződött az eperjesi jogakadémia sorsa, a 250 éves intézmény nem szűnik meg. Miskolc befogadta az intézményt és amennyire a város erejéből telt, folyamatosan támogatta.

A két világháború közötti időszakban többször is próbálkoztak a megszüntetésével, de az ősi pártfogóságra hivatkozva ezeket a kísérleteket mindig sikerült kivédeni.

A második világháború után minden jogakadémiát megszüntettek, helyüket és feladatukat a jogi egyetemek vették át. A miskolci jogakadémia sem kerülhette el sorsát, a 280 éves intézmény 1949-ben jogutód nélkül szűnt meg.

JEGYZETEK

¹ Pancratius Mihály (1631 v. 1632–1690) jogi doktor, erdélyi ág. ev. püspök.

² Carlowsky Zsigmond (?–1821) tanár.

³ Tomka István (?–?) ügyvéd, tanár.

⁴ Csupka András (?–1851) jogtanár, törvénytudós, ülnök.

⁵ Vécsey Tamás (1839–1912) jogi doktor, köz- és váltóügyvéd, udvari tanácsos, egyetemi rendes tanár.

⁶ Ereky István (1876–1943) jogász, egyetemi tanár.

⁷ Berzeviczy Albert (1853–1936) magyar politikus, történétíró.

⁸ Horváth Ödön (1862–1919) jogi doktor, jogakadémiai tanár, jogi szakíró, közigazgatási bírósági elnök.

⁹ Mikler Károly (1872–?) jogi doktor, jogakadémiai tanár.

¹⁰ Maléter István (1870–1933) jogakadémiai tanár, író.

¹¹ Csengey Gusztáv (1842–1925) teológiai tanár, költő, író.

¹² Bruckner 1996.

IRODALOM

Bruckner Győző

1996: A Miskolci Jogakadémia múltja és kulturmunkássága (1919–1949) Miskolc

Hideg Ágnes

Márai Sándor Miskolcon

Márai miskolci tartózkodásairól szerény adatokkal rendelkezünk; leginkább újsághírekre támaszkodhatunk a kutatásban.

1932 májusában alakult meg az *Írók Gazdasági Egyesülete* (röviden *IGE*), mely szervezet az írók anyagi és szellemi érdekvédelmének programjával lépett színre. A vezetőség, **Pakots József** elnökletével az írók minél nagyobb részét igyekezett megnyerni aktív résztvevőnek. A *Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában* őrzött 1932-es őszi vezetőségi listán a főtítkárok között szerepel Márai neve is. Az *IGE* vezetősége kapcsolataik megteremtése és programjaik megvalósítása érdekében elhatározta, hogy íróheteket rendez. Az elsőre még megalakulásuk évében (1932) *Balatoni Íróhét* elnevezéssel került sor. A másodikat 1933. június 10-18. között Lillafüreden tartották, s hogy ezen részt vett Márai is, a miskolci *Reggeli Hírlap* 1933. június 11-i számából tudjuk:

„Az írói hétre többek között a következők jelentették be részvételüket: **Áprily Lajos** [...] **Máray Sándor** [...] **Várnai Zseni**.”

Az írókongresszus eseményeiről a *Lillafüredi Fürdőújság* különszáma részletesen beszámolt, ebben Márai egy rövid írása is megjelent *A nyájasról* címmel.

A következő *Margitszigeti Íróhét* (1934) után, 1936-ban ismét Miskolc adott helyet az Íróhét rendezvényeinek, de ebből az időből nincs adatunk Márai ittlétére vonatkozóan. Az 1942-es lillafüredi írótalálkozón viszont már ismét részt vett, sőt előadást is tartott a *Palota Szálló*ban a *Mi az írók szerepe?* kérdéskört boncolgatva.²

Ez a sokáig ismeretlen előadása a *Hadtörténelmi Levéltár* personáliái közt fellelt és a *Hadtörténelmi Közlemények* folyóirat hasábjain közzétett írás alapján vált ismertté számunkra.

A Gazdakör 2015-ben • Hideg Ágnes felvétele

Márai azonban nemcsak az Íróhetek alkalmával járt Miskolcon. Újsághírekből tudjuk, hogy 1931. november 14-én felolvasó estet tartott a *Kereskedők és Gazdák Köre* dísztermében (Déryné utca, ma *Kameraszínház* működik itt).

A miskolci *Reggeli Hírlap* így tudósított az eseményről:

„*Máray* (sic!) *Sándor* előadása a *Gazdakörben*. 14-én este fél 9 órai kezdettel tartja előadását *Máray Sándor*, a kitűnő író a *Kereskedők és Gazdák Köre* dísztermében. *Máray Sándor* a mai írógárda egyik legszellemesebb, legtehetségesebb és egyúttal a legeredetibb kitűnősége. Regényeit sorban fordítják le a világ minden nyelvére. Írásai, különösen a társadalmi és

Palotaszálló-ebédlő (Zempléni Múzeum Képeslapgyűjteménye)

A ház, ahol Grosschmid Géza lakott • Hideg Ágnes felvétele

közéleti ferdeségeket ostorozói essayi szinte sziporkáznak a szarkazmus, a dickensi humor csillogó tűzében. Máray igazi europeér és mégis minden ízében magyar író, ki párisi leveleiben is Kassa és a magyar Felvidék édesbús visszaemlékezéseinek reflexében él. Kritikájában merészség, pompás meglátás érvényesül, stílusa valami különös bájjal telt és mégis erőteljes, merész. Mint előadó első szavával megfogja a hallgatóság lelkét, talán még **Móra Ferenc** az egyetlen hozzá hasonlítható író e téren. Miskolci előadásának címe »Kaland Európában«. Tükre a mai, értelmükből mesterségesen kiforgatott, megbolygatott európai társadalmi, irodalmi és közéletnek. Máray előadása nevezetes eseménye lesz az idej télnek.”³

Kevesbé ismert tény, hogy Márai édesapja (**Grosschmid Géza**) rövid ideig Miskolcon élt, majd 1934-ben itt halt meg. Dr. Grosschmid Géza 1933 elején hagyta el Kassát, s ezután telepedett le Miskolcon. Jogtudományi végzettsége volt, tanított a kassai jogakadémián, hosszú időn keresztül a kassai magyar ügyvédi kamara elnöke volt. Miskolcon királyi közjegyzővé nevezték ki, hamar bekapcsolódott a kulturális közéletbe, s köztisztviselőként állag tagja lett a város társadalmának. 1934 nyarán megbetegedett, ősszel bevitték az *Erzsébet Kórház* sebészeti szanatóriumába, ahol megműtötték. Sajnos, segíteni már nem tudtak rajta, október 12-én, pénteken a kórházban meghalt.⁴ Másnap holttestét a *Mindszenti temető* kápolnájában szentelték be, majd Budapestre szállították, s a *Farkasréti temető*ben helyezték örök nyugalomra. Márai *Farkasrét* című versében állít Neki emléket. Dr. Grosschmid Géza Miskolcon a *Horthy Miklós tér* 4. szám alatt lakott (ma *Városház tér*).

Valószínű, hogy Márai többször is járhatott Nála látogatóban, így ismerhette ezt a belvárosi házat és környékét. Márai 2009-ben felavatott emlékműve a szemben lévő Megyei Önkormányzat belső udvarában található.⁵ A két közeli helyszín kettejük közeli kapcsolatának mentője is lehetne; bár a ház neves lakójáról a miskolciak nemigen tudnak. Talán most tettünk ezért valamit!?

Márai-emlékmű • Hideg Ágnes felvétele

JEGYZETEK

¹ Az Íróhetek történetéről: M. Pásztor 1984. 133.

² Az eseményről és Márai előadásának szövegéről részletesen: Dombrády 2009.

³ Reggeli Hírlap 1931. 249. szám, 4.

⁴ Haláláról több helyi lap is tudósított: 1. Felsőmagyarország 1934/231. 3.; 2. Magyar Jövő 1934/233. 2.; 3. Reggeli Hírlap 1934/231. 5.

⁵ 2009-ben avatták fel az emlékművet. Az avatásról tudósít: Kováts 2010.

IRODALOM

Dombrády Loránd

2009: Szombathelyi Ferenc és Márai Sándor előadása az 1942. novemberi Lillafüredi Írótalálkozón. In: Hadtörténelmi Közlemények 2009/3. 763-783.

Kováts Miklós

2010: Márai Sándor miskolci emlékjele előtt. In: Széphalom 20. kötet, 539-540.

Márai Sándor

1931: Előadása. In: Reggeli Hírlap 249. szám (nov. 3.) 4.

1933: A nyájasról. In: Lillafüredi Fürdőújság. Írókongresszusi különszám (5-6.) 5, Miskolc

2000: Élttem egyszer én, Márai Sándor. Helikon-PIM 14., Budapest

Pásztor József, M.

1984: „Kezdetben volt Pakots”. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, Budapest

Zempléni Múzeum (Szerencs)

Képeslapgyűjtemény

Evva Margit

Emlékezés egy régen volt szüretre

Az Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatról és Evva Margitról

A miskolci *Herman Ottó Múzeum* több mint ötven éve ír ki honismereti gyűjtőpályázatokat. Először erre 1962-ben került sor, amikor a *XI. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázathoz* csatlakozva hirdette meg, többekkel közösen a megyei, **Istvánffy Gyula** nevével jelzett pályázatot, melyre a kész pályamunkákat 1963 tavaszára kellett benyújtani. A kiírás – országos viszonylatban egyedülálló módon – azóta is töretlenül, folyamatosan megtörténik, igaz, az utóbbi időszakban erre két évente kerül sor. Az 1990-es évektől a pályázatot a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület* szervezi, de a beérkező pályamunkákat továbbra is a *Herman Ottó Múzeum* őrzi.

A 2013–2014. évi kiírásra beérkezett munkák egyike az alább olvasható, megkapó szépségű, szépirodalmi értékeket felvonultató, ugyanakkor történelmileg is hiteles írás Evva Margit tollából.

Evva Margit azon kevesek közé tartozik, akiknek apai és anyai dédapja is mélyen bevészte nevét a magyar művelődéstörténetbe. Apai dédapja, **Evva András** a Kazinczy-birtok újhelyi ügyvédje, a **Kazinczy**-hagyaték egyik kezelője volt. Az 1860-70-es években sokat munkálkodott a széphalmi *Kazinczy Emlékhely* megvalósulása érdekében, fáradhatatlanul szervezte az építkezést. Munkája elismeréseként 2013-ban róla nevezték el a *Kazinczy Emlékhely* tőszomszédságában megépült *Magyar Nyelv Múzeuma* galériáját.

Evva Margit anyai dédapja, **ragyolczi Csoma József** a tudomány terén alkotott nagyot. A tudománytörténet történész-ként, régész-ként és heraldikus-ként tartja számon. Legismertebb műve az Abaúj-Torna megye nemes családait bemutató kötet. Ez a mű bizonyára mintául szolgált **mihályfalusi Forgon Mihály** gömöri nemes családokat bemutató munkájához.

Evva Margit Abaújdevecserben született 1934-ben. 1952-ben kénytelen volt elhagyni a szülői házat (kastélyt), ezért előbb Miskolcra, majd 1955-ben Budapestre költözött. Ott élt 2001-ig. Nyugdíjba vonulása után egyre inkább foglalkoztatta a hazatérés gondolata. Erre 2001-ben nyílt lehetősége, ekkor az Abaújdevecsert is magába foglaló Encsen telepedett le. Hazaérkezését követően rövidesen hozzálátott az abaúji honismereti élet megszervezéséhez. Kezdeményezésére 2007-ben megalakult az encsi székhelyű *Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület*, melynek azóta is Ő az elnöke, s amit óriási tenni akarással, szervezői szakértelemmel, elkötelezettséggel vezet. Egyesületi kereteken belül, társaival közösen, korát meghazudtoló frissességgel és lendülettel szervezi a különféle honismereti rendezvényeket, vetélkedőket, tudományos konferenciákat, s szerkeszti az Egyesület kiadványát, az *Abaúji Hírharangot*. Tagja több hasonló jellegű szervezetnek, így pl. a *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságnak*, a *Kazinczy Társaságnak*, a *Fáy Társaságnak*. Szervezőmunkája mellett hely- és családtörténeti kutatásokat is végez, ezek eredményeit rendre publikálja.

Evva Margit izig-vérig abaúji, de kicsit Gömörhöz is kötődik, hiszen gyermekkorában sok szép élménnyel gazdagodott keleméri nyaralásai során, amikor meglátogatta nagyanyja testvérét, **Csizsár Lászlóné Csoma Saroltát**. A keleméri nyaralásokat színesítették a putnoki és bánrévei kiruccanások. Ezek során kötött barátságot **Serényi Erzsébet**tel, akivel később, 1956 táján, budapesti tartózkodásuk alatt is többször találkozott.

Fogadják szeretettel Evva Margit meghatóan kedves, sok-sok lírával átszőtt, személyes élményeken alapuló gyermekkori visszaemlékezését!

Bodnár Mónika

A szerzőnek, mint az Abaújdevecseri Református Egyházközség tiszteletbeli főgondnokának az ajándékként került az abaújdevecseri templomba az Abaúji Egyházmegye zászlaja. www.tirek.hu

A szerző előadás közben

Az idő könyörtelenül halad, s ha meg nem fogjuk az emlékezés grabancát és a múlt eseményeit nem próbáljuk meg felidézni, minden, ami volt, eltűnik a süllyesztőben és pecsétet tesz rá a feledés.

De hát hogyan is volt?

1943. A határon túl dörögtek az ágyúk, odakint vérzivarban halt meg a magyar fiatalság színe-virága. Itthon, a kis, csöndes hernád-völgyi faluban azonban még nem igazán lehetett érezni a háború szelét. Abaújvecser még élte a maga békés életét.

Kilencéves voltam és a gyermek szemével nézve még mindig csodálatos volt a világ. Hűséges kutyám, *Komám-uram* még mindig ugyanolyan birkatürellemmel hagyta, hogy meghúzogassam a fülét, vagy hogy meglovagoljam, de ugyanolyan mérgesen csaholva tiltakozott az udvarunkon keresztül menő parasztszekér ellen, mint régen.

Házunk tornyainak padlásablakaiban ugyanúgy ültek esténként a gyöngybaglyok, gömbölyű fejüket jobbra-balra forgatva és csak néha hallattak egy-egy halk „*ku-vik-kuvik*” kiáltást, úgy, mint máskor. Ezért hívták őket a devecseriek kuvikoknak, és féltek tőlük, mondván, ha a kuvik kuvikkol a háztetőn, valami rossz jön a házra vagy a benne lakókra. Hát, végeredményben igazuk volt, de az utána következő években, 1945 után azokat is kiüldözték az otthonukból, akiknek a kéményében nem lakott kuvik. Én gyermekfejjel, mindenesetre, igen szerettem őket, hosszú ideig el tudtam gyönyörködni bennük. Olyan mulatságosak voltak.

Aztán esténként a Göncöl-szekér és Tejút ugyanúgy ragyogott az augusztusi égen, mint azelőtt. Udvarunkon, az ún. *Kerekkert*-ben ugyanúgy adtak árnyat a hatalmas vadgesztenyefák, meg az akácfák, nagy kertünkben dédanyám, **Csoma Józsefné** fenyői ugyanúgy susogtak, a rengeteg virág ugyanúgy árasztotta felém bódító illatát, mint azelőtt bármikor.

Egy nyár és egy őszi emléke pár percre visszahozza a gyermekkort. Könnyeket csal a szemembe Mamukám hangja, amint a kisingangon áll és hívogat engem:

- Kismargitkám, gyere uzsonnázni, most sült ki a káposztalevélen sült kenyér, frissen kőpült vaját kapsz rá és mellé Károly bácsi-féle zöldpaprikát!

Az abaújvecseri református templom

- Mamukám, Mamukám, író is kapok hozzá? - kérdeztem lelkendezve, és boldogan szaladtam Édesanyám karjai közé. Uzsonna után elmentünk sétálni.

Sétánk az abaújvecseri dombra vezetett, ahol már régen megszentelték és learatták a búzát és az élet kévélevé, keresztetekbe rakva várta, hogy beszállítsák a csűrökertbe a csépléshez.

Mielőtt emlékeimet folytatnám, néhány szót szeretnék szólni szülőfalumról, Abaújvecseréről.

Abaújvecser - nekünk csak röviden: Devecser - Abaúj megyében helyezkedik el (ma Borsod-Abaúj-Zemplén megye), a Hernád völgyében, dimbes-dombos tájon, a Cserehát lábainál, a mai szlovák határon. (Idén ünnepeltük fennállásának 740-ik évfordulóját. Lásd: Széphalom 23. és Abaúji Hírharang 2013/2.)

Gyermekkoromban a világ legszebb helye volt, de ha ma is, bármikor, Encsről felmegyek a településre, ugyanolyan szépnek látom, mint azelőtt. Szépapám, **Csoma József** (nagyanyám édesapja **ragyolczi Csoma József**, akadémikus, heraldikus, régész) régészeti feltárásaival bebizonyította, hogy itt már 2000 esztendővel ezelőtt is éltek népcsoportok. (Csoma József: *Őstörténeti nyomok Abaújban*. In: MVV, Kassa és Abaúj vármegye, 1910.)

Magát a vármegyét a 11. században, az **Aba** nemzetség alapította, itt voltak **Aba Sámuel** magyar király birtokai, ő építette a szomszédos Abaújvárat is, amely megkoronázásáig családjának lakhelye volt. Az Abák nemzetségének széttagozódása után, természetesen, széttagozódtak a birtokok is. (Csoma József 1897-ben megjelent, 1992-ben faximile kiadásban újra kiadott könyve: *Abaúj-Torna vármegye nemesi családjai*, „Aba nemzetség”. Kiadó B-A-Z Megyei Levéltár, felelős kiadó dr. Csorba Csaba, igazgató.)

A község a kassai országút mellett fekszik, egy völgyben. Ha az ember felmegy a falu háta mögött lévő dombra, ahol az 1842-ben épült református templom és az 1797-ben **Putnoky István** felesége, **Domonkos Judit** által építtetett kis katolikus kápolna áll (bár mind a ketten reformátusok voltak -ez utóbbiban vannak eltemetve), a temetőn át kitarul az egész Hernád-völgy. Nem csak a falut látni, piros tetős házaival, rengeteg zöld lombjával, hanem

Az abaújvecseri római katolikus kápolna

a távolban megcsillan a Hernád folyó is, amely Kassa felől igyekszik a Sajóba, és valamikor nem restelt kilenc vízimalmot dolgoztatni. (Csorba Csaba: *1000 éves Abaúj*)

Fűzfákkal megtűzdelt partjai mögül ide látszik az Eperjes–Tokaji heglánc (ma Zemplén hegység), végén a szántói Sátorhegyel. Valamikor tűzhányó volt, azért olyan híres jó boráról. A tűzhányó kúpja alatt van Abaújszántó, akárcsak a Tokaji hegy. A hegykúp aljából Encs, Gibárt és Fügöd után a boldogkőváráljai vár romjai magasodnak elénk, de szép, napsütötte napon láthatóvá válnak Regéc vár romjai is a hegytetőn, amelyet nálunk otthon, becézve, csak *Regécek*ként emlegetnek. És ha kissé megfordulunk, előttünk messzire húzódik a tarló, mely tömött kalászatokat adott nem is olyan régen, és nem messze kis falunk piros tetős házeitől Forró, majd hátrébb, szerényen meghúzódva a háttérben, Fancsal falu pislog felénk. Fancsal háta mögött már a Cserehát zöld lombjai integetnek.

Visszatérek a múlt folytatásához!

A faluban a hazafelé ballagó tehenek bögnek, cseng a kolompjuk, a csordás nagyokat pattogat az ostorával, a kondás belefúj a kürtjébe és a disznók meg a malacok visítva rohannak haza. Az erdő alatt a bacso tereli a juhnyáját kis feket puli segítségével az akol felé, éjszakai szállításra. (Istenem, de finom juhsajtot tudott csinálni!)

Botjára támaszkodva, fiatalokat meghazudtoló gyorsasággal végigbiceg a falun a katolikus harangozó asszony, a majdnem 100 éves *Maris néni* és nemsokára felcsendül a kisharang. Esti imára hív. (Szép volt, Istenem, de szép volt! Akkor még természetesnek vettem, hogy Nagyanyám /Csoma József legfiatalabb lánya, özv. vitéz *szentkatolnai Elekes Antalné* / - *Manyóka* - egyetlen unokájaként nekem adatott ez a csodaszép paradicsom. Ugyan ki gondolt volna arra akkor, hogy a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején, minden indok nélkül, vörös korbáccsal üznek ki a paradicsomból...)

Csak álltunk a dombon és gyönyörködtünk. Anyám kicsi korom óta ránevelt a természet szeretetére, így egy madár, egy virág, vagy egy szép táj látványa mindig örömet okozott nekem, már gyermekfejjel is. A szeretett otthon és környezete, ahol minden fűszál ismerős volt, hogyne töltött volna el boldogsággal?! Felettünk füstí fecskék szálltostak, lassan már útra készülődve, aztán valahol a kék közül egy fülemüle csattogta el esti dalát, végül pedig a tücskök zenekara kezdett hangolni és szólt bele a vidám madárcsivitelésbe. Alkonyodott, az égen lassan kigyúltak a csillagok és mi csöndesen elindultunk hazafelé.

A rádióban *Kelly Anna* és *Karádi Katalin* katonanótákat énekelt (*Majd ha visszajöttök megint, Bándikám! Kis vitézem, katonám, Viziontlátásra hadnagy úr!, Kint, a muszka földön* stb.), s én, mint afféle könnyen tanuló gyermek, velük együtt fújtam az összes katonadalt. Egészen a „takarodóig”, amikor is Anyácskám ágyba parancsolt, aztán együtt imádkoztunk a jó Istenhez meg a Jézuskához, majd az anyai csók után boldogan helyezkedtem el az ágyacskámban, miközben *Komámuram* az ablakom alatt éberén őrködött, csak néha küldve hangos üzenetet a falubeli barátainak, vagy a félálomban vak-

kantott egyet, és én olyan nagyon boldogan aludtam el, tudván, hogy hű kutyám vigyáz rám. (Szegény, nem tudhatta, hogy két év múlva a románok, miután kifosztották a házunkat, a ház védelmében harcoló kutyát lelövik.)

Egyébként *Komámurammal* nagyon „régii” barátság fűzött össze egymással. Öt éves lehettem, amikor betoptant az életembe **Darvas Gyula** tanító úr egy kosárral, amelyben egy hófehér gombolyag szuszogott. Ennek az volt az előzménye, mint később megtudtam, hogy szép öreg fehér komondorunk – akinek a nevére sajnos már nem emlékszem – megtért az örök vadászmezőkre, és Manyóka úgy döntött, hogy új kutya kell. Ezért tanító úr – aki Manyókanak sok mindenben a segítségére volt – megjelent a kezében az ominózus kosárral és benne egy apró fehér szőröcsomóval. Én, persze, rendkívül izgatott lettem és megpróbáltam megsimogatni a kis jószágot, mire megjelent egy pici orr, két fekete gombszem, ökelme jól megszaglászta a kezemet, majd elégedett lévén az eredménynyel, kicsi, rózsaszín nyelvvel végignyalta az ujjaimat. Így kezdődött barátságunk *Komámurammal*, mely egy életre szól. Koma fajára nézve a kuvaszok rendjéhez tartozott és igen rövid idő alatt gyönyörű szép fehér, göndörzőrű kutyává fejlődött. Szép pófájával időnként úgy tudott nevetni, mint egy kamasz kölyök. De jaj volt annak, akire megharagudott! Mert igen tudott ám haragudni! Szokásává vált, hogy a hálószobánk előtti orgonabokor alatt aludt éjszaka. Jaj volt annak, aki meg merte zavarni Őfensége éjszakai nyugalma. Bezzeg én csinálhattam vele, amit akartam. Versenyt futottunk. Ilyenkor Koma mindig úgy tett, mintha nem tudna jobban futni, mint én, vagy egy nagy botot fogott a szájába, hatalmas füleit hátra sunyta, én megfogtam a bot másik végét és úgy futottunk együtt. Lovagoltam rajta, húzogattam a fülét, mindent eltűrt, majd, amikor leült az orgonabokor alá, két mellső lábát keresztbe tette, s mi ilyenkor azt mondtuk: „Koma török szultánt játszik.”

Nézegetem a családi album fényképeit, s családom, meg Koma fényképei után előkerülnek a képek a házunkról, kertünkről. Gyermekszemmel szemlélve, házunk és kertünk számomra maga volt a tündérvilág.

De milyen is volt valójában?

Házunk, az ún. *Csoma-kastély* a falu szélén épült, egy három és fél holdas park (nekünk csak *Nagykert*) egyik oldalán állt. A másik oldalán a háznak, annak főbejáratánál pedig egy nagy udvar élt, lélegzett, rengeteg orgonabokrával, akác- és gesztenyefájával.

Amikor tavasszal virítottak az orgonák, vagy május végén az akácfák, az egész udvar virágba borult. Az udvar és a gazdasági udvar között kis domb magasodott, az ún. *Kerek-kert*, óriási vadgesztenyefákkal (hála Istennek, nem vágták ki őket), orgonasövényel körülvéve, a felvezető út mentén csodálatos, piros, sárga és fehér rózsatövekkel. A ház egész eleje vadszőlővel volt befuttatva, a két toronyszoba falára pedig borostyán kúszott fel. Tavasszal a fehér és rózsaszín vadgesztenye virágok szinte lenge fátyollal vették körül az egész dombot. Hátrébb, az akácfák mögött a nagy konyhakert terült el, **Tóth Károly** bácsi birodalma, fölötté pedig

a több mint 100 éves magtár és kocsiszín épülete állt. Talán ez volt a *Putnoky-kúria*, amit Csoma József a Gábrielektől örökölt. A magtár előtt terpeszkedett a szintén több mint 150 éves, óriási diófa. (Aki az új tulajdonostól – talán önkormányzat, talán a TSZ – az Isten tudja, ki birtokolta – megvette, első dolga volt, hogy kivágatta és pénzt csinált belőle, pedig az már a XXI. század elején volt.)

A konyhakertet krisztustövis sövény vette körül, közöttük nőtt fel a nagyszemű germesdorfi fehér cseresznye fája. Házunkat Csoma József szépapám építette 1878ban, mikor megnősült, és Devecserbe költözött. Devecser örökölt birtoka volt Csoma Józsefnek anyai ágon, ugyanis édesanyja, **Gábrriel Zsuzsanna** hozta magával (II.) **Csoma Sámuellel** kötött házasságába. (Övé volt a zombori szőlő is, melyet Csoma József idősebbik lánya, nagyanyám testvére, **Csiszár Lászlóné Csoma Sarolta**, **Lotti mama** örökölt.)

Csoma József, mikor meg akart házasodni, testvérével, a rásonyi **Csoma Istvánnal** elcserélte Devecsert a Szabolcs megyei apai örökségért, Hosszúfaluért.

1878-ban Csoma József tehát megépíttette kastélyát, melyben több mint 10 szoba volt, középen a nagyebedlővel, melynek két ónkarikás ablakán elhelyezték a Csoma- és **Bernáth**-címereket. (Felesége az Ung megyei **Bernáth Margit** volt.) A ház két végén még ma is egy-egy toronyszoba van, és a kert felőli oldalon, az oromzaton ott a Csoma-címer. Az oromzat fölött acél szélkakas van beépítve, villámhárítóval. A szélkakas gyermekkoromban még akkorákat csikorgott a szélben, hogy időnként a frász tört ki.

A két toronyszoba közül – az udvar felől nézve – a jobb oldali lett Csoma József dolgozószobája, múzeuma, az ún. szentélye. (Szépapám a *Heraldikai Társaság* alelnöke volt, a tudományos akadémia levelező tagja, genealógus, heraldikus régész, számos könyv és tanulmány írója, kutatója. Emlékére 1992-ben a házon emléktáblát avattunk.

Állította az Abaúji Szövetség, a B–A–Z Megyei Levéltár és az Encsi Önkormányzat, mivel Devecser most oda tartozik.)

No, és a Nagykert! A maga 1000 virágával, virágzó bokraival, csodálatos fáival az élményeknek és titokzatoságnak egész hadát gyűjtötte össze számomra.

Ott álltak mindjárt a ház mellett, a terasz két oldalán **Nagymamácska** (Csoma Józsefné) fenyői, melyeket nászútjáról hozott magával, Stószról. (Ezeket a gyönyörű fenyőfákat a háború után, sajnos, megenni kényszerültünk, értékes volt a fa.) Aztán ott voltak a fehér törzsű nyírfák, lombjaik, mint egy-egy halovány tündérfátyol. (Ma már csak egy van belőlük életben.) Lejjebb a védett számba menő vörös juhar uralta a helyzetet, majd a fűzfák, topolyafák, nyárfák, tölgyek egész sora, aztán a hársfa allé következett, melynek lombjai olyan fenségesen borultak össze, mint egy katedrális hajója, aztán újra vadgesztenyefák, orgonabokrok, jácmin, szidónia-japónika stb. – és ibolyák, tavasszal minden mennyiségben. Mondanom sem kell, hogy ebben a Tündérorszámban eltöltött gyermekéveim alatt magamba szívott természetszeretet szabta meg a későbbiek folyamán is az életszemléletemet.

Csodálatos élményekkel gazdagon múlt el a nyár, beköszöntött az ezerszínű ősz, és szeptember végén jött a zombori szüret.

Életem első szürete Zomboron, a Hegyalján, Lotti mamáéknál. Zombor Devecsertől pár kilométerre fekszik. Itt volt Lotti mamáék szőlője, egy nagyon szép borházal és pincével, nem messze **Farkas Géza** bácsi és felesége, a Rásonyból való **Csoma Mariska** néni szőlőjétől. A Lotti mamájék szőlője is Csoma-birtok volt. (45 után ezeket a szőlőket is tagosították, a borházat állítólag úgy lerombolták, hogy híre-hamva sincs. Ki tudja, mire volt jó ez a rombolás?!)

A borház ablakából rá lehetett látni a „*hegyaljai-express vicinális*” sínpárjára, és felszabadult lélekkel lehetett integetni az utasoknak. Azok meg visszaintegettek,

Az abaújdevecseri Csoma-kastély (internet)

hiszen idejükből kitellett. Ennek a kisvasútnak az volt a tulajdonsága, hogy csigalassúsággal mászott át a szép tájon, lehetőséget adva az utasoknak a tájban való gyönyörködésre. Emlékszem, egyszer láttam, hogy a vonatkát megelőzte egy legelésző juhnyáj, bacsóstól, pulistól, szamarastól.

Visszatérve azonban a zombori szüretekre: ezek mindig nagy családi összejövetelek is voltak.

Ebben az évben is, mint mindig, lovas kocsival mentünk. Két gyönyörű pejlovunk, a *Pengő*, meg a *Gidrány* kényes-begyesen repítették a hintónak is nevezett kocsit. A hátsó ülésen Manyóka és Mamuka ültek, velük szemben az ún. kiszülésen feszítettek ketten.

Klárika, a nevelőnőm volt az egyik, no meg természetesen, én. **Jóska bácsi (Szűcs József)**, nagybajuszú parádés kocsisunk büszkén viselte sötétkék, arany sűjtásos kabátját, kackiásan nyomva a fejébe a parádés kocsisi szalagos-tollas főveget.

Gidrány lovunkról egyébként híres történet keringett. Habár katonacsaládnál szolgált (hiszen Nagyapám is, Apám is katonatiszt volt), határozott ellenszenvvel viseltetett a katonaság iránt.

A Hidasnémetiben székelő sorozó tiszték által elmesélt és Jóska bácsi által megerősített történet így szól:

Gidrány volt a világ legszelídebb lova, fiatal csikóként került hozzánk. Pengő, az idősödő kanca jóformán fiává fogadta, Hidrány pedig Pengőt anyjaként tisztelte. Miután Jóska bácsi betanította parádés lónak, egy-két félre sikerült kiugrás után engedelmesen húzta a különböző kocsikat, mindenben követve példaképét, Pengőt. Nemsokára már ő is olyan büszkén feltartott fejfel lépkedett, mint az öreglány. Történt aztán, hogy a háborús időkben – ha jól tudom, 42-ben, de lehet, hogy 43 tavaszán – behívót kapott Hidrányunk a katonasághoz Hidasnémetibe. Nagyon szomorúak voltunk, emlékszem rá, könnyeket hullattam, hiszen nem csak az volt a baj, hogy hiányozni fog az egyik lovunk, hanem az is, hogy Hidrány úrfit valamennyien megszerettük.

No, elérkezett a nagy nap. Kora hajnalban Jóska bácsi Hidrányt egy ígáslovak által húzott szekér saroglyájához kötötte és kivonultak a nagykapun, elindultak Hidasnémetibe.

Gidrány lógatta a fejét, valószínűleg nem is tudta, mi is történik vele, hiszen még soha nem volt máslovak által húzott járgányhoz kötve, nem is beszélve arról, hogy Pengő is igen hiányozhatott neki.

Senki sem találta a helyét a házban, mígnem 10 óra körül begördült az ígáslovak által húzott szekér Jóska bácsival, s a szekérhez hozzákötve, Hidrány ficánkolt. Elmondani nem lehet, milyen örömmel fogadtuk és kérdések özönével ostromoltuk Jóska bácsit. Az öreg csak somolygott a bajsza alatt és először röviden csak annyit mondott „Hát... Hidrány nem akart katonának állni, oszt hazahoztam.” Végre anyámék kifaggatták Jóska bácsit, aki is bevallotta, hogy egészen Hidasnémeti határáig a Hidrány „igen rendesen viselkedett”, de amint beértek a kaszárnya udvarára, a sorozó bizottság elé, a rengeteg idegen ló

– úgy látszik – megvadította. Elkezdte hányni-vetni magát, két katonát megrügött, a sorozó tiszt is csak alig kerülte el a végzetét. Elszakította a féket, körbe-körbe rohangászott az udvaron, a sörénye lobogott, rügött, harapott, nyerített, alig lehetett megfogni. A sorozótiszt elüvöltötte magát: „*Vigyék innét ezt az ördögöt, amíg szépen vagyunk!*” Ebben a pillanatban Hidrány kiszáguldott a kapun, ágas-kodva, prűszkölve, szegény Jóska bácsi azt hitte, már soha nem éri utol, amikor azonban az első útkanyarhoz ért a csendesesen kocogó szekérrel, Hidrány kiszáguldott a fák közül, megállt, majd csöndesen a szekérhez kocogott, hagyta magát megkötni és szépen-illedelemesen, habár egy kicsit virgoncan kocogott haza, a szekér saroglyájához kötve. Soha többet, amíg életben volt, nem rakoncátlankodott. (Őt, kivételesen, a németek lőtték le, mert megharapta a német katonát, amikor azok el akarták vinni.)

Szegény Manyókámnak patakzott a könnye, azt hiszem, Hidrány életében még annyi cukrot nem kapott, mint akkor.

Visszatérve az utazásunkra: emlékszem, csodálatos őszi nap volt, útvonalunk Encs – Gibárt – Abaújszántó – Tállya – Szerencs – Mezőzombor – Zombor volt. A csomagtartóban, az úti kosárban rengeteg finom ennivaló várt elfogyasztásra.

Dadukám (Budai Józsefné, Veron néni), aki akkor már szakácsnő volt nálunk, ugyancsak kitett magáért. Finomakat ettünk út közben. Menetközben gyönyörködtem a tájban. Későbbi tapasztalataimból tudom, hogy Gibárt felé haladva egész közel mentünk el a boldogkővár-aljai várom mellett, majd a szántói Sátorhoz közeledve elfogott bennünket az Eperjes–Tokaji Hegylánc varázsa. Keresztülutaztunk Abaújszántón, ahol javában folyt már a szüret.

Monokon megálltunk és megnéztük **Kossuth Lajos** szülőházát. Mamukám elmagyarázta nekem, ki volt Kossuth Lajos. Mire én azonnal megkérdeztem, „*Úgy-e róla nevezték el a Kossuth-kiflit?*”. Ez egy rendkívül finom sütemény és én igen szerettem.

Ezután Manyókám elmesélte a Kossuth-kifli családunk szájhagyományán alapuló történetét.

Történt az 1900-as évek elején, hogy **Windischgratz** herceg hadgyakorlatot tartott a csereháti dombokon, így természetesen Devecserben is. Csoma József szépapám, pozíciójánál fogva, kénytelen volt meghívni a tisztikart a herceggel az élen, bár szépapám mindig nagy kurucpárti volt. Megjötték a tiszték, a herceget bevezették a szalonba, ahol a főhelyen **Mányoki Ádám Rákóczi Ferenc** képe volt felakasztva. (Ma az *Encsi Művelődési Házban* van.) A herceg-tábornok – meglátva a képet – felkiáltott: „*Ah, der Rebill!*” Szerencsére, megmentette a helyzetet, hogy jelentették, tálalva van. Nagy méltósággal bevonultak a nagyebédlőbe és elfogyasztották a kitűnő ebédet. Ebéd végén felszolgálták a finom süteményt, és a herceg-tábornok udvariasan megkérdezte szépanyámat, a háziasszonyt – mi a neve ennek a pompás süteménynek. Szépanyám, a közismert szépségű Csománé elmosolyodott, meghajolt a herceg felé és ártatlan arccal közölte: „*Kossuth-kifli, Tábornok Úr!*” A herceg intésére az egész tisztikar, megköszönve a vendéglátást, pánikszzerűen tá-

vozott a Csoma-kastélyból. Azóta van becsben nálunk a Kossuth-kifli. – fejezte be Manyóka a történetet.

Bizony, jócskán dél lett, amikor lovaink begördítették a kocsinkat a zombori ház elé.

Úsztam a gyönyörűségben, amikor megláttam a szőlőhegyeket, s felém szállt a szőlőt szedő lányok dala, amirehhez csatlakozott a puttonyt cipelő legények – már akit nem vittek el katonának – mély baritonja. Lotti mama ott állt a borház tornácán, mellette Mariska néni, aki átjött bennünket üdvözölni. A ragyogó napfényben olyan szép volt a világ, hogy úgy éreztem, én vagyok a legboldogabb gyermek a földkerekségen. Talán igazam is volt.

A levegőben az aszú szőlő édes illata lengett, amit a szüretelők egy része nagy teknőben válogatott. A borház pincéjében taposták a szőlőt, csordult a hegy dús leve és Csiszár Laci bácsi, köszöntésünkre, muskotályos szőlőből sajtol mustot hozott.

Zombor az álmok világa. Tokaj-Hegyalja nemes szőlői teremnek itt. Szüretkor visszahangzik a hegy, s ha ragyog a Nap, kéklik az Ég, az ember meseországban érzi magát. Én, mint nekivadult csikó, csatangoltam a súlyos fürtöktől roskadozó tőkék között, le-lecsípve egy-egy édes szemet. Nemsokára tetőtől talpig ragacsos voltam az édes létől, de most semmi sem volt baj, mindent szabad volt. Csatangolásaimban társként csatlakozott hozzám Laci bácsi két kutyája, *Trézsi*, az öreg, zsemleszínű magyar vizsla és a minden lében kanál, sárgásbarna tacsó, *Tom*. Semmiel sem maradtak mögöttem a szőlő szeretetében, így rövidesen aztán nem csak én ragadtam, hanem ők is.

Egy idő múlva felcsattant Mamukám hangja: „*Margitka! Margitka! Ebéd!*” Úgy éreztem, egy falat sem megy le a torkomon, de tévedtem. A faborítású borház szép ebédlőjében ünnepélyesen meg volt terítve, és amint megcsapta az orromat a finom vadkacsaült kellemes illata, rögtön megjött az étvágyam. (Laci bácsi nagy vadász volt.) Mindenki terítéke mellett más-más bor állt, üvegben. Manyóka a mászlást részesítette előnyben, Lotti mama a muskotályt, Mamuka az aszút, Laci bácsi pedig a hárslevelűt. Még én is kaptam egy ujjnyit az aszúból. Ebéd után aztán átmentünk a Mariska néniék borházába. Laci bácsi, persze, nem jött velünk, neki irányítani kellett a szüretet. Odaát Mariska néniék nagy örömmel és finom tepertős, meg krumpolis pogácsával vártak bennünket. Nagy öröömre **Ábris** (Mariska néni fia) és felesége, **Márta néni** is ott voltak, velem majdnem egykorú gyermekeikkel, **Mártival** és **Miklóskával**. Ábris bácsi hozta a felnőtteknek a sok jóféle bort, de aztán eltűnt, hiszen neki is dolga volt, mint Laci bácsinak. Mariska néni, Géza bácsi, Márta néni és a mi felnőttjeink lelkendezve beszélgettek. Mi, gyermekek pedig – jó néhány pogácsa és néminemű must bekebelezése után – bevetettük magunkat a szőlőbe. Mártiéknak minden zugot megmutattak, és nagy hancúrozások közepette versenyezünk, ki tud több szőlőt megtalálni a már leszüretelt tőkékről. Ezt hívják mezgerelésnek. Természetesen, Márta győzött, hiszen ő volt a legidősebb és a legügyesebb közöttünk.

Este aztán átjött Laci bácsi is, előkerült Ábris bácsi is, és nagy tüzet raktak a borház előtt. Ünnepélyes szalonna-

sütés következett, melyre igen csak csúszott a finom hegyaljai bor. A sült szalonna illata oda csalta a kutyákat is és lógó nyelvvel ültek mellettünk, várakozva egy-egy sült szalonnabőrre.

Közben feljöttek a csillagok, pattogott a tűz és szüleink halkán énekelni kezdtek. Még Lotti mama, Manyóka és Mariska néni is bele-beledúdolt egy-egy szép magyar nótába.

A szőlőhegyen itt is, ott is kigyulladtak a tábortüzek, innét is, onnét is fel-felszállt a dal, s az egyes csoportok szinte versenyeztek egymással. Aztán leégett a tűz, teljes fényel ragyogtak a csillagok, mi pedig lassan indultunk haza. Régen esett ilyen jól az alvás. Másnap aztán korán reggel kiugrattak bennünket az ágyból. Bizony, itt senki sem maradhatott tétlenül. Laci bácsi még engem is munkába állított, én is beálltam reggeli után az aszút válogató lányok közé, és szorgalmasan válogattam a fürtöket. Utána engedélyt kaptam, hogy elmehessek Laci bácsival a szőlőhegyre, mely rögtön a borház mögött kezdődött. A szőlőhegyen glédában álltak egymás mellett a karóra felkötözött szőlőtőkék. Külön parcellában volt a muskotály, a hárslevelű, a rizling és egyéb csodálatos szőlőfajták, melyeknek nevére, sajnos, nem emlékszem. A lányok, asszonyok – Laci bácsi napszámosai, szőlőszüretelő munkásai – kisollóval vagdosták le a tőkékről a tömött fürtöket és óvatosan rakták bele a puttonyba. Bizony, az édes létől duzzadó szemeknek nem volt szabad megsérülniük, amíg vagy a válogató teknőbe, vagy a taposó kádba nem kerültek. Amint egy puttony megtelt, a szőlőhordók üreset adtak és a telit vitték le a hegyről.

A vörösborhoz való szőlőt már előző héten leszüretelték, annak a mustja már murcivá kezdett válni, így csak egy-egy rejtett, megmaradt szőlőfürtöt lehetett izgatottan megkeresni.

Volt aztán egy külön rész, ahol csak enni való, vagyis csemegezőlőt termeltek. Ezeket Laci bácsi szedte óvatosan kosárba néhány kiválasztott emberével, és vitte le a borház tornácára, ahol már elő voltak készítve a kötöző rudak. Ezek úgy néztek ki, mint a hosszú keskeny lécek, csak nem négyszögletesek voltak, hanem gömbölyűek.

A tornácon Lotti mama, Manyóka, Mamuka és Klárka szorgoskodtak. Óvatosan kiemelték a fürtöket a kosárból,

Szüret a két világháború illusztrációs felvétel (GMA-88.65.1)

raffiára kötözték és ráhúzták a megmaradt raffia húroknál fogva az egyik oldalon kitámasztott, a másik oldalon pedig egy segítő által fogott kötöző rúdra.

Mikor aztán a rúd megtelt, a másik oldalát is kitámasztották. Öt-hat rúd megtelte után jött Laci bácsi Jóska bácsival, ketten, vigyázva bevitték a borház kamrájába a már felagatott szőlőt, ahol már előkészítve várta a rudakat a hely. Itt a plafonból vasrudak lógtak le, egy-egy karikával a végükön. Ezekbe a karikákba – két egymással szemben lévőbe – csúsztatták be a kötöző rúd két végét, ez aztán meg sem mozdult a következő évig. Ennek a kamrának olyan jó szellőzése volt, hogy a szőlő nem romlott meg benne és Lotti mamáéknak mindig volt ehető szőlőjük. Karácsonkor és Húsvétkor, amikor jöttek hozzánk, mindig hoztak magukkal belőle. Egyszer Laci bácsi mesélte, hogy ebben a kamrában nincs más csak szőlő, és bezárás előtt mindig kénezi a helyiséget.

No, de számomra mindez rövidebb ideig tartott, mint ahogy leírtam, nem volt nekem türelmem a borházban lenni, mikor odakint ragyogott a Nap és visszahangzott a hegy a daltól és kacagástól.

Élveztem, ahogy a szüretelő lányok, asszonyok bolondoztak a puttonyosokkal, aztán utánaeredtem a két kutyának, akik azonban észrevettek egy lompos farkú rókat, aki már a leszüretelt szőlőtőkék között settenkedett – úgy látszott, ő is mezerelt –, és teljes hangerővel csaholva, a nyomába eredtek. A róka sem volt rest, egy éppen félig bekapott szőlőfürttel a szájában nagyot ugrott és úgy elinált, hogy a kutyáink bortal üthették a nyomát. Így aztán nem sikerült kideríteni, mi lett volna a kutya-róka vita vége, ha mégis találkoztak volna. Ámbár, ki halott már édesszájú rókaról?!

Hirtelen el is terelődött a figyelmem, mert egy csapat seregély nagy szárnycsattogással csapott le a szőlőtőkék közé, de nem lett semmi hasznuk belőle, mert rögtön jött Sanyi bácsi, a vincellér, hozta a kereplőt és saját bevallása szerint elküldte őket a „búbánatba”.

Az idő már délfelé közeledett, a gyomrom igen kezdett követelőzni, a sok bezabált szőlő ellenére, de úgy látszik, aznap ebédre senki sem gondolt, mert a hegyen és a borházban mindenki dolgozott serényen.

Így aztán kénytelen voltam Lotti mamát megkönyékezni egy kis enivalóért. Kiderült, persze, hogy nem kell éhen halnom, mert a borház ebédlőjében az ebédlőasztalon „terülj, asztalkám” van, mindenki azt és akkor evett, amikor megéhezett és ideje volt rá. Miután étvágyamat kielégítettem, úgy határoztam, hogy most lemegyek a pincébe. A pince, mint afféle igazi hegyaljai pince, a borház alatt kezdődött, itt volt a sok kád, a prés, az egyéb használaton kívüli eszközök, a dézsák, teknők. Az előtér hátsó falán tömör ajtó volt, amely az igazi pincébe vezetett, amely benyúlt a hegy alá. Itt sorakoztak a különböző évjáratú borok hordói. Minél mélyebbre mentünk, annál régebbi volt a bor. A falakat nemespenész fedte. 1943-ban még nem darálták a szőlőt, hanem erőteljes férfiak váltották egymást a kádakban, és vidáman nótázva, lábbal taposták a szőlőt. Hogy darálni higiénikusabb? Istenem, azelőtt a káposztát

is taposták és senki sem halt bele. Más kérdés, hogy igen sűrűn kellett egymást a taposóknak váltani, mert egyrészt csípte a lábukat a szőlőlé, másrészt a kigőzöléstől hamar lerészegedtek, még ha egy kortyot sem ittak, akkor is. Ugyanakkor nem akármilyen feladat volt szőlőt taposni, ahhoz külön szakértelem kellett! Drágán is adták magukat a híres taposó emberek a Hegyalján, pláne 1943-ban, amikor egy részüket elvitték katonának. Csak az öregebbje maradt itthon. De visszatérve a pincéhez: itt, az előtérben készítette Laci bácsi a finom mászlást. Ez egy speciális bor volt, melynek elkészítéséről a leírást ma is őrzöm. (Hála Istennek, a sok viszontagság között ez megmaradt.)

Amikor a taposó emberek kellőképpen kitaposták a szőlőt, a segítő rocskával merték azt bele a présbe. Laci bácsinak hatalmas, több emberes prése volt. Mintha úgy emlékeznék, hogy hatalmas kerékkel hajtották, ez azonban nem biztos. A prés előtti nagy dézsába csorgott az isteni nedű. Ez volt az első préselés.

A második préselés akkor keletkezett, amikor az első préselés utáni szőlőmaradványt mustban meglazították és újra préselték. Ami ezután a szőlőből maradt, abból lett később a pálinka.

Hogy a szamorodni hogyan készül, azt nem sikerült megtudnom, de azt megtanultam, hogy mitől 3, 5, 7 puttonyos az aszúbor.

Este aztán megint összegyűlt a két család. A szüretelők számára finom marhagulyás főtt kint a szabad ég alatt, a finom illatok minket is odacsaltak és közéjük ültünk egy időre. Ettünk a gulyásból, a felnőttek elbolondoztak, elbeszélgettek a szüretelőkkel, majd magukra hagytuk őket és Mariska néniékkel együtt bevonultunk a borházba. Felnőttjeink még vígan tereferéltek, de bennünket az egész napos hancúr után ugyancsak elfogott a buzgóság. Együltő helyemben elaludtam, de még érzékeltem, hogy Ábris bácsi hazaviszi az ugyancsak igen elálmósodott unokatestvéreimet, aztán már csak Anyám karját éreztem magam körül és elborított az álom.

Másnap reggel Laci bácsiék folytatták a szüretet, de mi, sajnos, már útra készülődtünk. Még délelőtt segítettünk almát, meg birsalmát szedni a hegyen, meg a hegy alján lévő gyümölcsösben. Aztán előállt a kocsis, és amikor felrakták a csomagokat és eljött a búcsú ideje, úgy bögttem, mint egy zálogos tehén. (Megéreztem, hogy nem csak először, hanem utoljára is vagyok Zomboron.)

Hazafelé utazva, magammal vittem a sok gyönyörű, felejthetetlen emléket, és Mamukához bújva, csöndesen elaludtam.

Aztán az ősz hidegre fordult, mérföldes léptekkel közeledett a tél, magával hozva az elkövetkező évek sok-sok szenvedését, bánatát, hosszú időre fátyolt borítva gyermekkoromra, a gyermekkori fényképekre, gyermekkorom csodálatos emlékeire.

És íme, újra feléledtek bennem a gyermekkori emlékek. Keresem Zombort, szeretném megtalálni, szeretném gyermekkorom emlékhelyeit bejárni.

De jó lenne, ha valaki segítene a keresésben, ha megnyitná újra a Paradicsomba vezető utat!

Gaál Lajos

Nógrád természeti öröksége 12.

A Mucsinyi-barlang

Mucsiny vagy Mucsény mintegy 760 lelket számláló község a Cseres-hegység nyugati részén, Losonctól délre. A javarészt homokkőből felépülő hegység magaslatai itt messziről sem érik el a középső, vulkános rész csúcsainak magasságát, ahol a *Pogányvár* és a *Karancs* 578, illetve 727 méterre magasodik tengerszint felett. A Mucsiny környékén elterülő dombok csupán 350 m magasság körül vannak. A *Babos* 341 m, a *Szőlő* 313,5 m, a határvonalon emelkedő *Feri-hegy* pedig 311 m. Sajátosan dimbesdombos táj ez, erdős hegyhátakkal, tarka rétekkel, legelőkkel. Mintha a Nagy Elrendező jókedvében kirakós játékot játszott volna, úgy illeszkednek egymásba a fás és legelős mozaikok. Valószínűleg már huzamosabb ideje fennállhat ez a rend, mivel a községtől keletre két-háromszáz éves bükkfákra bukkanhatunk az erdő mélyén. Szerteágazó lombjuk, sebhelyes kérgük tiszteletreméltó matuzsálemekről árulkodik, amelyek előtt minden természetszerető vándornak illene megemelni kalapját.

Ez a kissé istenhátamögötti vidék egy furcsa jelenséget is rejt magában: a Mucsinyi-barlangot. Hogyan kerülhet ide barlang, amikor mészkőnek, karsztnak nyomát sem találjuk a környéken? Nem is mészkőbarlang ez, cseppkő sincs benne. Vulkáni tufában jött létre egészen különleges módon. A helybeliek nem is tartották barlangnak, hanem régi időkben kivájt pincefélének vagy bányatárónak, amelyet ismeretlen bányászok vájhattak ki, ismeretlen nyersanyag után kutatva. Ilyen titokzatos bányavágatok felkutatásával pedig a losonci **František Radinger** és **Peter Nociar** foglalkozik, így hát őket értesítették a kíváncsi mucsinyiek 2003-ban, hátha több fény derül a rövidke földalatti járat rejtélyére. A következő év tavaszán a két losonci kutató ösztönzésére e sorok szerzője is megtekintette a mucsinyi földalatti járatot. Már első ránézésre

kiderült, hogy nem bányavágattal, de még csak pincehelységgel sem állunk szemben, hiszen a vájás nyomai a tufában teljesen hiányoznak. Ráadásul a „bányavágatok” és „kutatótárók” keresztmetszete csaknem minden esetben egyenlő szárú trapéz. A tufába vájt pincéket legalább embermagasságú méretre mélyítik, földalatti folyosók pedig ovális keresztmetszetű, magassága csupán 1,5 m, szélessége 2,5 m, alja részben feltöltődött. A bejárati rész valamivel tágasabb. A vízszintesen fekvő járat 12 m hosszú-ságig követhető, ezután hirtelen vége szakad. Iránya délkeleti. Ha az üregben és környékén alaposabban körülnézünk, a tufában számos kisebb-nagyobb elszenesedett ágat vagy ezek utáni üreget találunk. A járat belsejében néhány vastagabb ág a 20–30 cm hosszúságot és 11 cm átmérőt is eléri. Ha pedig a tágabb környéken tekintünk körül, észrevehetjük, hogy a tufaréteg alatt számos megkövesedett fatörzset találunk. Ilyenek kerültek elő Romhánypusztáról, amelynek egyik szép példánya máig a pozsonyi *Dionýz Štúr Földtani Intézet* előterét díszíti, továbbá Kalondáról, ahol a faluból kitelepítettek emlékművébe is belekomponálták egy fatörzsmaradványt, vagy Ipolytarnócról, ahol a hatalmas megkövült fatörzs máig megtekinthető és már 1836-ban **Kubinyi Ferenc**, a neves vidéfalvai természettudós is vizsgálta. A vulkáni tufaréteg alsó része tehát nem szűkölködik fatörzsmaradványokban, ezek kimállása után pedig a meglehetősen keménnyé vált kőzetben üreg maradhat fenn. Minden kétséget kizárhatóan ilyen üreggel állunk szemben Mucsiny határában is. Hasonló üregek a terjedelmes harmadidőszaki vulkános összlet más helyein is előfordulnak. Ismert például az andezites konglomerátumban fennmaradt *Pecna*-barlang Kislibercsén, a *Tufa*-barlang Tesmag határában, a *Törpe*-barlang Dacsólám mellett,

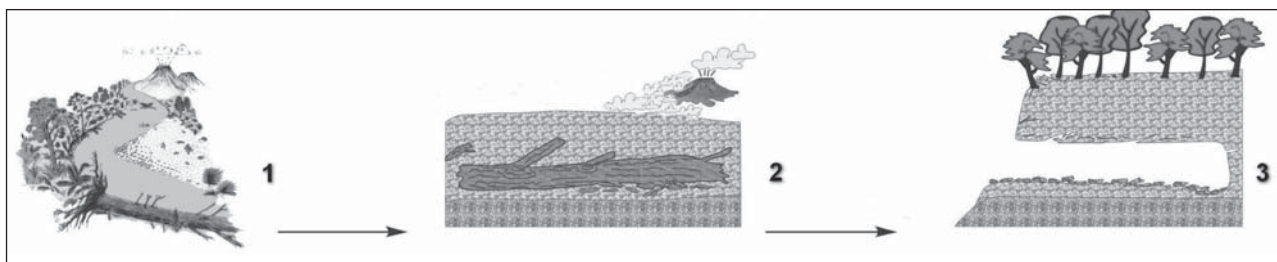

A Mucsinyi-barlang bejárata • Gaál Lajos felvétele

Elszenesedett faág a barlangban • Gaál Lajos felvétele

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

A barlang kialakulásának vázlatja: 1. kidőlt fatörzs az őserdő folyóparti részén (19 millió év), 2. a fatörzset betakarja a vulkáni porfelhő, elkezdődik az elszenesedés (19-18 millió év), 3. az elszenesedett fatörzs kimállása (utolsó százezer év) • Gaál Lajos rajza

de Nógrádszakál és Lupocs határából is előkerültek ilyen üregek. A szakirodalom falenyomatbarlangokként ismeri. Akkor jöhetnek létre, amikor a fatörzset olyan kőzetanyag burkolja be, amely gyorsabban szilárdul meg, mint ahogyan a fatörzs elmállana. Fatörzsetek ily módon betakarhat láva (pl. a *Polyána* csúcsa közelében, de a japán *Fuji* tűzhányó lábánál százával ismertek ilyen barlangok), a tűzhányó oldalán mozgásba lendült zagyár (pl. a csehországi Doupovi-hegységben található üregek), vulkáni törmelékkel szállító vízfolyások (pl. ilyen az említett Pecna- és Törpe-barlang) vagy pedig vulkáni hamufelhő, mint a Mucsinyi-barlang esetében.

Környékünkön ugyanis az történt, hogy mintegy 19 millió évvel ezelőtt, a geológiai miocénkor kezdetén, egy nem túl távol kitörő tűzhányóból hatalmas forró porfelhő hömpölygött le és terült szét a vidéken. Erről a hamu- és porfelhőről részletesen írtunk sorozatunknak a kalondai *Bujár-árok*ról szóló fejezetében. Megemlítettük, hogy ha a kráterből kitörő vulkáni por vastagabb szemcséjű és megfelelő vízpára kiáramlásával párosul, nem tud magasra emelkedni és a föld felszínén vagy annak közelében lavinaszerűen tódul le. Hőmérséklete 500, esetenként akár 750 °C is lehet. Egy ilyen por- vagy törmelékfelhő (szaknyelven piroklastikus felhő) rendkívül veszélyes lehet, mivel maga alá temet mindent, ami az útjába kerül. A lávafolyam elől még elmenekülhetnek az élőlények, de a forró porfelhő erre nem sok esélyt ad. Ez okozott tehát katasztrófát a miocéni őserdőben is, és aránylag nagy terjedelemben. A porfelhőből összeállt tufa ugyanis különböző vastagságban megtalálható Ipolytarnóctól Karancsberényen keresztül Csákányházáig. A különböző, 10–30 méteres vastagság már közvetlen a leülepedés után is fennállhatott, mivel a porfelhő hullámokban árasztotta el a vidéket. Jelenlegi színe világosszürke (a bányászok gyakran nevezték „fehérkő”-nek), rendszerint fekete csillámszemcsékkel (biotittal) vagy horzsakő-, riolit- és dácittörmelékkel. A geológusok ezért a kőzetet riolittufának vagy riódácittufának nevezik. Mivel a porfelhő savas kémhatású volt, a belőle kiszivárgó kovasav átítatta a kidöntött fák törzseit, majd idővel kocsonyás anyaggá (gélle) állt össze, végül pedig opállá és kalcedonná szilárdult. Ezek a már említett kovásodott fatörzsek. A Mucsinyi-barlangban azonban kovásodott famaradványokat sehol sem találunk, annál több elszenesedett fát. Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy a szóban forgó fatörzs már kidőlt és enyhén korhadt állapotban

lehetett, amikor a forró porfelhő betakarta. A magas hőmérséklet és az oxigénhiány hatására így megkezdődhetett benne az elszenesedés lassú folyamata. A vulkáni por által teljesen betemetett és elszenesedett fatörzs igen sokáig megtarthatta eredeti formáját, egészen addig, amíg a fokozatosan mélyebbre vágódó Mucsiny-patak fel nem tárta. A patak ezzel elindította a kimállás és az aprózódás folyamatát. A könnyen szétmálló szén kezdett kiperegni, de az sem kizárt, hogy az ember is besegített kihordani, örülve a könnyen kitermelhető fűtőanyagnak. A mállás a fagy hatására a fatörzset beborító tufában is folytatódott, a visszamaradt üreg mennyezetéről apró rétegekben hullottak le a tufadarabok. Ez a folyamat lényegében ma is tart és kopírozta a fatörzs nyomvonalát, ezért a barlang járatának boltíves formája van. Feltételezhető tehát, hogy a fatörzs közvetlen kimállása után fennmaradt üreg (vagyis a fatörzs eredeti átmérője) kisebb lehetett a jelenlegi járat átmérőjénél. Az ovális formában elváló kőzetlapok egyértelműen bizonyítják, hogy a vulkáni por egykor egy henger alakú testet burkolt be. A mennyezetről lehullott kőzetdarabok jelenleg a járat fenekét töltik ki. Az aprózódás legjobban a bejárati részt érintette, amely közvetlenül ki volt téve a fagyhatásnak. Ez ma is a barlang legtágabb, de leglabilisabb része.

A barlangot 2006-ban a szerző társaságában meglátogatta **Viliam Sitár**, neves pozsonyi paleobotanikus is. A járat végén fellelhető néhány levéllenyomatból a *Celastrus acheronti* kecskerágófajt, *Leguminosites sp.* babféle hüvelyes növényt és *Eugenia sp.* mirtuszféle fajt határozott meg. Jóval több levéllenyomat található a barlang előtt néhány méterrel, közvetlenül a hozzá vezető ösvény mellett. Itt **Jana Kučerová** paleontológusnő bukkant további érdekes fajokra. Ilyen a *Platanus neptuni* platánféle, az *Engelhardia orsbergensis* dióféle, amelynek rokonai ma Ázsia és Mexikó szubtrópusi erdeiben élnek, a *Celastrus bruckmanni* kecskerágófaj, valamint a hüvelyesek közül a *Dalbergia nostratum* és a *Podocarpium podocarpum*. Ezek kivétel nélkül szubtrópusi vagy trópusi fajok, amelyek nedves klímaviszonyok között érzik jól magukat, ahol az évi átlagos csapadékmennyiség elérheti a 3 000 millimétert is (a jelenlegi évi átlagos csapadékmennyiség Mucsiny környékén 650 mm körül van). A környéken, főleg Telkibányán, Kalondán és Ipolytarnócon talált növénylenyomatok alapján tehát minden valószínűség szerint megállapítható, hogy 19 millió évvel ezelőtt itt többszintű szubtrópusi esőerdő

Több száz éves bükkfák a barlanghoz vezető ösvény mellett • Gaál Lajos felvétele

volt, amelynek aljnövényzetét különféle páfrányok és hüvelyesek képezték, az erdőt pedig pálmafák, magnóliák és platánfélék. Följük emelkedtek lényegesen a hatalmas ősfenyők, amelyek magassága az ipolytarnóci lelet alapján elérhette a 90–100 métert is. A tufatakaró alatt helyenként kavics- és homokréteget találunk, ami arról tanúskodik, hogy abban az időben az őserdőt szélesen kanyargó folyó is átszelte. Ezt néhány nedvességkedvelő növényfaj lenyomata is alátámasztja.

A Mucsinyi-barlang és környéke tehát sok érdekeset elárul nekünk a régmúlt időszak akkori jellegéről. Bizonyítja, hogy nemcsak a cseppkőbarlangok lehetnek értékesek számunkra, hanem a kevésbé terjedelmes földalatti járatok is bővelkedhetnek kiemelkedő természeti értékekben. A Mucsinyi-barlang, mint minden barlang Szlovákia és Magyarország területén, a természetvédelmi törvényből kifolyólag védett. Megkárosítása tehát szigorúan tilos, ha azonban kellő alázattal és a természet csodái iránti tisztelettel látogatjuk meg, nyugodt lélekkel megtehetjük. A barlang ugyanis 2008-tól szabadon látogatható. Legyünk azonban óvatosak, hiszen a járat meglehetősen alacsony és a mennyezetről is lehullhatnak kőzetdarabok. Látogatásakor ajánlatos villanylámpát használni. A barlanghoz a mucsinyi önkormányzat 2005-ben ösvényt is kiépített, a nyílás előtt pedig fából készült, padokkal ellátott asztalka várja a látogatót. A barlang nyílásához Mucsiny község autóbusszmegállójától a Mucsiny-patak partján juthatunk el gyalogosan. A patak mellett kiépített ösvényt azonban gyakran rongálják meg a nehéz erdészeti járművek. A barlang a községtől 1,5 km távolságra fekszik, délnyugati irányban, kb. 280 m tengerszint feletti magasságban,

egy 5 m magas tufás sziklafal alatt. Elérhető a 2014-ben Kalondától Sátorosbányáig kiépített *Novohrad-Nógrádi Geopark* tanösvényéről is. Az ösvény a szlovák–magyar határvonalon vezet végig és néhány letérővel számos természeti érdekesség meglátogatható. Közéjük tartozik a Mucsinyi-barlang is, amely valódi természeti ritkaságként jól illeszkedik az Ipolytarnóci ősmaradványok környéke és az említett geopark értékvilágába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Gaál Lajos

2011: Falenyomatbarlangok Magyarországon és a nagyvilágban. Karszt és Barlang 1-2, Budapest, 7–15.

Gaál, Eudovít

2006: Mučínka jaskyňa – nová náučná lokalita v Cerovej vrchovine. Aragonit, 11, Liptovský Mikuláš, 93.

Gaál, Eudovít – Iždinský, Ladislav – Radinger, František

2005: Výskyt zaujímavých „stromových“ jaskýň na južnom Slovensku. Aragonit 10, Liptovský Mikuláš, 7–9.

Kučerová, Jana

2006: Miocénna flóra z lokalít Kalonda a Mučín. Kézirat, diplomamunka, PFUK, Bratislava, 1–62.

Vass, Dionýz és Elečko, Michal (eds.)

1992: Vysvetlivky ku geologickej mape Lučenskej kotliny a Cerovej vrchoviny 1:50 000. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava, 1–196.

Kiss László

Palócföld orvosai 30.

Tornalja jeles orvostudósa: Török János (1834–1897)

Az értelmiségiek – orvos, pap, tanító – életrajzát, életútját böngészve, megszokott dolog, hogy életük során több helyen működtek. A helyváltogatás, vándorlás háttérében általában objektív, az előző helyen való működés minőségével csak ritkán összefüggő okok állnak. Abban viszont, hogy valaki egy helyen élje le egész életét, biztosan szerepe van a „minőségnek”: a munkásságával való köz-megelégedettségnek. Ilyen „helyhez kötött” doktor volt Török János, aki 1856-ban telepedett le a Gömör megyei Tornalja városában és ez a város „lón áldásos tevékenységének színhelye” egészen haláláig.² Ezt azért is kell külön hangsúlyoznunk, mert a *Győri Orvos Almanach* azt állítja, hogy a rimaszombati születésű Török János (1834–1898) Győr vármegyei főorvos volt.³ Az állítás téves – Török sosem működött más megyében.

Török János 1834-ben, Rimaszombatban született. Atyja a rimaszombati református gimnázium tanára volt. Rövidesen azonban a közeli Zsípben (ma: Žip, Szlovákia) lelkésszé választották őt és így a tanári katedrát a templomi szószékkal cserélte fel. Fia azonban szülővárosában maradt és ott járta ki a gimnázium első hat osztályát. Kedvenc tanára, az 1844-től a gimnázium igazgatójaként is működő **Baksay István** (1820–1910), a kiváló helytörténész, túlélte tanítványát.⁴ Sárospatakon érettségizett, majd a pesti orvosi karon folytatta tanulmányait. **Högyes Millenniumi Emlékkönyve** szerint az 1855/56-os tanévben orvosdoktori, a következő tanévben pedig sebészdoktori címet szerzett.⁵ A sebészdoktori cím megszerzése arra utal, hogy Török tudatosan készült a kórházról, sebészeti osztálytól távoli, vidéki körülmények közt végzendő orvosi munkára, hivatásra.

A két doktori cím birtokában telepedett le szülőmegyéjében 1856-ban. Csakhamar a putnoki járás tisztí orvosává választották. 1885-ben megpályázta a **Paczek/Paczek Mór** halálával megüresedett megyei főorvosi állást.⁶ Alulmaradt **Szabó Samuval** szemben, ám a kudarc nem törte le. Mint nekrológja írja: „... a bukás pillanatában sem táplált haragot győztes kartársára, sőt a győzelmes párt tanyájára elmenvén, poharat ürített az új főorvos egészségére, kivel aztán haláláig őszinte barátságot tartott fenn”.⁷ A járásorvosi funkció mellett vasúti pályaorvos is volt.

Aránylag fiatalon, 64 éves korában, 1897. december 28-án hunyt el Tornalján. A nekrológból nem derül ki halálának oka, csupán annyit tudunk meg belőle, hogy „régóta betegeskedett” és „hosszas szenvedés után” hunyt el. A költői fogalmazás – „a sok lélekölő és kevés elismeréssel járó nehéz munkában kifáradt szervezete felmondta a szolgálatot” – szívelégtelenségre, szívbaj eredetű halálokra enged következtetni.

Szokványos életút – mondhatnánk – hiszen a felsorolt évszámok, funkciók több tucat orvoskollégára lehettek

jellemzők a 19. század második felében. Ami azonban e „szürkeségből” Törököt kiemeli – az publicisztikai és orvos-közéleti szereplése, amely nevét híressé tette Gömör határain túl is.

Dr. **Füsti Molnár Sándor** az 1848/49-es szabadságharc és a kiegyezés közti időszakban, a hazai egészségkultúráltság emelésében szerepet játszókat mutatja be. Előbb a „nagyokat” – a sebészprofesszor **Balassa Jánost**, a kiváló szervező, az *Orvosi Hetilap*ot elindító **Markusovszky Lajost**, az „anyák megmentőjét”, a szülészprofesszor **Semmelweis Ignácot** –, majd az „akikről még szólnunk” kell fejezetben másodikként említi a témakörhöz irodalmi munkássága alapján kapcsolható **Török Jánost**,⁸ egy életét adományozva neki, hiszen halála éveként – tévesen – az 1898-at tünteti fel.

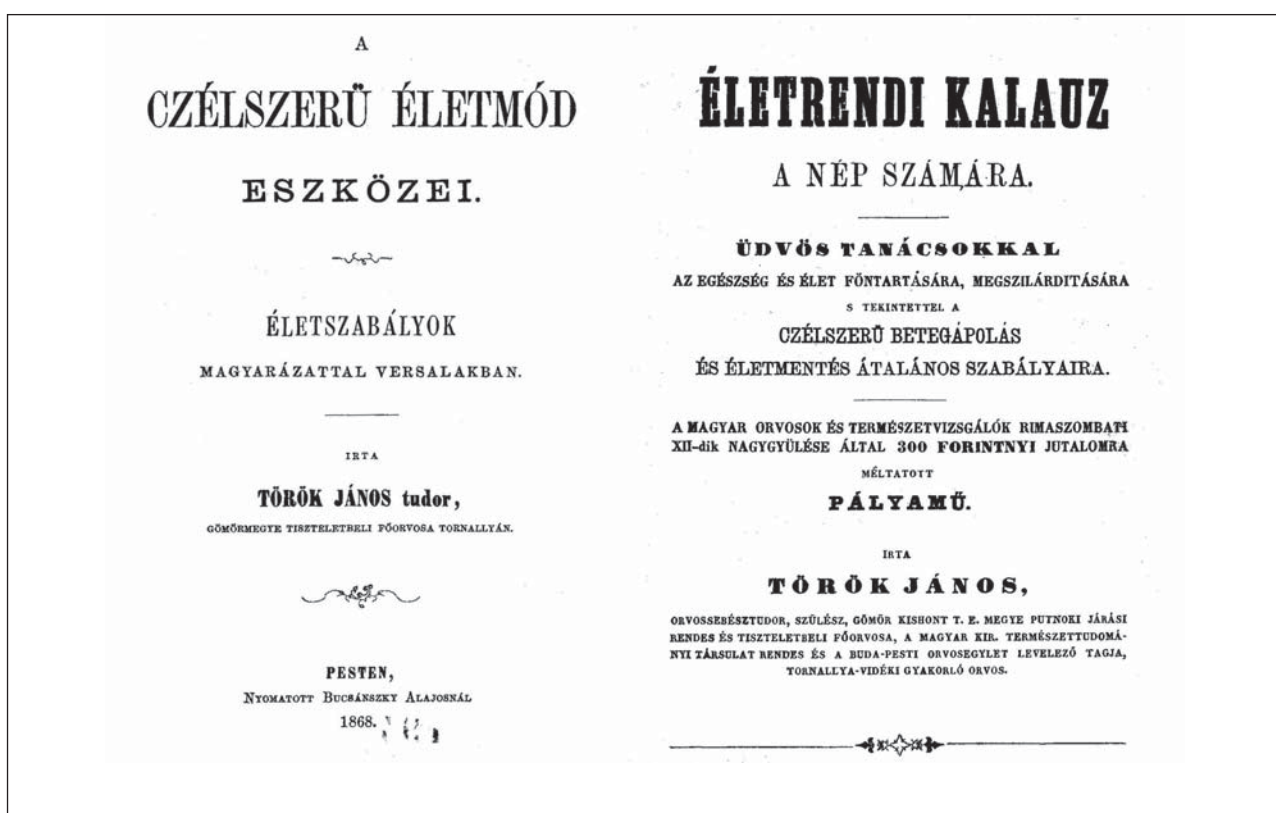
Mi volt Török „irodalmi munkásságának” az előzménye, indítéka?

A Bach-abszolutizmus bukása után engedni kezdett az osztrák szigor: a magyar orvosok és természetvizsgálók 1863-tól újra folytathatták az 1841-ben indult, a Bach-korszakban betiltott vándorgyűlések sorozatát. A IX. sorszámot viselő, 1863-ban Pesten megrendezett vándorgyűlésen Buda városa – ekkor még nem egyesült a pesti városrészsel – egy *Pályakérdés* (pályázat) megválaszolását kérte az orvosoktól. A pályakérdés így hangzott:

„Mily életrend volna ajánlható a magyar nép számára, mely mind az egészség föntartására, mind a szaporodás előmozdítására, mind az élet meghosszabbítására legcélszerűbb lenne s melyek volnának azok az eszközök, melyek által a napirenden lévő visszaélések, élet és egészségrontó szokások és veszélyes tévutakra vezető előítéletek megakadályoztatnának”.

Nem tudjuk, hány „pályamű” érkezett be a bírálókhoz, azt azonban igen – hiszen a könyv címdala is elárulja –, hogy Török munkáját a XII. vándorgyűlés 300 forintnyi jutalomban részesítette. Ismét korrigálni vagyunk kénytelenek. Az újabb kori magyar orvosi művelődés- és egészségügy történetét taglaló, alapvető forrásnak számító, Füsti Molnár által is hivatkozott mű ugyanis azt állítja, hogy „Török jeles terméke *Életrend a magyar nép számára* (Pest, 1862), amelyet a magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1863. évi vándorgyűlése 30 arany jutalomdíjjal tüntetett ki, s amely azután még több kiadást ért meg”.⁹ A cím, illetve a számszerű adatok pontatlansága mellett meg kell kérdőjeleznünk a „több kiadásról” szóló állítást is, hiszen **Győry** bibliográfiája is mindössze egyetlen, az 1867-es kiadásról tud.¹⁰

Egy vagy több kiadás – a lényeg nem változik: Török „üdvös tanácsait” sokan olvashatták – s nem csak Gömör megyében. Emelte a kis, 154 oldal terjedelmű kötet értékét a „célszerű betegápolás”, illetve az „életmentés általános szabályainak” csatolása az életrendi tanácsok

hoz. Ezek a szabályok a korabeli (szak) tudást tükrözik, modernnek és a nép számára is érthetőek. Véleményünk igazolására idézzük Török ajánlatát a tetszhalott „élesztésére”:

„Sokszor e végre, nem csak az alsó-bordák és a gyomortáj kézzel 16–20-szor percenként történő nyomkodása, de a szünetek alatt levegő befúvása is czélszerű a szájon át, befogva az orrot, és a géget egy kissé hátranyomva, hogy a puha nyelő-cső összenyomassék, tehát a levegő a gyomorba ne jusson; néhány lélekzet vételkor még nem kell felhagyni ezzel, 2–3 óráig is szükséges néha folytatni az élesztési kísérletet”.¹¹

Látható, hogy Török ismeri a szívmasszázs, illetve a szájból-szájba való légzés fontosságát. Ha belegondolunk, hogy a pesti kórbonctan (!) professzor, az életmentésre való oktatást is szívügyének tekintő **Arányi Lajos** (1812–1887) még 1879-ben is csak 5. lépésként említi a „befúvást”, s azt is „nádszálon, összecsavart papírcsővön esetleg a kandalló fűvókával”¹² – érezhető a minőségi különbség a vidéki gyakorló orvos, Török javára.

Valószínű, hogy nem volt több kiadás, viszont Török egy év múlva versekbe szedve adta közzé tanácsait. A 46 oldalas kis füzetből *A mérséklet hasznai*-ról írt négyesrost idézzük:

„Ha előttd élted becses
Légy mindenben mértékletes,
Élvezet, táp, álm, munka,
Nem lehet így ártalmunkra.”

Az 1867-ben, Rimaszombatban tartott XII. vándorgyűlés nemcsak az említett, díjazott könyve miatt volt

ÉLETRENDI KALAUZ

A NÉP SZÁMÁRA.

ÜDVÖS TANÁCSOKKAL

AZ EGÉSZSÉG ÉS ÉLET FÖNTARTÁSÁRA, MEGSZILÁRDÍTÁSÁRA

S TEKINTETTEL A

CZÉLSZERŰ BETEGÁPOLÁS

ÉS ÉLETMENTÉS ÁTALÁNOS SZABÁLYAIRA.

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK RIMASZOMBATI XII-ÉK NAGYGYŰLÉSE ÁLTAL 300 FORINTNYI JUTALOMRA

MÉLTATOTT

PÁLYAMŰ.

IRTA

TÖRÖK JÁNOS,

ORVOSÉSZTUDOR, SZÜLÉSZ, GÖMÖR KISHONT T. E. MEGYE PUTNOKI JÁRÁSI RENDES ÉS TISZTELETBELI FŐORVOSA, A MAGYAR KIR. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT RENDES ÉS A BUDA-PESTI ORVOSEGYLET LEVELEZŐ TAGJA, TORNALLYA-VIDÉKI GYAKORLÓ ORVOS.

fontos esemény Török életében. A 33 éves vidéki orvos országosan ismertté vált, hiszen a vándorgyűlésen előadást is tartott. *A vízkór kiválóbb társbajai és alakjai a gyógyeredménynyel Tornallya vidékén* című felolvasását a vándorgyűlés vezetősége méltónak találta a gyűlésről kiadott *Munkálatokban* való kinyomtatásra is. A dolgozat ma már csak az orvostörténész számára érdekes, hiszen jelzi, hogy a lábdagadással, has- és mellüregi vízgülemmel járó „vízkórhoz” mennyiféle ok vezetett – példának okáért, a ma Gömörben (és a Kárpát-medencében) már nem otthonos váltóláz (malária). Egy mondatot azért idézzünk, amely jelzi a doktorunkban már ekkortájt kialakult és a későbbi évek során ismételt felbukkanó szemléletet:

„Az előadott vízkört előidézhető bajok, péld. a váltóláz, vérhas, vörheny ismertebb és hozzáférhetőbb légköri, talaji, társadalmi indokai ellen megelőzőleg hatva csökkenthetnők a vízkór gyakoriságát is némileg. Tehát nemcsak szorosan orvosilag, hanem életrendi úton és a közegészséget érdeklő czélszerű állami intézkedések foganatosításával is sokat tehetnénk e részben”.¹³

Az országosan ismertté váláson kívül volt még fontos következménye a rimaszombati összejövételnek, nem csak Török, de az egész régió számára. A vándorgyűlést követően a megye orvosai és gyógyszerészei úgy döntöttek, hogy „egyletet” alapítanak. A *Gömörmezei Orvos-Gyógyyszerész Egylet* elnöke **Marikovszky Gusztáv** (1806–1892), titkára **Török János** lett. 1890-ben Marikovszky Töröknek engedte át az elnöki széket. Török nemcsak hűséges lejegyzője volt az „egylet” ügyeinek és az egyes üléseken elhangzott előadásoknak, hanem

jómaga is az évek során több mint 25 előadást tartott.¹⁴ Ezek közül némelyik, mint pl. az 1886. évi őszi (rozsnyói) ülésen tartott előadása nemcsak az Egylet évkönyvében, hanem az *Orvosi Hetilap* hasábjain is megjelent. Ebből ismét csak Török szünni nem akaró, közegészségügyi kérdések iránti vonzalmára utaló sorait idézzük: A kisdédek „7 éven alul kötelező gyógyítására vonatkozó része a közegészségügyi törvénynek, annak igen sok egyéb szakaszával együtt nálunk is mostanig írott malaszt csupán!”¹⁵

Egyleti titkárként nem volt könnyű dolga. Ez derül ki az 1873. október 21-én a *Gyógyászat* című pesti lapba küldött *A gömör-kishonti orvosegylet. Váltóláz; cholera stb.* című tárcájából. Azt írja, hogy a szeptember 29-én, Rozsnyón tartott gyűlés iránt kicsi volt az „érdekeltség” és többnyire csak a helyben lakók jelentek meg. Pedig a gyűlésen tárgyalták meg az éppen lezajlott váltóláz, illetve kolerajárvány tanulságait. Még az orvostörténész számára is meglepő, hogy a váltóláz „példátlanul nagy elterjedéséről” beszél. Török olvasottságát, érdeklődését az új orvosi ismeretek iránt bizonyítja idézetünk:

„Török [t]udo[r]t Hőgyes [t]aná[r]r állatokon tett kísérleteinek eredménye... meggyőző a choleraanak fertőző (bizonyos tekintetben mondhatjuk: ragályzó) képességéről; miután maga is számos ép, néha jó módú egyént hasonló »ragályzás« utján cholérát kapni látott (a talaj közvetítése nélkül)”¹⁶.

Ez idő tájt ugyanis az orvosok nagy része hajlott arra – elsősorban a híres müncheni professzor, **Max Pettenkofer** (1818–1901) hatására – hogy a kolera okozóját a talaj szennyezettségében keresse. Az akkor még fiatal **Hőgyes Endre** (1847–1906), aki később a veszteség kutatásával lett Európa-hírű, 1873-ban valóban végzett vizsgálatokat a kolerások ürülékével, így Török hitvatkozása csak fokozza tiszteletünket a mára méltatlanul elfeledett vidéki orvos teljesítménye előtt.

Méltatlanul, hiszen – s kezdjük a számonkérést saját magunknál – nevé hiába keressük *Az orvostörténeti helynevek a Felvidéken* c. könyvben (Dunaszerdahely, 2006), a 2004-ben megjelent *Magyar Orvoséletrajzi Lexikonban*, illetve a magyar és szlovák életrajzi szótárakban. S ami szinte teljesen érthetetlen: nem kapott címszavát a **Borovszky**-féle Gömör-Kishont monográfiában sem.

E dolgozat legyen felhívás – elsősorban a helytörténészek felé – Török János emlékének jobb megőrzésére.

JEGYZETEK

¹ Tornaľa 1853 és 1960 között járási székhely volt. A szocializmus alatt a Šafárikovo nevet viselte. Az 1989-es csehszlovákiai „báronyos forradalom” után sikerült visszaszereznie régi nevét (szlovákul: Tornaľa), a járási státuszt azonban nem.

² Idézet a nekrológiából.

³ Biczó 2012. 227.

⁴ Veres é.n. (1904) 362.

⁵ Hőgyes 1896. 246, 268.

⁶ Patzkekről lásd e sorozat 16. darabját!

⁷ Idézet a nekrológiából, 1–2.

⁸ Füstí Molnár 1983. 188–190.

⁹ Gortvay 1953. 276.

¹⁰ Gyóry 1900. 156.

¹¹ Török 1867. 146.

¹² Kiss 1995. 275.

¹³ Török 1868. 262.

¹⁴ Pekařová 2010. 51.

¹⁵ Török 1887. 183.

¹⁶ Török 1873. 717.

IRODALOM

Biczó Zalán

2012: Győri Orvos Almanach. Petz Aladár Megyei Oktató Kórház, Győr

Füstí Molnár Sándor

1983: Egészségünk útja. A hazai egészségkultúráltság alakulása a XVIII. század végétől a kiegyezésig. Az egészségnevelés szakkönyvtára 13. Medicina Könyvkiadó

Gortvay György

1953: Az újkortörténeli magyar orvosi művelődés és egészségügy története I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest

Gyóry Tibor

1900: Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Hőgyes Endre

1896: Emlékkönyv a budapesti királyi magyar tudomány egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Kiss László

1995: Az egészségnevelő kórboncnok: Arányi Lajos. Egészségnevelés, 36. évf., 273–275

2011: Palócföld orvosai 16. Fél évszázadon át gyógyította Rimaszombat és környéke népét: Patzek Mór (1811–1885). Gömörország, 4. szám, 46–48.

Pekařová Katarína

2010: Prírodovedné a lekárske spolky na území Slovenska (1850–1918) so zvláštnym zreteľom na zdravotnícko-medicínsku tematiku a biologické vedy v ich publikačných aktivitách. Univerzitná knižnica, Bratislava

Sz.n.

1897: Dr. Török János. Gömör-Kishont Vármegyei Közlöny, 18. évf., 53. sz., 1–2.

Török János

1867: Életrendi Kalauz a nép számára. Pályamű. Pest

1868: A vízkór kiválóbb társbajai és alakjai a gyógyeredménnyel. In: Batizfalvy Sámuel – Rózsay József (szerk.): A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1867. augusztus 12-től 17-ig Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Magyar Akadémiai Nyomda, Pest

1873: A gömör-kishonti orvosegylet. Váltóláz; cholera stb. Gyógyászat, 709–711., 717–719.

1887: A halálozás és betegség a legutóbbi években a tornallyai járásban. Orvosi Hetilap, 1179–1183.

Veres Samu

1904 (?): Baksay István in: Irodalom, tudomány, művészet. Borovszky Samu (szerk.): Gömör-Kishont vármegye. Magyarország Vármegyéi és Városai. Budapest

Zsupos Zoltán

Egy nő és a katonák

Az eset

1692. június 9-én a Gömör vámegei Rédován, amely akkor a csetneki uradalomhoz tartozott, több tanú kihallgatására került sor azzal kapcsolatban, hogy az említett évben **Castelli** főparancsnok ezredének testőrségéből őfelsége vitéze, **Rakas János** az említett településen **Polyák András** házában lévén elszállásolva, megismerkedett annak zsellérnéjével, **Uhlyér Mátyás** feleségével, **Bodnár Annával**. Az esetről ránk maradt irat bevezető szövege szerint a falu lakosai nem csak valamilyen gyanút sejtettek az asszony „*kurvasága iránt*”, de egyéb kicsapongásokat is. Az asszonyt a csetneki urak tisztjei a gyanúsításra börtönbe záratták az úriszék ítéletéig.

A tanúkihallgatáson három kérdésre kerestek választ. Elsőként arra voltak kíváncsiak, hogy a gyanúsított hogyan viselkedett leánykorában és férjhezmenetele után a faluban vagy máshol, és tud-e valamit „*kurvasága felől*”? A második kérdés már konkrétan az 1692. évre irányul, amikor a német katonák téli katonai szállásban a településen voltak, hogyan viselkedett Bodnár Anna a táncházakban és egyéb helyeken – itt nyilván olyan alkalmakra gondoltak, amikor valamilyen szórakozásra, táncrea nyílt lehetőség. Végül azt tudakolták, hogy amikor május 27-én, pünkösöd kedden az ott szállásoló katonák haditáborba indultak, a gyanúsított asszony elszökött-e az urától, vagy mi módon ment a németek után.

Összesen 17 tanút hallgattak meg, közülük három házaspárt, egy-egy 33, 34 és 60 éves rédovai házas asszonyt, 41, 46 és 56 éves rédovai özvegyasszonyt, továbbá egy 50 éves nőtlen rédovai férfit, a falu bíróját az esküdtekkel, közülük külön egy 75 éves, a felsősajói plébánost és egy 60 éves márkuskai férfit.

Az első tanú az a 48 éves Polyák András nevű jobbágy volt, akinek a házában lakott a gyanúsított és a beszállósolt katona, Rakas János is. Egyértelműen kijelenti, hogy tudja és látta, hogy nappal és este ölelkeztek, és a német szájából hallotta, hogy a házban lakók előtt azzal kérkedett, hogy ő azoknak ura, amit ő akar és kíván, annak meg kell történnie, vagyis azt tehet, amit akar. Ezután ismertet egy konkrét esetet, amikor egy este a gyanúsított férjét kizárták a szállásáról, mikor beengedték, felelősségre vonta a feleségét, amiért annyira bezárkóztak – ez faluhelyen régen nem volt szokás, és nyilván gyanús is volt, hiszen az asszony a német katonával tartózkodott ott. A férj igen dühös lehetett, hiszen nem csak arcul csapta, hanem még a fejsze fokával is megütötte a sötétben Bodnár Annát, akik a fájdalomtól feljajdult, majd a földre zuhant. Mire a katona világot gyújtatott, a férj elszökött, lóháton a szénégetőbe nyargalt, így a német hiába kereste puskával a kezében a házban és a faluban és fenyegetőzött a megölésével, nem talált rá. Emiatt a férj hűsvétől pünkösdig, tehát a német katonák távozásáig nem is mert hazamenni. Mikor a katona megtudta, hogy

el fogják hagyni a települést, a következményeket sejtve, sőt tisztában lévén azzal, megpróbálta az urával kibékíteni a feleségét, hogy az bocsájtson meg neki, ezért elküldte az asszonyt hozzá a szénégetőbe – de a férj egyértelműen elutasította. Bodnár Anna számára nem volt kérdéses, mi várna rá a településen, ezért joggal ijedt meg, amikor a férje nem fogadta kegyelmébe, ezért kezdte eladogatni ruhaneműit, többtől áron alul szabadult meg, a maradékkal pedig elment a német katonák után.

Polyák András felesége ugyanazt vallotta, mint a férje, annyival kiegészítve, hogy a német és a gyanúsított ágya közel volt, egymáshoz fővel, és sokszor látta, amikor az asszony maga feküdt tréfából a németre, az ágyáról átnyújtotta a németnek a párnáját, továbbá hallotta éjszaka, hogy mozgott az ágy.

Kubaszky Márton sokszor hallotta, hogy Bodnár Anna Rakas Jánossal „*elegeit*”, vagyis igen sok alkalommal ölelkezett. Szemtanúja volt, amikor a gyanúsított a németek után ment, a hátán batyujával, és amikor a falubeli asszonyok utána kiáltottak, el ne menjen, ne bolondozzék, az asszony azt felelte, hogy amit már kigondolt, elhatározott, azt megteszi.

Kubaszky Márton felesége, a 35 éves **Benko Anna** szemtanúja volt annak, amikor a kertben nappal ölelkeztek a szóban forgó személyek, és a német palástjával takarta testüket. Szem és fültanúja volt annak, ahogyan az asszony megpróbálta férje megbocsájtását kérni, hogy fogadja vissza magához. Az eset azonban nem a szénégetőben, hanem a kocsmában, több ember előtt történt, így a tanú is hallotta, amikor az asszonynak a férj kijelentette, hogy az soha többé nem lesz a felesége, mert a németek kurvája, és mehet a távozó németek után. A tanúvalloásban nem említik, de úgy jegyezték fel, mintha a tanú látta és hallotta volna azt is, amikor ezután Bodnár Anna a németek után futott, visszahívta a szeretőjét, Rakas Jánost, akitől – elpanaszolván, hogy most már a faluból is ki fogják kergetni – tanácsot kért, mi tévő legyen. A katona arra biztatta, hogy menjen utána Csetnekre, ahol a város szélén, az utolsó háznál megvárja, és a városban szolgálatot is szerez neki, de ha nem megy utána, azt hallig bánni fogja.

Sándor Pál 24 éves jobbágy szintén látta, amikor a gyanúsított batyuval hátán a németek után ment, majd az előző kérdésre visszatérve arra emlékezik, hogy tudja, hogy ölelkeztek a kérdezett személyek, mert azok meztelenül voltak, amikor ő a jóra intette volna őket, de elkergették.

Svarcz Jakab hallomásból annyit tudott, hogy Bodnár Anna és a német kölcsönösen szerették egymást, majd a német katonák távozásakor az asszony batyujával utánuk ment.

Hanszló István 60 éves felesége, aki Polyák András házában szomszédságában lakott, azt vallotta, hogy még

mielőtt a beszállított katona, Rakas János megismerte volna Bodnár Annát, egy éjszaka háromszor is elment az ágyához, hogy megerőszkolja, de ő nem hagyta magát, és a mellette lévő ura is védelmére kelt. Továbbá ő is tanúsította, hogy a gyanúsított asszony a távozó németek után ment.

Soinék Gergely 56 éves özvegye vallomása szerint, egyszerű, amikor a Sajóról jött Bodnár Annával, óvni akarta azt, ezért elmondta neki, milyen híresztelés kezdődött, kérte, hogy hagyjon békét a németnek, hogy ne legyen miatta rossz híre. Az előbb azt válaszolta, hogy semmit nem csinált a katonával, majd ennek ellentmondva folytatta, hogy örömmel elhagyná őt, de az mindenhová követi, de most már el fogja hagyni. Hallomásból tudta ez a tanú, hogy a gyanúsított elkísérte a németet, végül hozzáteszi, hogy a német katonától azt hallotta Rakas Jánosról, hogy ahol csak be van szállásolva, nincsen olyan gazdasszony, akit „mesterséggel” magához nem kötne, vagyis el ne csábítana.

Pillar Péter 46 éves özvegyének vallomása szerint, hallotta, hogy Bodnár Anna néhány esztendeje, még leány korában, midőn Őfelsége tüzérsege Rádován volt elszállásolva, a német kocsis legénnyel a padláson hált néhány éjszaka. Azt is hallotta, hogy mostanság Rakos János nevű némettel ölelkezett, és hogy a németek távozása után utánuk ment.

Uhlyér Jakab felesége, **Steygel Judit**, 34 éves zsellér asszony több új részletről számolt be. Hallomásból tudta, hogy néhány esztendeje, még leány korában, amikor a kurucok voltak a településen, a szállásukra vitték és „*ott hálatták őtet*”. A tanú férje nagy valószínűséggel testvére volt a gyanúsított férjének, így lehetett szemtanúja annak, amikor a tanú **Rolik Péter** házában lévő szállásán – ahol, amint egy későbbi tanúvallomásból kiderül, korábban a gyanúsított még leány korában szolgáló volt –, egy alkalommal Bodnár Anna a férje mellé akart feküdni, de az ura ezt nem engedte meg, ezért az asszony egy másik lócára feküdt. Kis idő múlva oda érkezett egy német katona, aki – miután a férj elaludt – az asszonyhoz ment, de hogy ezután mi történt, azt a tanú nem látta. Miután a németek elmentek a faluból, az asszony megkérdezte a nőt, hogy hova megy, aki úgy válaszolt, hogy Rozsnyóra megy szolgálatot keresni. Az asszony hiába mondta erre, tudja, hogy a németek után megy, és hiába kérlelte, hogy ne hozzon székelyt a rokonaira, mégis elment.

Sztanko Mihok felesége, a 33 éves **Bartók Agneta** szintén hallott arról, amiről az előző tanú is beszélt, hogy néhány évvel korábban Bodnár Anna a kurucok ágyasa volt. Annak azonban szem- és fültanúja volt, amikor a férje vont a felelősségre asszonyát, aki megvallotta a némettel folytatott viszonyát. A férfi közölte: elmegy és reméli, hogy a németek nem fogják utána úzni; a férj valóban el is ment, magával vitte ruháit és némi élelmiszert. A tanú csak hallott róla, nem látta, hogy a gyanúsított a németek után ment.

Rolik Péter Orsolya nevű, 41 éves özvegye volt az, aki a még leány Bodnár Annát szolgálónak fogadta, és tanúja

volt néhány esztendővel korábban annak a többek által már említett esetnek, amikor a leányt a faluban szállásoló kurucok elvitték magukkal. Az este érkező „*vitézek*” kivitték a házból a leányt, akit hiába próbált az asszony férjével megvédeni, nem sikerült. A vita hevét, az érkezők erőszakosságát jól mutatja, hogy Rolik Péterre a katonának fejszét kellett, hogy fogjanak, csak úgy tudták végül is elvinni Bodnár Annát, akinek a szállásukon kellett töltenie az éjszakát. A tanú és Bodnár Anna bizalmas kapcsolatára jellemző, hogy a mostani, újabb esetben a tanút kérte meg egykori szolgálója, kérje meg az urát, „*fogadja kegyelmébe*”. A férj válasza – „*miért is kértek, nem tudjátok, azt, mit vallott nekem az én feleségem*” – mindent elárul: ha ők is tudnák, hogy a felesége bevallotta a házasságtörést, akkor nem fordulnának hozzá. Amikor Rakos János a szeretőjétől híret vette a próbálkozásnak, először annyira megharagudott érte az özvegyasszonyra, hogy „*nem lehetett békességes megmaradásunk azon német előtt*”, később azonban, amikor kibékült Bodnár Annával, rendeződött a viszony közöttük is. Amikor már látszott, hogy Bodnár Anna a távozást fontolgatja, Rolik Péter özvegye megpróbálta tartóztatni, biztatni: „*talán megmaradhatok közöttük*”. Az asszony válaszából akkor még a lehetőségek mérlegelése, a teljes bizonytalanság tükröződik: „*nem tudom már mit cselekedjem*”, de végülis elment. Befejezésként a tanú beszámol arról a már említett esetről, amikor Uhlyér Mátyás fejszével is megütötte a feleségét, majd eltűnt az őt kereső katona elől. A puszkával a férfit üldöző német a tanú házában is kereste azt, és kijelentette, hogy meg fogja ölni, mert Bodnár Annát agyonütötte: „*Uhlyér sem eszik több kenyeret ha megkaphatom*” – mondta.

Martinus Bartko, Rádova bírása az esküdtekkel együtt vallotta, hogy olyan eset is történt, és ezt a bíróságnak látta, „*midőn tetvezte, avagy fejébe nézett azon német Bodnár Annának*”. Amikor valaki egy nő, egy asszony fejét tetvezte, az igen szoros kapcsolatra utalt, ilyenre általában akkor kerülhetett sor, ha már szexuális kapcsolat volt közöttük. Egy korábbi esetről is beszámolnak, amikor ugyanebből a testőrségből egy Oláhpatakon szállásoló őrmester eljött Rádovára, az itt szállásoló német katonának azt arra kérték, hogy „*azon fertelmes asszonyt*”, Bodnár Annát távolítsa el, „ *mivel már megfertőzte és megmocskolta némely kompániabeli vitézeket maga csúnya viselésével*”. Az őrmester ezért megparancsolta a rádovai bírásnak az asszony kiűzését a faluból, azonban Rakas János nagy haragra gerjedt, mikor mindezt megtudta, megfenyegette a rádovai bírakat és lakosokat, így az asszony maradhatott. Sőt, miután Bodnár Anna ajándékkal kereste fel az őrmestert, az ő engedélyét is megszerzte, hogy megtűrjék a faluban.

Emrich Pál 75 éves esküdt a gyanúsított férjétől a szénegetőben hallottak alapján beszélt arról, miként panaszkodott az érintett a felesége és a német katona közötti kapcsolatról, három konkrét esetet említve. Az első esetet már több tanú elmondta, ez volt az, amikor a férj megütötte a feleségét, majd elmenekült a német elől.

A második esetben az asszony magára maradt a katonával a házban, ekkor erőszak történt. A harmadik eset a megmosott fonalak szárításakor történt, amikor a ház padlásán lévő Bodnár Anna kiáltott, hogy nyújtsa fel neki valaki a rudat, amire a fonalat kiterítik, s ekkor Rakas János volt a segítségére, aki a fonalak kiterítése után a padláson a szénában közösült az asszonnyal.

Végül **Mihály István** 60 éves márkuskai jobbágy tanúvallomásában elmondja, hogy a Rédováról eltávozott, majd Márkuskán beszállásolt katonák közül őhozzá szállásolták be Rakas Jánost. A bánatos férfitől megkérdezte a jobbágy felesége, miért szomorkodik, vagy talán a mézsörtől nehéz a feje? Az őszintén elmondta, hogy egy asszony után bánkodik, s mikor megkérdezték tőle, hogy talán az után, aki a malomnál van egy írott mintával díszített, tarka előruhában, a katona utasítására azonnal bevitték a házba Bodnár Annát. Együtt ettek, ittak, majd a katona lefekvéshez készülve meztelenre vetkőzött, akitől az asszony megkérdezte, hogy nem szégyenli-e azt, amire a férfi a legtermészetesebbnek vette, hogy úgy látják. Mikor reggel felkeltek, a német már nem volt a házban, a gyanúsított azonban annak ágyában feküdt.

A per és az ítélet

Az 1692. június 21-én Csetneken tartott úriszéken a csetneki földesurak, továbbá **Platsko Gergely** csetneki várnagy, mint az úriszék elnöke, és több összehívott tisztviselők, **Czékus Máté** szolgabíró, **Köszörös Dániel** esküdt, **Angelmayer** másként **Bakiny István** és **Hulik János** rozsnói polgárok, valamint **Liptay Mátyás** és **Terik Miklós** kapitány rendkívüli esküdték jelenlétében folytatták le a pert házasságtörés vádjával Bodnár Anna, Uhlyér Mátyás felesége ellen.

A vád szerint Bodnár Anna 1692 telén egy akkor Rédován elszállásolt Rakas János nevű német katonával nem csak sok ízben paráználkodott, így házasságtörést követett el, de férjét elhagyva, a katonával élt. Amikor férje megtudta a házasságtörést, azonnal elűzte magától feleségét, nem élt vele tovább, nem is tartotta azontúl feleségének. Mivel pedig a *Hármaskönyv* az ilyen bűnöket elkövetők fővételével, halállal büntetnek, ezért a vád indítványozza, hogy Bodnár Annát is aszerint büntessék, figyelem véve a tanúvallomásokat, továbbá azt is, hogy a vádlott bűneit nem csak az úriszék, hanem a férje előtt is bevallotta.

Az alperes ügyvédje ezzel szemben azt állította, hogy a német katona megerőszkolta az asszonyt, aki hiába akart, nem tudott segítséget hívni. Továbbá azzal védekezett, hogy a férje – aki első bírója feleségének – sem tesz panaszt felesége ellen, és nem kívánja annak halálát.

A vád szerint a férjnek is törvényes keresetet és vádat kellene benyújtania felesége ellen, de ennek hiányában is tény, hogy a paráználkodó asszony elhagyta az urát, idegen nemzethez tartozóhoz adta magát. Sőt azon túl, hogy együtt élt vele, annak távozása után követni akarta, amit az is bizonyít, hogy nem a férje, hanem a katona mellett fogattatott el. A férjének annál kevésbé van beleszólása a

vádlott megbüntetésébe, mivel az őt már elhagyta, a faluból is elment, és akinek a birtokán a bűnös tartózkodik, annak joga van elfogni és ítélni felette. Mivel tehát a vádlott sem a férj feleségéé, nem is vele együtt lakván fogattatott el, hanem mint egy idegennel élő házasságtörő, ezért nem úgy kell elítélni, mint egy becsületes asszonyt, a férj beleegyezésével, hozzájárulásával, hanem a nélkül kell a büntetést kiszabni.

A vádlott azzal védekezett, hogy ijedtében szökött el, attól félve, hogy a faluból kövel fogják kiverni, ezért Rozsnyón lakó rokonánál akart szolgálatot keresni.

A vád ezt azzal cáfolta, hogy a tanúvallomásokból kiderült, miért, kivel és hova ment el, ráadásul védekezésével a gyanúsított csak magát vádolja, elárulja lelkiismeret furdalását, hiszen ha becsületes lenne, akkor nem kellett volna senkitől sem félnie a faluban, nem kellett volna azt elhagynia. Ezekre hivatkozva kéri a vádban javasolt büntetés kiszabását.

Az ítélet szerint Bodnár Annáról a tanúvallomásokból kiderült, hogy minden ok nélkül elhagyta férjét, házasságtörést követett el, a német katonával együtt élt és követte őt. A folytatás, ennek némileg ellentmondva, arról szól, hogy noha nyilvánvaló paráznasága a tanúvallomásokból nem annyira derül ki, de azoknak részletei mégis arra utalnak, akárcsak a vádlott szóbeli vallomása, hogy Rakas Jánossal két ízben paráználkodott, igaz, azzal menti magát, hogy a katona megerőszkolta. Az ítélet szerint, ha az erőszak igaz lett volna, akkor nem kellett volna gyanúsán viselkednie, hogy szóbeszéd, pletyka induljon róla, esküjét megszegve házasságot törni, férjét elhagyva a némettel élni és azzal elmenni. A bírák ezért mások irtóztató és rettentő példájára hóhér általi fovesztésre ítélik.

Az emberek valószínűleg akkor is elgondolkodtak azon, hogy megalapozott, körülményes ítélet született-e? Figyelembe vett-e minden körülményt a bíróság, súlyának megfelelően mérlegelt-e minden körülményt? Nyilván volt, aki szerint igen, mások esetleg, ha nem is merték kimondani, de nem értettek egyet a döntéssel.

Ma, nem csak az erkölcsi normák változása miatt érezhetjük úgy, hogy az akkoriban kizárólag férfiakból álló bíróság igen egyoldalúan mérlegelte a körülményeket. Az erre irányuló próbálkozás ellenére, az ítélező férfiak nem vették figyelembe, nem gondolták alaposan végig, mi mehetett végbe egy fiatal lány lelkében, amikor többször is erőszakot követtek el rajta a beszállásolt katonák. A tanúvallomásokból egyértelmű, hogy még házassága előtt, több alkalommal is elvitték egy-egy éjszakára még házassága előtt a vádlottat, amikor valószínűleg nem csak egy katona tett rajta erőszakot. Nem ennek a tanulmánynak a feladata annak elemzése, milyen következményekkel járt ez a nő további életére vonatkozóan, annyi azonban bizonyos, hogy nagyban befolyásolta azt. A teljesen kiszolgáltatott, megtört személy újra és újra erőszakkal találta szembe magát, hiába próbált elmenekülni, hiába próbálták őt megmenteni a körülette lévők. Később, amikor már

asszony korában egy olyan katona közeledik erőszakosan hozzá, akiről társai szerint is közismert, hogyan viselkedik a nőekkel más beszállások alkalmával is, már lehet, hogy kisebb az ellenállás, de azt biztosan tudja, hogy nincs menekvés. Nyilvánvalóan szégyenli azt férje és a falu előtt is, de nincsen más választása, és mint oly sok esetben megtörténik napjainkban is, érzelmi kötődés alakul ki a tettes és az áldozat között. Az, hogy a katona távozása után követi őt, szintén nem indokolható azzal, hogy szerette volna őt, annál inkább a félelemmel, amiről az asszony többször is beszél. Hiszen a szigorú erkölcsi normák között élő településen, ahol mindenki ismert mindenkit, gyakran a legapróbb dolgokat is tudták egymásról. Így, amikor róla is megindult a szóbeszéd, már előre számolhatott a következőkkel: a faluközösség kitalálja, el kell hagynia a biztonságot nyújtó házassági kapcsolatát és közösséget.

A forrás

Az ügy eredeti szövege a *Rozsnyói Levéltárban*, Rédova jegyzőkönyvébe került bejegyzésre:

1692.

A[nn]o 1692 Die 9 Men[sis] Junii, in Possessione Reydova Co[mi]t[us] Gömöriens[i] existente.¹

Midőn felől említett Esztendőben, ugyan ezen Reydova² nevű Faluba[n] az Méltóságos Generalis³ Castelli U[ra]m ő N[agysá]ga Regimentiből⁴, Leib Compagniaból való edgyik eő Felsege Vitézi közzől Rakas János nevű, lévén itten quartyélba[n]⁶ Pollyak András Hazánál, az hollot megh esmérkedvén ottán Pollyak András Sellyérnével⁷ Bodnar Annaval Uhlyér Mátyás Feleségével, mely Aszszony Emberhez, nem tsak valamely suspicio⁸ kurvasága iránt az Falussi lakosok, de egyeb Excessussokat⁹ is megh sajditván¹⁰, az mint ez alab meg irt Fassiokból¹¹ bővebben ki fogh teczenni. Mint hogy penigh ezen Suspecta¹² Persónat¹³ Bodnar Annat, az Csetneky¹⁴ Urak ő N[agysá]gok és ő K[e]g[ye]l[me]k Tisztei azon suspiciora¹⁵ incaptivaltának¹⁶ usqv ad finalem Suspicionis DEcisionem in Sede D[omi]norum Terrestrum¹⁷, teczet azért az Csetneky Urak[na]k, eő N[agysá]gok és ő K[e]g[ye]l[me]k közzől az Castellyi Biráját Vice Birájával és más Betsületes Assesorival¹⁸ edgyút ki botsatanni ad faciem loci¹⁹ bizonyos Inqvisióinak²⁰ Peragálására²¹, az mint ez alab való Fassiokból ki fogh teczenni.

DE EO UTRUM²²

1. Te Tánu, mind Leánykorab[an], mind azolta miatta már Bodnar Anna Uhlyar Mattyáshoz ment Feleségül, tudodé nyilván és bizonyossa[n]? avagy hallotad-é miként visselte legyen magát itten Reydován avagy masut is, és kurvasága felől, mit tudz, vald megh?

2. Leg közzeleb penig ezen 1692 folyo Esztendőben midőn Téli Quartyélba[n] Németek voltak az Falub[an]

az Tancz Hazáknal²³ és egyéb helyeken is mit láttal és hallottal meg irt Bodnar Annahoz mit tudcz vald megh?

3. Te Tánu, bizonyossa tudodé? avagy lattadé? midőn Quartyélós²⁴ Németek az Taborra²⁵ innen meg indultak die 27. Maii²⁶, az az Punkósd Kedden, Bodnar Anna Uhlyér Mátyás Felesége az Urátul szökve menté el? avagy mi modon, ment volna el? az Németekel vald megh?

1. Testis²⁷ Reydovai Pollyak András, Nem[zetes] **Zabreczky László** Ur[na]k Jobb[á]gya: An[norum] Cir[citer] 48²⁸. Jurati exa[minat]i fassus e[st] ad. 1.²⁹ Tudom nyilván és Szememelis láttam hogy ölelkezet véle, napvál, és estvének idejénis azon Rakas János nevű Némettel Bodnar Anna. ad. 2. Hallottam aztis azon Német Szajaból, hogy kérkedet véle, mondván, En vagyok a Ti Uratok, és az én Jobbagyim vadtok, az mit én akarom s-kivánom an[n]ak meg kel lenni, ezt az Házb[an] való lakosok[na]k mondotta. ad. 3. Midőn egyszer Estvének idejére ki rekesztették³⁰ volna Uhlyér Mátyást az maga Szallásárul, akor éczakanak idején elő jóvén Uhlyér Mátyás be kérecedvén az Hazb[an], s-mondván: miért zarkodtok³¹ olly erőssen be? azomba[n] az Feleségét arczul tsapta és fejsze fokvalis³² meg ütette sötétben, ugy hogy meg jaidulván az földre esset, azt meg halván a Német világot gyuitatott, azonban Uhlyér Mátyás elabál³³, lóra-ülvén Szénigetében el nyargalt, ott hagyván a Feleségét Bodnar Annat, azomba[n] az Német Puskaival kereste az Hazba[n] ugy széllel a Faluban³⁴ is, és ülésel³⁵ is fenyegette, ugyannyira, hogy Husvétől fogvast egész Pünkösdig az Szénigetébül haza nem mert gyóni Uhlyér Mátyás. Azon közben az Német idő folytabán látván hogy el kel menniek az Tabor[r]a, kívánta megh alkuatni³⁶ az Urával az Feleségét hozza küldvén az Szénigetében tudatva ha Gratiabán fogadgya³⁷? az Ura felelvén Uhlyér Mátyás, hogy semmi képpen nem fogadgya, megh ijedvén Bodnar Anna, ugy kezdé ruháját el adni, s-vesztegetni³⁸, és az töb ruháját föl szedvén ugy ment el az Németek után hogy meg indulának.

2. Testis Reydovai Pollyak András Felesége **Garány Katarina**. An[norum] Circit[er] 40. Jurata exa[minat]a fassa e[st]. Azt tudom láttamis, hogy közzől egymáshoz fővel volt az Német ágya Bodnar Anna ágyával, ugy hogy sokszor néztemis, midőn Bodnar Anna maga fekiütt tréfából az Németre, azomba[n] az maga agyarul³⁹ Fejelt⁴⁰ nyuitotta a Németnek az ő agyara. Hallottam aztis Eczáka hogy mozgog az agy. Ad reliqua Puncta per via fátetur sicut praecedenti Testis Maritus ejus.⁴¹

3. Testis Reydovai Kubaszky Márton, Nem[zetes] **Bakos Borbála** Aszsz[ony] Jobb[á]gya: An[norum] Cir[citer] 40. Jurat[us] examin[at]us fassus e[st].

Mint hogy én napval házamnal nem lakta[m], mert munkában naponkint volta[m], ad primu[m] hallotta[m] sokszor, hogy Bodnar Anna Rakas János Némettel eleget ölelkezett. ad. 2. ni[hi]l.⁴² ad 3. Láttam aztis hogy Punkósd Kedden, meg indulván az Németek, utánok ment Zaydastul⁴³, ezt látván több Falussi Aszszónyok kiáltottak utanna hogy el ne mennyen, ne bolondozik, Bodnar Anna azt felelvén, a' mit meg gondoltam és föl töttem magamba[n], tsak el követem.

4. Testis Benko Anna, Kubaszky Mártón Felesége. An[norum] Cir[citer] 35. Jurata exa[minat]a fassa est. ad 1. Latam azt, hogy az kerten napval ölelkeztek Bodnar Anna az Németvel, és hogy Palastyávalis⁴⁴ be fedte, de hogy chelekedetét látta volna, nem tudom. ad. 2. nihil. ad 3. Hallottam azt midőn az Németek indulo félb[en] voltak, akor Uhlyér Mattyás titkon be győt az Falub[a], és midőn Kortsma Házhoz Bodnar Anna Felesége hozza ment volna, kérdest tévén ha Gratiaba[n] fogadgya-é, azt hallottam szajából Uhlyér Mátyásnak: Soha te többi az én Feleségem nem lészesz⁴⁵, mert te Németek kurvaja vagy, ahon el men[n]ek már az Németek, el mehez utánok. Bodnar Anna utana futvan a Németek[ne]k vissza kiáltotta és hitta azon Szeretőit Rakas Jánost panaszkodván nékie, hogy már az Falubólis ki kergetnek engem, hanem mi tévő legyek: A Német fellelvén arra: gyere Csetnekre utana[m], végső Háznal meg várlak és Margétanal szolgálatotisz szerzek te néked, de ha el nem győsz holtigh meg bánod azon dolgot.

5. Testis. Reydovai Sandor Pál, Nem[zetes] Zabreczky László Ur[na]k Jobb[ágya]: An[norum] Cir[citer] 24. Jur[at]us exam[inatus] fassus e[st]. Ad 1. ni[hi]l ad. 2. Similiter nihil.⁴⁶ ad 3. Hallotta[m], hogy az Németek meg indultak in[n]en az Taborra, hogy Bodnar Anna utánok ment az Zaydaval⁴⁷, reflectalva magamat, ad p[rae]cedentia duo Puncta⁴⁸, tudom azt is hogy öllőkezet azon Rakas János Németvel Bodnar Anna, mivel engemet is mezételem kergetette[k], midőn jora intettem volna.

6. Testis. Rochfalusi⁴⁹ Sandor Pál Felesége, **Bartko Ilona**. Annor[um] Cir[citer] 36. Jur[ata] exam[inata] fassa e[st] ad 1. Látam azt, hogy concurralt⁵⁰ sokszor Bodnar Anna azon Németvel az Kertre, és fejében nézte⁵¹, együtt nyajaskodván. ad. 2. látam azt is, hogy Németnek Palastya a' földén volt melletek, ruhat mosni pedig meszsze a Faluból kijárt Bodnar Anna azon Németvel edgyüt, lompjat is megh mosta, az Vasznat is edgyüt fejezétt az Németvel, mivel attul tartot Bodnar Anna, hogy az Ura Uhlyér Mátyás el ragadgya és el vészi, azért őréztette Németvel azon Vasznat, ad Tertium fate[ur] ut Quartus Testis.⁵²

7. Testis. Reydovay Svarcz Jakáb Adu[lens?] mint nőtlen Nem[zetes] **Jelenik András** Ur[na]k Jobb[ágya]: An[norum] Cir[citer] 50. Jur[at]us exam[inatus]

fassus e[st] ad 1. Hallotta[m] hogy azon Bodnar Anna szerete az Németet, ő is e converso⁵³ Rakas János szerete Bodnar Annat. ad. 2. ni[hi]l. ad 3. Hallotta[m] azt hogy meg indulták az Németek, utánok ment Bodnar Anna Zaydastul a Németek[ne]k.

8. Testis. Reydovai Hanszló István Felesége Agneta nevű. An[norum] Cir[citer] 60. Jurata examinata fassa e[st] taliter. En Szomszédban lakva[n], minek előtte másut megh nem ésmerkedet, én hozam[m] egy eczáka haromszor is el gyüt az ágyámhoz, erőszakot akarván raitam tenni, de nem engedtem nékie, az Uram is mellettem lévén, oltalmazta engemet. ad 3. Hogy az Németek el mentek Quartélbül Sájó⁵⁴ fellé, Bodnar Anna utanok ment Söldkova fellé más után.

9. Testis. Reydovai **Soinék** Gergely Relictaja⁵⁵, **Marina** nevű. Nem[zetes] Zabreczky László Ur[na]k Jobb[ágya]: An[norum] Cir[citer] 56. Jurata exa[minat]a fassa e[st] ad 1. Midőn Sajorúl Bodnar Annaval gyüttem volna egyszer, én intettem, hogy az minémű hír futamodat felőled, hogy békét an[n]ak az Németnek, ne legyen gonosz hied, rea felelvén Bodnar Anna, nekem semmi tselekedetem nem volt az Némettel, el is hadna[m] örömest őtet, de mindennüvé a hová tavoznék is utanam mász⁵⁶, de el hagyom már őtet. ad. 2. ni[hi]l. ad 3. Hallotta[m] azt hogy Bodnar Anna, el késerte az Németet hogy el ment: azt is hallotta[m], hogy oly Mester azon Rakas János nevű Német, hogy valahol jar, Quartyélb[an] vagyon, nints olly Gazdaszszonya s nem lehet az mellyet Mesterségvel magához nem alliczalhatta⁵⁷, ezt nemetektiül hallotta[m].

10. Testis. Reydovai **Pillar** Péter Relictaja⁵⁸, **Katarina** nevű. Nem[zetes] Zabreczky László Ur[na]k Jobb[ágya] Aszsz[onya]: An[norum] Cir[citer] 46. Jurata exa[minat]a fassa e[st] ad 1. Egynéhány Esztendőnek ellötte, még leány koraraban [sic!], midőn az ő Felsége Artileria⁵⁹ Reydovan Quartyélb[an] volt, akor hallotta[m] hogy Német Kotsis legényel az Padon⁶⁰ halt⁶¹ egynehány eczáka. ad. 2. Hallotta[m], hogy ugva[n] ezen Bodnar Anna mostansághis öllőkezet volna Rakos János nevű Németvel. ad. 3. Aztis hallotta[m], hogy Német el menetele után, utana ment Bodnar Anna a Németek[ne]k.

11. Testis. Reydovai Uhlyér Jakab Felesége, Steygel Judith Sellyér Aszszony. An[norum] Cir[citer] 34. Jurata examinata fassa e[st] ad 1. Hallottam azt hogy Bodnar Anna, megh egynéhány Esztendők előtt, midőn kuruczok voltak itten Reydován még leány koráb[an], megh fogva[n] kuruczok a' hajagat, magok Szallasára vitték és ottán halláttak őtet. ad. 2. Látam azt, midőn Szallásomra gyöt volna Rolik Peter Hazához, Uhlyér Mátyás Felesége is Bodnar Anna, Ura mellé akarva[n] feküdni, de az Ura nem fogadta, más loczára fekütt osztá[n] a' Aszszony, egy kis

idő mulva be gyóvén azon Házhoz egy Német, midőn az Ura el-alult volna, úgy ment hozzája a' Német, de mit tselekedtek, nem láta[m]. ad 3. Midőn az Németek el mentek Reydovaról, akkor kérdeztem hova méggy Anna, fellelle, Rosnyora⁶² megyek Szolgálatot keresni, de bizony te Németek után méggy, hagy békét, ne tégy szégyent Attyafiaidnak, de ugya[n] tsak el ment Reydovaról.

12. Testis. Reydovai Sztanko Mihok Felesége, Bartok Agneta, Nemzeth[es] **Hidi Örsebeth** Aszsz[ony] Jobb[ágya] An[norum] Circit[er] 33. Jur[ata] exa[minat]a] fass[us] e[st] ad. 1. Egynéhány Esztendő előtt úgy hallotta[m], midőn az kuruczok jartak, hogy kuruczok Concubinaja⁶³ lévél Bodnar Anna. ad 2. Hallotta[m] ugya[n] Bodnar Anna Ura Uhlyér Mátyás Szajából, hogy intette volna, szép szóval probalgtatvan, az mint is megh vallotta az Felesége hogy volt dolga az Németnek véle, de hanyszor nem tudhattom, az Ura fellelvén, én már tsak el megyek, bar tsak Németek utana[m] ne üznének; az mint is ugya[n] tsak el ment az Ura, el vivén magaval hol mi rongyatskait és eledelre valot. ad 3. Hallotta[m] hogy el ment Bodnar Anna Németek uta[n], de maga[m] nem láta[m].

13. Testis. Reydovai Néhay **Rolik** Péter Relictája, **Orsola** nevű. Nem[zetes] Jelenik András Ur[na]k Jobb[ágya] An[norum] Circit[er] 41. Jur[ata] exa[minat]a] fassa e[st] ad. 1. Egynéhány Esztendő előtt midőn kuruczok voltak itten, akkor én Bodnar Annát léány koraba[n] Szolgálónak fogadta[m], egy Estve el gyóvén az Vitézek ki vitték Hazámból, óltalmaztuk volna az leányt, de fejszét fogván az szegény U[ra]mhoz, ugya[n] tsak el-vitték és magok Szallassan hálláttak az leányt Bodnar Annát. ad 2. Nyilva[n] co[n]stal⁶⁴, midőn Bodnar Anna engemet rea kért, hogy az Urat Uhlyér Mátyást kérjem, fogadgya Kegyelmebe, az mint Praemonealtamis⁶⁵, az Ura fellelvén, miért is kértek, nem tudgyatok azt mit vallot nékem az én Feleségem. Az jó teteményért engem be vadolt a Rakos János Német előtt Anna Aszsz[ony] annyira, hogy egy ideigh nem lehetet békeséges megh maradasunk azon Németek előtt, mivel mindenekeket be mondotta nékie, megh békélvén Bodnar Annaval, azuta[n] a Német megint jó volt hozzám és Hazám népehezis. ad 3. Aztis mondotta[m] Bodnar Anna[na]k, hogy ne menyen el az Faluból, talam megh maradhaczkóztunk, Bodnar Anna azt fellelle, nem tudom már mittselekedgyem, de ugyan tsak el ment. Ezt addatván, midőn fejszével meg ütette Uhlyér Mátyás az Feleségét, az Német Puskával Hazamra gyöt, kerdezkedvén Te vagy-e Gazdaszszony ennél a' Háznal? mond megh hol vagyon Uhlyér Mátyás, mert maid megh ölem ötet: mert a' Feleségét ágyon ütette⁶⁶, Uhlyér sem eszik tób kenyeret ha megh kaphattom⁶⁷.

14. Testis Judex Pagi Reydova⁶⁸ Martinus Bartko, una cum Juratis⁶⁹ azon hűtre az mint megeskűttek Falu

igazságára vallyak e Szerint: Esset olyan dologhis, hogy azon Uhlyér Mátyás Felesége Bodnar Anna, Rakas János nevű Német ölben tanaltatot és latattot felől megh nevezet Biro, midőn tetevzte avagy az fejében nézet azon Német Bodnar Annának. Hoc additto⁷⁰: Egy időben Leib Companiabelli Wachmeyster⁷¹ U[ra]m, az ki el jüt visitalni⁷² maga Qvartelyából Olachpatákáról⁷³ Reydovára, ugyan ezen Falussi qvartelozo némely Németektül requiraltattot⁷⁴ azon Wachmeyster U[ra]m, hogy azon fertelmes Aszszonyt remóvealtassa⁷⁵ innét, mivel már megh ferteztette és megh molskolta némely Companiabelli Vitézeket maga tsunya viselésével, az mint is megh parantsolta Reydovai Birak[na]k Wachmeyster U[ra]m, hogy ki üzessék az Faluból, azomban nagy haragjab[an] fenyegette Reydovai Birakat s lakosokat azon Rakas János nevű Német, úgy annyira hogy ujjabba[n] requiraltta⁷⁶ valamely ajandekvál Bodnar Anna Wachmester U[ra]mot, az mint is az ó K[e]l[g]y[e]l[m]e Concessából⁷⁷ Patialtattot⁷⁸ az Aszszony adigh megh Castelli U[ra]m ó N[agysá]ga Regimente meg indult Tabor fellé maga Qvartelyából - Item⁷⁹. Emrich Pál Eskütt ember An[norum] Circit[er] 75. Fassus e[st] hoc modo: Hogy midőn a' Szénégetőben Uhlyér Mátyás panaszkodot volna nékem, hogy ime ezen rosz botskort kel talpalnom az én Csisma[m] ala az ki sokszor megh azot az vizben, de az Feleségem botskorat többet gyartattak az Németek, az mint szajaból értettem az én Feleségem[ne]k, első gonosz tselekedeti úgy mond Uhlyér Mátyás volt Feleség[emne]k akkor midőn fejsze fokval meg üttem volt eczakának idején az Házban. Masodik gonosz dolga volt Németvel, midőn tsak magát hadtak volt az Háznal, erő szakal. Harmadszor volt hogy az fonalokat (:megh mosvan:) szaraztanni kellett volna és rudra ki teritenni, akkor kialtot Bodnar Anna nyuitsak rudat nékie az padra, senki hozza nem gyóvén, hanem Rakas János nevű Német föl vévén az Rudat, midőn az fonalokat ki terjesztettik⁸⁰ volna, ottan az Padon szenára le döltvén megh concocialta⁸¹, lévén maga nyelve vallása etc.

15. Ego infrascript[us] Paroch[us] Ecc[lesi]a Felső-Sajó⁸², fateor, quod dum praemonuisssem ex autoritate Officii mei Annam Bodnar ne habeat comertium cum Germano Joanne Rakas, illi prodidit me cora[m] Germano, unde Germanus minabat[ur] mihi, et sic sequenter aportuit me fugere conspectum ejus. Dabam Reydoviae die 9 Junii A[nn]o 1692.⁸³

Matthias Sztelhlo

LS

16. Testis Markuskay⁸⁴ Mihály István, Nemzeth[es] **Berkesdy Soffia** Aszsz[ony] Jobb[ágya] An[norum] Cir[citer] 60. Jur[atus] exa[minat]us] fassus e[st]. Midőn Leib Compagnia ala gyöt volna Markuska⁸⁵ fellé, azon Rakas János nevű Német be Szalván Hazámhoz, látvan valamely neheztellését és bankodását az

Feleségem kérdi, miért Szomorkodik, talam Márcztul⁸⁶ nehéz az K[e]l[y]e]l[m]e]d feje? az Német fellelvén, de bizony egy Aszszony után bánkodom, talam az után az ki mostis az Malomnal vagyon egy író⁸⁷ tarka elő ruhaba[n], az Német monda huzzatok be⁸⁸ azt, mentést be hoztak az Aszszonyt az Hazámhoz, ottan együt ettek s ittak, ez utan hogy le akárt feküdni agyara az Németh az Aszszony kérdi, miért vöttkeződik oly mesztelenre, nem szégyenli-é, az Német monda: hiszem minden Embernek vagyon Keze és lába, más napra kelve az Németet az Házb[an] nem látak, de Bodnar Annat az Német ágyán fekvésb[en] tanaltak. An[no] et die quibus Supra.⁸⁹

Gregorius Platsko Judex Castellani Csetnek⁹⁰
Nicolaus Remenyk Jurassor Inclyti Co[mi]t[al]tus
 Gómóriens[is]⁹¹

L. S

L.S

Anno 1692. die 21. Men[sis] Junii in Oppido Csetnek in Co[mi]t[al]tu Gómör situato in Sede Dominor[um] Magnatum Nobilium Dominii hujus Csetnekien[is] utpote: D[omi]noru[m] Terrestrium, Praeside Gregorio Platsko, uti Judice Castellano, p[rae]sentib[us] coeteris ejus[dem] D[omi]nii Compossessorib[us] Officialib[us]. Convocatis etiam coassidentib[us] Egr[egis] D[omi]nis Mattheo Czekus Judlium, Daniele Kőszörős Ordinari[o] Jurassore, item: Stephano Angelmayer al[ite]r Bakiny et Joanne Hulik Rosnavie[nsi]: nec non Matthia Liptay Nicolao Terik Capitaneo et Extra Ordinari[is] Jurassorib[us] Inclyti hujus Co[mi]t[al]tus Gómörien[is]: causa Adulterii Foeminae An[nae] Bodnar, Conthoralis providi Matthiae Uhlyár in possessione Reydova in praedicto Co[mi]t[al]tu existenti atq[ue] ad Dominium hoc p[er]tiente residentis Inquilini, modo sequenti revisa et determinata est.

Levata ca[us]a Magistrat[us] Dominii hujus Castellani Csetnekiens[is] uti A. M. contra et adversus Annam Bodnar, adultera[m] et violatricem fidei, qua Marito suo Provido, Matthiae Uhlyár tenebat[ur], uti J: r[ati]one praetextu subjungendi negotii mota et suscitata.

Pro D[omi]no A. M. Procurator ejus[dem] Nobilis **Matthias Szentivány** cum n[ost]ris, cupit praedicta[m] J: personaliter in primis statui, contra quam p[er]sonaliter adstantem Actionem tali modo dirigit.⁹²

Miképen nevezet Bodnar Anna, az elmúlt Téli időben, egy akor Reydovan Quartyélbán levő Rakas János nevű Németvel, nem csak sok izben paraznalkodat, hanem megszegvén az ő hűtét, az mellyel az ő Urának és Férjének tartozot, és el is álván azon Urátul és Férjétül, hozzais adta magat az említett Némethez, az mely lator chelekedéirt mihelt tapasztaltata raita, nevezet Ura s Férje, mindgyarast magatul el úzte, nem akarva[n] tovab miatt Feleség[é]nek

esmérni, a mellyek az iránt Szedet Tanuvallasokból mint világossán ki teczen[n]ek. Mint hogy penigh az ollyatén hűteket megh szegű és paraznalkodo Aszszonyi allatok, az Decret[um] Trip[artitum]⁹³ első részének 15. es 105. Tit: Szerint fő vétellel és halállal büntetnek, kíványa azért azon pro A és M. hogy ezekért a praespecificalt⁹⁴ latorsagakirt meg írt Bodnar Anna az szerint büntetessék, az melly árant ezen Castélli Székes Birák K[egyelmet]ket rellegalya az árrúl Szedet Tanuvallasokra és bizonyságokra, annyivalis inkább, hogy magais nem tsak egyszer azon látor chelekedetit meg valloitta, ugyan ezen Castélli Székes Tisztek s Birák Uraimék előtt, de maga Ura s Férje előtt is.

Procurator J. Providus **Michael Szóts**⁹⁵, azt allattya⁹⁶, hogy erőszakot tött volna raita az Német, s örömet hit volna segítségul valakiket, de senkit nem találhattot, s nem is láthattot, és azomb[an] az ő Férje első Biraja lévén, ő semmi panaszt nem téssen rea és halálat sem kíványa, az melyre Pro A&M így fellel: Noha első Biraja az Férje, és o nekie is kelletnik elle ne panaszt és Actiót erigalni⁹⁷, de mind hogy az az paraznalkodo Aszszony ep[pen] az Férjétül elidegednevén és el alván, ugy adta magat az Némethez s idegen Nemzethez, hogy nem tsak véle edgyüt lakot volna világossán, sőt Quartelyből meg indulván azon Német odais véle akart menni, az mind hogy nemis igaz Férje mellet, hanem azon Német mellet kapatathattot⁹⁸, és ep[pen] világos, hires kurvava lótt volt, a kinek megh kapatatasára meg büntetesire nem volt már annyi kőzi Férjének, mivel hogy már el allot s el ment tüle, mint an[n]ak az Urnak és Magistratusnak a kinek Jozságaban találattot, mert akar mitsudas lator, s akar ki emberre léssen az, de ha Közönsígessek és vilagosak a latorsághi, és azok Törvényes hallalos büntetést érdemlen[n]ek, a mely Urnak Jozságab[an] comperialtattik⁹⁹, atul szabadossa[n]¹⁰⁰ megfogattik és meg büntetethetik, és mint hogy ez az Aszszonyi allat is nem ugy fogattot mind Férjének az ő Felesége, mint hogy nemis mellette lakot, hanem mint vilagos és nyilván való látor, és idegen Nemzet mellet, tehát semmi kérdés nem lehet hogy a Férje hirével és consensusaval¹⁰¹ kell-é ötet büntetni, hanem tsak büntetessék, ugy mint hires és nyilván való kurva, nem ugy mint Betsületes Ember Felesége, hanem mint más Nemzethez magát adó, igaz Férjét el hagyó, hozza tartozó igaz hűtét megszegő és nyilván paraznalkodo Személy.

Pro J. ezzel menti magat, hogy ő ejetiben¹⁰² szöket el¹⁰³, tartva[n] attul ne talam¹⁰⁴ a Faluból kövel ki veretessék, es hogy ment volna Rosnyora Attyafiához valami szolgálatra való alkalmatoságot keresni, az melyre Pro A&M így fellel, hogy ezen mentségekis nem használhatnak nikié¹⁰⁵, mert megh teczik a bizonyságokból, miért ment el? kivel és hova, hanem aval az mentségvel tsak vadollya¹⁰⁶, és az maga lőke esmérte¹⁰⁷ is furdallya ötet, mert ha ő tiszta és igaz

Személy volna, s tudhatna azt hogy bekével s betsúlettel a Faluban el élhet, Senkitül mastul nem félne, hanem tsak I[ste]ntől maga Uratul, attul se tartana hogy ki veretessék Kóvel. Ergo Petit ut Supra, tehat a hiavalis tsak kíványa az meg erdemlett Actiob[an] föl tött buntetését.

*Deliberatum est*¹⁰⁸

Mint hogy ezen paraznalkodo Bodnar An[n]a[na]k ellene szedettet Attestatiokból¹⁰⁹ ki teczet, hogy ő az ő jambor Urat minden igaz ók nélkül el hagyván, hűtét¹¹⁰ meg szegvén, Némethhez magat adván, kivel ugyan Actu¹¹¹ elis ment: Nyilván való paraznasága nem anynyira teczet ki ellene azon szedettet Attestatiokból; de azok[na]k Circumstantiai¹¹² vilagosíttyak, s sokszori nyajaskodassok egy más-sal ugy mint Rakas János nevű Némethel, de mint maga Oralis Fassiójaból¹¹³ ki teczet, a kit mi előttünk Birák előtt meg vallotta, hogy azon Rakas János nevű Némethel ket izben paraznalkodot volna, noha menti aval magat, hogy azon paraznasági is erőszak szerint löttek volna, ha az igaz löt volna, nem kellett volna azuta[n] magat Suspiciob[a]¹¹⁴ eytenni¹¹⁵, innét onnat magat larmaztatni, hűtét meg szegni, hazáságot törni, jambor Urát s férjét el hagyni, Némethhez magat adni, és azokal el menni. Teczet azért minékünk Birák[na]k, mint olyan Hazáságtűró¹¹⁶, hűti szegő, Ura el hagyo, nyilván való paraznalkodo Személynek, mások[na]k irtoztató és rettentő példajára feje vitessék Hohér által Hazánk Törvénye szerint, juxta Trip. Decret. Part. 1. Títul: 105.¹¹⁷

JEGYZETEK

- ¹ 1692. június 9-én, a Gömör vármegyei Rédova helységében
² Rédova, németül Neuhaus, ma Rejdová (Szlovákia), Gömör vármegyei település a Rozsnyói járásban, ekkor a csetneki uradalomhoz tartozott.
³ főparancsnok
⁴ ezredéből
⁵ Leib-Compagnie = testőrség
⁶ katonai szállásban
⁷ zsellérnével
⁸ gyanút
⁹ kicsapongásokat
¹⁰ megsejtven
¹¹ tanúvallomásokból
¹² gyanús
¹³ személyt
¹⁴ csetneki; Csetnek, Gömör vármegye, Rozsnyói járás, ma Štítnik, Szlovákia
¹⁵ gyanúsításra
¹⁶ börtönbe záraták
¹⁷ az úriszéken eme gyanúsításra hozott ítéletig
¹⁸ ülnökeivel
¹⁹ a helyszínre
²⁰ nyomozásnak
²¹ véghezvitelére
²² A tanúkihallgatási jegyzőkönyvek kezdő szavai: Tud-e arról a tanú, hogy...

- ²³ táncházaknál
²⁴ katonai szállásban lakó
²⁵ katonai/haditáborba
²⁶ május 27-én
²⁷ tanú
²⁸ mintegy 48 éves
²⁹ eskü alatt vallja az első pontra
³⁰ kizárták
³¹ zárkóztok
³² fejszefokkal is
³³ elszökött
³⁴ széjjel a faluban, faluszerte
³⁵ öléssel
³⁶ megegyeztetni, kibékíteni
³⁷ kegyelmébe fogadja-e, vagyis megbocsát-e
³⁸ értékén alul árulni, elkótyavetyélni
³⁹ ágyáról
⁴⁰ párnát
⁴¹ A többi pontban ugyanazon módon vallott, mint az előző tanú, azaz a férje.
⁴² a 2. pontra semmit.
⁴³ háton hordott batyuval
⁴⁴ palástjával is
⁴⁵ leszel
⁴⁶ Szintén semmit.
⁴⁷ a zajda háton hordott batyu
⁴⁸ A két megelőző pontra vonatkozóan
⁴⁹ rochfalusi; Rochfalva, Gömör vármegye Rozsnyói járás, ma Rochovec, Szlovákia
⁵⁰ Kifutott, kiment
⁵¹ tetvészte
⁵² Ugyanazt vallotta, mint a negyedik tanú.
⁵³ viszont
⁵⁴ a Sajó folyó
⁵⁵ özvegye
⁵⁶ mászkál, kóborol, járkál
⁵⁷ kötheti
⁵⁸ özvegye
⁵⁹ tüzésrésége
⁶⁰ padlásan
⁶¹ hált, aludt
⁶² Rozsnyóra; Rozsnyó, németül Rosenau, Gömör vármegye, ma Rožnava, Szlovákia
⁶³ ágyasa
⁶⁴ megáll, nyilvánvaló
⁶⁵ közbenjártam
⁶⁶ agyonütötte, fejen ütötte
⁶⁷ megfoghatom
⁶⁸ Rédova helység bírása
⁶⁹ az esküdekkel együtt
⁷⁰ hoc addicto: azt mondta még ehhez
⁷¹ őrmester
⁷² látogatni
⁷³ Oláhpatakáról; Oláhpatak, Gömör vármegye Rozsnyói járás, ma Vlachovo, Szlovákia
⁷⁴ megkéretett
⁷⁵ távolíttassa el

⁷⁶ megkereste
⁷⁷ engedélyéből, engedélyével

⁷⁸ megtűretett
⁷⁹ továbbá

⁸⁰ kiterítették
⁸¹ egyesült vele

⁸² Felső-sajó, Gömör vármegye Rozsnyói járás, ma Vyšná Slaná, Szlovákia
⁸³ Én, a felső-sajói egyház plébánosa vallom, miként már hivatalból előbb is megmondottam, hogy Bodnár Annának semmi köze nem volt a német Rakas Jánoshoz, ezt el is mondta énelöttem a németnek, ezért a német elkergetett engem, és én elmenekültem színe elől. Kelt Rejdován, 1692. június 9-én.

⁸⁴ márkuskai, Márkusán lakó

⁸⁵ Márkuska, Gömör vármegye Rozsnyói járás, ma Markuška, Szlovákia

⁸⁶ mártól, hígított mézből erjesztett szeszes italtól, méhsörtől

⁸⁷ írott, mintával díszített

⁸⁸ hozzátok be

⁸⁹ Kelt, mint fent,

⁹⁰ Csetnek vár bírāja

⁹¹ tekintes Gömör vármegye esküdtje

⁹² 1692. június 21-én a Gömör vármegyében fekvő Csetnek mezővárosban tartott úriszéken a csetneki földesurak, továbbá Platsko Gergely csetneki várnagy, mint az úriszék elnöke, és más összehívott tisztviselők, azaz Czekus Máté szolgabíró, Kőszörös Dániel esküdt, Angelmayer másként Bakiny István és Hulik János rozsnyói polgárok, nemkülönben Liptay Mátyás és Terik Miklós kapitány rendkívüli esküdték jelenlétében lefolytatott per házasságtörés vádjával az említett vármegyében lévő, és ehhez az uradalomhoz tartozó Rejdova településén lakó Bodnár Anna, Uhlyér Mátyás felesége ellen a következő módon:

Ama csetneki várnagy fellebbezett pere Bodnár Anna ellen házasságtörés és erőszakoskodás vádjával férje, Uhlyér Mátyás sérelmére, amit alperes a fent megnevezett úton-módon hajtott végre.

Az ügyvéd, Szentiványi Mátyás velünk együtt óhajta ama alperest személyesen az első fokon hozott ítéletben, miként azon módon, úgy most is helyben hagyni.

⁹³ Hármaskönyv

⁹⁴ fent mondott

⁹⁵ az alperes ügyvédje

⁹⁶ állítja

⁹⁷ törvényes keresetet, vádat benyújtani

⁹⁸ fogattatott el

⁹⁹ megbizonyosodik, bizonyíttatik

¹⁰⁰ szabadon

¹⁰¹ beleegyezésével, hozzájárulásával

¹⁰² ijedtében

¹⁰³ szökött el

¹⁰⁴ netalán

¹⁰⁵ neki

¹⁰⁶ vádolja

¹⁰⁷ lelkiismerete

¹⁰⁸ ítélet, határozat

¹⁰⁹ tanúsítványokból, tanúvallomásokból

¹¹⁰ hitét, esküjét

¹¹¹ valóban, ténylegesen

¹¹² részletei

¹¹³ szóbeli vallomásából

¹¹⁴ gyanúba

¹¹⁵ ejteni

¹¹⁶ házasságtörő

¹¹⁷ Werbőczy Tripartitumának hivatkozott címe és paragrafusai:

Hogy a házasságtörésen kapott asszony hitbérét elveszti, de jegyajándékát nem

Ezenfelül meg kell jegyezni, hogy ha az asszony a férje iránt tartozó hűségét megszegvén, házasságtörést követ el, és azért mert a házasságtörésen rajtakapták, utóbb elválás következik be, hitbérét elveszti, de nem jegyajándékát, vagyis azokat a dolgokat, melyeket a menyekző idején szülei, vagy atyafiai, vagy férje, avagy akár mások is adtak vele vagy férje útján adtak által.

1. § De ha férje a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magaviseletét tudva elnézné, akkor hitbérét is vissza fogja nyerni és férje azután őt a házasságtörés miatt (ha másodsor vétkeznék is) meg nem ölheti, a mit első ízben, a mikor tudniillik a házasságtörés tudomására jutott, szabadon és jogosan megtehetett.

2. § Mikor pedig az asszony az ilyen házasságtörésért törvény szerint halállal bünhődött, atyafiai egyedül a jegyajándékát és nem hitbérét, szerezhetik vissza és ezt akkor, ha nem voltak gyermekei, vagy ha arról nem végrendelkezett, mert az esetben az gyermekeire háramlik, vagy a végrendeleti örökösöket fogja illetni.

Forrás: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm

Katonák elszállásolása, 1790 (Magyar Néprajz VIII., 2. ábra nyomán)

Csáky Károly

Apátújfalu kis néprajza

A települések pontos képét lehetetlen a népelet és a nemesi világ bemutatása nélkül megrajzolni. A szokások, hiedelmek, a gazdálkodás, a munkafolyamatok végzése, a vallásos élet, az ünnepek és hétköznapiak, a viselet, az építkezés mind-mind részei a népi kultúrának. Apátújfalu néprajzát vizsgálva, ezek közül itt csak néhány adalékot tárok az olvasó elé.

Dűlőnevek Apátújfaluban

A régi kataszteri térképeken az egyes dűlőknek, parcelláknak nemcsak száma, hanem pontos neve is volt. Ezek a nevek sok mindent kifejezhetnek: egy-egy információt a művelési ágakról, az elhelyezkedéséről és a térszinyokról, a föld tulajdonságáról, vagy éppen a birtok tulajdonosáról. A dűlőnevek legtöbbje magyar eredetű, de akad köztük néhány szláv hangzású is. Lássuk az alábbiakban ezek csoportosítását!

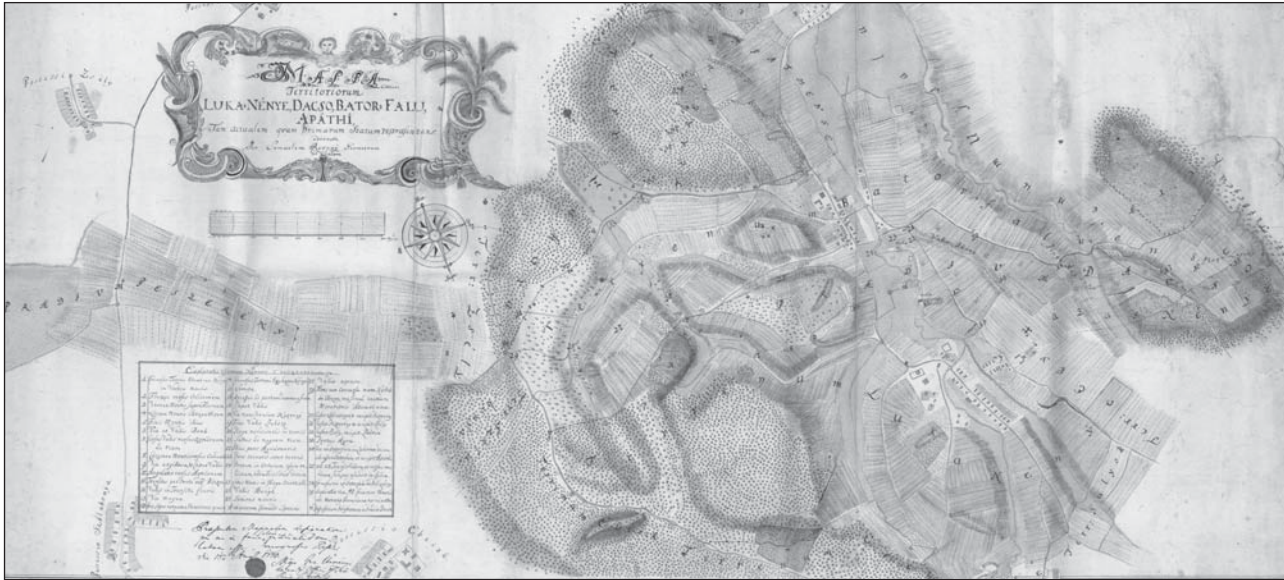
Parlagok nevei: *Cserpallag, Parlag*; irtásföldek: *Ortások, Rétortás*; szántóföldek (gabonaföldek): *Hosszúföld, Mező, Járás, Nagytábla, Mervény, Zabuska, Pálháza*; terményekről elnevezett dűlőnevek: *Babos, Lucernás, Ugorkás, Kenderföld, Káposztások*; helyre, méretre, tulajdonságra utaló nevek: *Kisverés, Pajta mellett, Nagyverés, Nagytábla, Alsó Mervény, Pajta*

mellett, Felsórét, Kisrét, Folyón túl, Alsószőlők, Butyka alja, Agyagos út, Vizenyős völgy, Kisveres, Nagyveres, Rétortási föld, Dögtér, Mélyvölgy, Varnyas, Káposztások felett, Nagypart alja, Lepenyei legelő, Völgy; szőlők nevei: *Illési szőlők, Illési elletések, Butyka, Butyka alja, Új elletések, Öreg szőlők, Alsószőlők, Mélyvölgyi szőlők, Nagyparti szőlők, Dolinkai szőlők*; hegyek nevei: *Illési-hegy, Kishegy, Örhegy (Trázshegy, Sztrázshegy), Kohn-hegy, Rás-hegy, Dolna Mankowa (1853), Biley Wrch (1853), Urbansky Wrch (1853)*; rétek, legelők nevei: *Somos, Kisveres, Nagyveres, Felsórét, Kisrét, Zsellérrét, Közös legelő, Görög rét, Lepenyei legelő, Nagypást*.

Szeretném felhívni a figyelmet két XVIII. századi térképre, melyek a *Szolnok Megyei Levéltárban* találhatóak, a **Blakovits**-iratok közt. (A nevet a jelzetnek megfelelően irtuk.) A *bl 016*-os jelzetű határtérkép pontos megnevezése: *„Apáti község erdejének térképe, továbbá az ott található bozótosoknak és gyepeknek teljes kiterjedését valóságosan tartalmazó és a közbirtokosok közötti barátságos megegyezés után létrejött felosztást bemutató ábrázolás, amely munkálatokat szerkesztette káli Sárközy György, a Nemes Magyar Királyság hites földmérője”*. (A térkép eme sommás, latin nyelvű címkéjének fordítása dr. **Hausel Sándor** levéltáros munkája.)

Luka-Nénye, Dacso, Bátor-falu és Apathi határos részeinek térképe 1770-ből (Szolnok Megyei Levéltár)

Apáti határának térképe 1790-ből (Szolnok Megyei Levéltár)

A korabeli térképen még az is olvasható, hogy „A Mély-völgy másképpen Zabuska nevű erdő minéműsége a közbirtokosok által történt felosztás után 1790-ben jóváhagyott a területe tekintetében, a 4 hitványabb, a 2 jobb cserjés, valamint a 8 gyepterülete az erdőhöz számított az alább elhelyezett és valóságosan előadott számítás szerint” van ábrázolva. A legnagyobb területet a külső erdőség, legkisebbet a gyepterülete ki. A területen egyformán osztoztak a nemesek: **Gétzy Imre, Blaskovics Józsefné, Balogh János, D. Tihanyi, Kövesdy László és Tihanyi Károly.**

A másik kataszteri térkép (bl 015) **Rosnay Sámuel** geodéta munkája 1770-ből. *Luka-Nénye, Dacso, Bátorfalu és Apathi* kataszterterrszei, illetve azok találkozási pontjai láthatók rajta: a térképen lévő számozás szerint az alábbi formában: 1) *Ebeck és Nénye határának találkozási pontja a hegytetőn* 2) *Nyugati irányba folyó patak* 3) *A patak feletti hegy csúcsa* 4) *Stara Hora nevű hegy oldalai* 5) *Azon hegy vége* 6) *Bonk nevű út és völgy* 7) *Az útnál lévő északi irányba néző völgy* 8) *Nyugati irányban lévő hegytető* 9) *Agyagos út, és a völgy eleje* 10) *Északi irányú kiszögellés* 11) *Átjáró a réten keresztül a Blezna patakhoz* 12) *A patak átkelőnél lévő völgy* 13) *A nagy út* 14) *Egyházsnénye határának találkozási pontja* 15) *Gyalogút* 16) *A gyalogúttól jobbra lévő mélyedés* 17) *A völgy kezdete* 18) *A Nezveny patakon átvezető út* 19) *A Zuhotz völgy vége* 20) *Délnek fekvő terület a határban* 21) *Erdős vidék a nagy útnál* 22) *Annak északi része* 23) *A határok között lévő keleti rész* 24) *A község használatára meghagyott rét, jelenleg Felső Pástnak nevezik.*

A hétköznapiak és az ünnepek világa, vallásos népelet

Apáti és Újfalu néhány holdas gazdája, jobbágyai – akiből nem volt sok a faluban – a XIX. és XX. század fordulóján saját földjeiket művelték, családtagjaikkal,

igavonó állataikkal egyetemben. Többlettermékeiket a közeli piacokon (Balassagyarmat, Kékkő) vagy helyben értékesítették. A teheneket a marhakereskedők vásárolták fel, a tinókat a kovári, ipolysági vásárra hajtották, a gabonát Losoncra, a bort Zólyombba vitték. A hízott libával és a libamájjal Balassagyarmatra jártak.

A cselédek a **Schusdek, Majthényi**, illetve **Zichy** család uradalmához tartozó pusztákon, majorokban dolgoztak, lakásuk is ott volt. A szelléreknek az ön-ellátáshoz kicsi földjük nem volt elég, ezért napszámba jártak, részesaratást vállaltak, további földeket dolgoztak be harmadából stb.

A mindennapi gabonaszükségletüket sokan a nyári aratás során biztosították. Egy-két aratójuk volt a nagyobb gazdáknak is, de sok szegényebb ember vállalt aratást a helybeli uradalmakban vagy a távolabbi birtokokon is. A helybeli földbirtokos ezeket februárban és márciusban, farsang táján fogadta fel. Az aratógazdával egyezett meg. Mikor összeállt az aratóbanda, a gazda elment az urasághoz egyeztetni. Mint **Siket István** (1910) adatközlő elmondta: „*Schusdek a falu népit már nagyon ismerte. Vót aki a kommunista pártba szervezkedett, és először az is föl vót írva. De annak a Schusdek azt mondta, hogy nem ad kenyeret.*” Az aratók minden 10. mázsa gabonát megkapták. Egy szezonban körülbelül 12–14 métermázsza gabonát lehetett keresni. A munkásoknak ezenkívül kenyeret sütöttek, ebédet és vacsorát adtak. Az aratóknak tavasszal répát és kukoricát is mérték, amit harmadából dolgoztak be. A learatott gabonát az aratóknak össze is kellett hordaniuk. Kazalba rakták, de „*kocsiról*” is gépeltek. Schusdek először cséplőgépet fogadott, később már saját gépe volt.

A település határát a mezőőr vigyázta, akit a község választott. A belterület biztonságát sötétedés után az éjjeliőr őrta, akit ugyancsak a falu képviselőtestülete jelölt ki, és biztosította a fizetését, illetve a lakók általi járandóságát.

LÁSSÁTOK, FELEIM!

A falunak volt kovácsháza, a XX. század elejétől fizetett bábája, kisbírója. Az állatállomány egy részére a pásztorok vigyáztak. Pásztorok voltak az uradalmaknak és a községnek is. Az alkalmas legelőkön a juhászok (**Hustyava Pál, Czifrik Mihály, Nemcsok Pál**) őrizték a nyáját. A községnek kondása is volt, a XIX. század második felében **Hecsei János**, a „régi republika alatt” pedig **Hustyava József**. Mint adatközlőm (**Blahe Emilné Péter Mária**, 1920) elmondta: reggelente túlkölt, s a kondát egész napra kihajtotta a *Nemesódalba*. Karácsonykor ő hordta az aprószenteket is.

A faluban egykor híres libatenyészet folyt. A község közepén több libapást alakult ki, például a *Templom-pást*, a *Harangláb-pást*, *Középső-pást* vagy a *Cigánypást*. A templom helyén egykor szintén pást volt, amit a *Község pástjának* is neveztek. A páston mindenki a maga libáit legeltette. Volt, amikor a libapásztor-fiúk ostorcsattogtatását lehetett hallani az egész faluban. Pást volt valamikor a mai kultúrház s az óvoda helyén, a két patak összefolyásánál, meg a futballpálya mellett is.

A Középső-pástnál verték régen a válykot. A vályogtégla valamikor a házépítés alapanyaga volt. Kezdetben mindenki magának állította elő ezt az anyagot, később a cigányok csinálták. Újabban a házak csábi kőből épültek, évszázadokkal ezelőtt pedig fából is. **Szimon Anna** községi krónikás 1926-ban még említést tett egy 120 éves faházról.

Jézus Szíve-zászló • Csáky Károly felvétele

Apátújfalu vallásos élete az 1920-as évek közepén, a templomépítés után még nagyobb lendületet vett. Mint **Pintér Zoltán**, a falu egykori papja írta a *Lukanényei Egyházközség Historia domusában*: „A két szegény település, Apáti és Újfalu lakói zömmel katolikusok voltak hajdan is, ám templom egyik helyen sem állt. A hívek így még Trianon után is Leszenyére jártak istentiszteletekre.” 2007-ig Lukanénye filiája volt, majd 2007. július elsejétől a *Pozsony-Nagyszombati Egyházmegye* önálló plébániát alapított itt abban az épületben, melyet Szimon Anna tanítónő hagyott az egyháza.

A *Historia domusban* olvassuk, hogy a leszenyei templom búcsúját, azaz a vendégséget az apátújfalusiak is megtartották. Ez a szokás azután is megmaradt, hogy náluk *Jézus Szíve* tiszteletére felszentelték az új templomot. Így tehát a faluban 1981-ig kétszer ülték meg a búcsú napját: a hónap első vasárnapján volt az apátújfalusi búcsú, azaz a vendégség, a másodikon, Kisasszonykor meg Leszenyén a régi templombúcsú, ahová szintén elmentek az apátújfalusiak. A továbbiakban így ír a faluról a hajdani plébános: „A község lakossága r. katolikus. Vasárnaponként elég szépen járnak templomba. [...] Húsvétra és karácsonyra sokan elvégzik a szentgyónást és a szentáldozást. A betegekhez is hívják papot. [...] Az egyházközség templomatyja **Horváth István**. Itt is van egyházközségi képviselőtestület, akik gondoskodnak a templom rendben tartásáról. Az anyagi ügyeket is ők intézik. A kántor szerepét id. **Básti István** tölti be. [...] A sekrestyés-harangozói szolgálatot **Zöllei József** és felesége, sz. **Tóth Rozália** végzik. [...] Minden második évben tartjuk a kilenc elsőpénteki ajtatosságot. [...] Itt is sokan vannak a Rózsafüzér Társulatban.”

A társulatnak már a XIX. század végén is többen tagjai voltak a két községből, a XX. század elején pedig az alábbiak nevére bukkantunk a plébániai iratokban: **Hegedűs Jánosné, Hegedűs Györgyné, Kosik Sándorné, Szabó Józsefné, Híves Pálné, Rimóczi Imréné, Siket Józsefné, Molnár Rozália, Kapusztai Péterné, Zöllei Jánosné, Kukolík Józsefné, Litavszky Istvánné** és **Hegedűs György**. Ma öt csoportja van a társulatnak, s a titkokat a hónap első vasárnapján cserélik. Van itt *Örökös Rózsafüzér Társulat* is. Tagjai minden Mária-ünnepen, a nap minden órájában mondják az összes rózsafüzért, újabban a *Világosság Rózsafüzér* titkait is.

Jézus Szívének, természetesen, különös tisztelete van a faluban. Működik a róla elnevezett társulat, védőszentjük ünnepén pedig nagy körmenetet tartottak, tartanak ma is. A templomkertben gallyakból felállítják a szép „*gulipkát*”, s a processzió a pappal együtt kivonul a faluba. Régebben elől ment a tűzoltóparancsnok a zenekarral, oldalt a trombitással. Utánuk három rúdon a nagy Jézus Szíve-zászlót vitték az első legények. Őket követték a virágszirmokat hintő lányok, majd a pap, aki a supellát alatt az Oltáriszentséget vitte. Ahol megállt, a négy égtáj felé fordult, s áldást osztott. Ekkor a trombitás megfújta hangszereit. Ilyen alkalmakkor még a távolabbi katolikus falvakból is érkeztek búcsúsok.

Az apátújfalusiak is rendszeresen felkeresték a távolabbi búcsújáróhelyeket. Kékkőbe Lukanényén át, gyalog jártak. Szombat délután indult a 30–40 fős csoport, a processzió. A búcsúkeresztet vitték, énekelve, imádkozva mentek. A kálvárián még este elvégezték a keresztutat, majd az iskolában szálltak meg. Másnap részt vettek a *Szent Kereszt felmagasztalásának* ünnepén, a magyar szentmisén. Eljártak ide Mária-napkor is.

A *Szentkúthoz* is gyalog mentek, Szécsényen át, mezei utakon. A *Szent László-ugratás*nál értek a búcsújáróhelyre. Erre az útra általában csak 10–20 ember vállalkozott, s a búcsúkeresztet sem vitték.

Búcsújárásokkor, körmenetekkor, temetések, szertartások, misék előtt nagy szerepük volt az imádkozó asszonyoknak, illetve előimádkozóknak. Közülük néhányan évtizedeken át betöltötték ezt a tisztséget; jól el voltak látva a különféle imafüzetekkel, írott és nyomtatott anyagokkal. Közülük megemlíthetjük **Kosik Sándornét, Zöllei Zsuzsannát, Péter Máriát** vagy **Hugyecné Péter Ilonát**.

Virágvasárnap kezdték a keresztjárást. Nagypéntekig minden útmenti és határbeli keresztet, feszületet felkerestek, ugyancsak processzióval. *„Mentünk minden este. Mentünk gyönyörűsége, hol a felső faluvégén – mer ott is van kereszt, kettő –, hol, oda egész le, ahol Szlovákyarmat kezdődik – a Szegedi-féle kereszt van –, oda is. Pénteken mán a templomba vót a stácó.”* (Blahoné Péter Mária, 1920)

Pünkösdkor májfát állítottak. A legények sötétedés után, 10 óra tájban értek a házakhoz. Ott a lányok színes szalagokkal díszítették fel a fákat.

Lucakor és újévkor csak fiúgyerekek jártak köszönteni. A lucázók egy patkót és egy vasat tartottak a kezükben, azokat ütögették egymáshoz.

A betlehemesek kezdetben helyből, később 10–15 kilométerről jöttek, szereplésükért lisztet, mákot kaptak. A helybeliek négyesével-ötösével, tarisznyával felszerelve, ablakok alá jártak. A *Mennyből az angyalt* és a *Csordapásztorokat* énekeltek, amiért pár szem diót és egy almát kaptak.

Az ostyahordás régi szokás volt itt is. A tanító sütötte, s az érte kapott ajándék (szalonna, tojás, kolbász stb.) egyik jövedelemforrása volt. Ez a szokás egy időben már elmaradt, de mint adatközlőm mondta, a *„front után”* 1946-ban újra bevezette **Mikušiačik** szlovák tanító. (Blahoné Péter Mária, 1920)

Az aprószenteket is hordta még Hústyava József kondás. A vesszőknek mágikus erőt tulajdonítottak, megveregették azokkal a kondást, majd későbbre is eltették. A vessző-hordás a pásztor egyik javadalomszerzése volt, hisz látogatásáért bort, kalácsot kapott.

A karácsony *„régen szegényebb vót. Nem vótak fenyőfák állítva”*. Még a két világháború közt is csak borókafákat állítottak, amit a temető feletti Nemesódalban vágtak. Mézeskaláccsal, papírrózsákkal, ezüstpapírba csavart kockacukorral díszítették fel.

Szentvacsorakor kivarrt abroszt tettek az asztalra. Az asztal alá került egy edényben a kukorica és a búza, benne fogóval és kalapáccsal. Mellette volt az összekötött széna, a Kisjézus fekvőhelye. Erre az alkalomra fehérkalácsot is sütöttek, de nem hiányzott az ostya, a fokhagyma, a dió, az alma, a méz, a túrós- és mákosguba sem. Az utóbbit apjuk vagy anyjuk villájáról lekapták a lányok, hogy kiszaladjanak vele az udvarra. Nézték, honnan, ki jön, mert a jóslás szerint olyan nevű lett a vőlegényük, s abból az irányból jött az is. (Blahoné Péter Mária, 1920.)

Népvisélet, népi építészet

A Lukanénye, Bátorfalu, Apátújfalú, Csáb, Dacsókeszi viseletcsoportba tartozó települések lakóinak öltözködését így jellemzik a népviseletkutatók: *„Helyi jelleg, a szomszédoktól való különbség elsősorban a szoknyákon érvényesül: több szoknyát vettek fel egyszerre, mint ott, kerekebben jártak, és rövidebbek a szoknyák. Az egész Ipoly mentén itt hordták a legrövidebbeket, csak térdig értek. Jellemző a hosszított derék. [...] A férfiviselet jellegzetessége a gazdag fehér hímzés az ingnek még a gallérján is, valamint a gatyán, továbbá a köténypótló kendő viselése a gatyá előtt. Hordtak ködmönt és rövidebbre felgombolható aljú subát is. [...] A pólyából kinőtt gyermeket, fiút-lányt egészen 7–8 éves koráig hosszú ujjú felsőrésszel egybevarrt, bő, ráncolt ingecskebe, szoknyácskába öltöztették. A férfiak télen báránybórsapkát hordtak, nyáron fekete posztókalapot. A menyasszony fejére telifej-koszorú került. A nők az 1940-es években a posztó-bőr kombinációjú csizmát, a botost hordták. Az asszonyok a hátrakötő kendő előtt a gyöngyös villuskát és a csipkés tarajkát viselték. (Jókai Mária – Méry Margit, é.n. 273–286.)*

Viseletüket az 1950-es években hagyták el az itteniek. A nők régebben még viselték a hosszúínget, a *szabadkát* és a *vizítké-t*. A lányok egy *brekocs*-ban hordták a hajukat, amit a fejtetőre tűztek. Divatban volt a fékető és a sarkantyús csizma is. A férfiak vászongatyáját a harmincas években a *„priccsesnadrág”* váltotta fel.

Viseletbe öltözött falusiak az 1970-es évekből

Nyeregvetős, csepegtetőereszes ház • Csáky Károly felvétele

A faluban megtaláljuk még a népi építézet szép emlékeit, a nyeregvetős, sátoztetős, kontyfedeles és deszkaoromzatos házakat az oszlopos tornáccal, a tipikus padlásfeljárókkal. Közülük néhányat jó érzékkel felújítottak. A házak legtöbbje régebben két- és háromsztatú volt, építési anyaguk – mint azt már említettük is – a vályog és a kő. A tetőt kezdetben zsúppal, náddal, zsindegyel, majd cseréppel, palával fedték. Sok-sok berendezési tárgy, munkaeszköz található a falumúzeumban. Van még errefelé egy-egy vályogból emelt nyárikonyha; gazdasági épület, pajta, hidas, régi fa galamdúc, gémeskút stb. Külön figyelmet érdemelnek a régi földbe vájt pincék is.

Nagycsalárendszer, hadak, a település személynevei

Apátújfaluban a tehetősebb jobbágyoknál is jelentkezett idővel az elszegényedés. A birtok és a porta egyaránt osztódott, elaprózódott. Tehát a családok népesek voltak, a vagyon pedig nem igen gyarapodott. A XIX. század közepe táján csak 4 egésztelkes jobbágyportát írtak össze. De nem volt sokkal több ezekből Újfaluban sem, ahol a 6 egésztelkes porta mellett még akadt 4 kétnegyedes is.

A helyzet a XX. század elején sem volt sokkal jobb. Csak kevés itteni lakosnak sikerült a felemelkedés, sokan inkább még tovább szegényedtek. Adatközlőm, Siket József (1904), akinek felmenői még jobbágyok voltak, elmondta, hogy ahol laktak, „a negyedházhely 8 felé ment. A lakás csak olyan patkányfészkek vót. Öten vótunk testvérek. Apám 1916-ban hazagyött a katonaságtól szabadságra, oszt akkor lett az ötödik gyerek. Ő meg meghalt. Anyám nem ment férhő, aszonta, elig mán a gyerek.” A család így zsellérsorba jutott.

Jobbágyok voltak a **Szabók** is, közülük került ki a legnagyobb gazda. De az egyik, mint az adatközlőtől hallottuk: elmulatott minden vagyont. A Bástiak is „gazdák vótak, azok vezették a falut”. A további őslakosokról ezt mondta még az idős adatközlő: „A **Bapka** szegény család vót. A **Zölleiekből ott is laktak a falu végén, Apátyin, abba a szoros udvarba. Mán régtől itt vannak. Mikor**

*mink odakerőtünk Apátyiba, 6–7-en is laktak abba az udvarba. Abba a szoroskába. Alattónk a **Molnárok**, fölöttónk a **Rimócziak** laktak. A Rimócziak, azok jobbágyok vótak.”* A régi apátújfalusiak közé tartoztak még a **Tóthok**, a **Bevíz** és a **Péter** nevűek is.

Az emberélet fordulójának szokásai, a falu társadalmi rétegződése az anyakönyvek és a recens adatok tükrében

Egy-egy település múltjának alaposabb megvilágításához, az emberélet adott fordulójának feltárásához, a falu társadalmi rétegzettségének érzékeltetéséhez jó szolgálatot nyújthatnak az egyházi anyakönyvek. Az Apátújfalut is érintő eme iratok 1895-ig visszamenőleg a *Lukanényei Plébániahivatalban* található meg. A régebbiket – az anyakönyvezés kezdetétől (XVII. század vége) – a *Besztercebányai Állami Levéltár* őrzi. Valamennyi darabja digitalizálva van, s így a világhálón is elérhető. Ezekből a régi dokumentumokból kiolvashatók a település demográfiai adatai: a születések, házasságkötések, halálozások száma egy-egy esztendőben. A születési adatoknál megfigyelhetjük a csecsemőhalandóságot, a névadási szokásokat stb. A halotti anyakönyvekből megtudhatjuk a halálokokat, s azt, mikor, milyen betegségek, járványok pusztították a lakosságot, milyen volt az átlagéletkor stb. A házasságkötéseknél megfigyelhető, ki kivel, milyen társadalmi állásúval kötött házasságot, hány éves korukban házasodtak a fiatalok, mennyire voltak erősek az exogám és endogám házassági szokások, milyen házassági körzettek alakultak ki az adott régióban. S akkor még nem so-roltunk el mindent, ami ezekből a könyvekből kiderülhet. Nincs lehetőségünk itt a teljes anyag vizsgálására, így a dokumentumokban csupán kisebbfajta szemlélést végeztem.

Az anyakönyvek családnévanyaga

A családneveket és azok gyakoriságát Apátiban és Újfaluban két időszakban vizsgáltam. Az első az 1774–1780 közti időszak hét esztendejét öleli fel. A születési anyakönyvbe ez alatt 81 újszülöttet jegyeztek be. A vizsgálat tehát csak ezek nevére vonatkozik, s nem tartalmazza az anyák lánykori nevét. A két település névanyagát együtt tárgyaljuk. Az alábbiakban azokat a családneveket mutatom be, betűrendben, amelyek ma is megvannak. Zárójelben a nevek gyakoriságának számát láthatjuk. A névanyag tehát ezt a képet mutatja: **Bapka** (5), **Bartos** (2), **Básti** (2), **Bengyík** (1), **Bevíz** (6), **Czelenk** (1), **Hecsei** (1), **Pásztor** (1), **Rimóczi** (5), **Siket** (10), **Szabó** (15), **Tóth** (13), **Urbán** (1), **Zöllei** (2).

Megvizsgáltam a ma már Apátújfaluban nem létező neveket is, melyek a következők: **Ágai**, **Apánszki**, **Bakalár**, **Bazsos**, **Fero**, **Gordus**, **Kászi**, **Krausz**, **Lázi**, **Márton**, **Ocsai**, **Oravszi**, **Polyák**.

A második időszak az 1868–1872 közti öt évet foglalja magába. A születési anyakönyvben felbukkanó családneveket itt külön-külön mutatom ki Apátiban és Újfaluban, szerepeltetve az anyák lánykori nevét is. Zárój-

elben a név gyakoriságát láthatjuk. Apátiban ekkor a **Kapuszta, Básti, Bapka** és **Siket** volt a leggyakoribb családnév, a betűrendes mutató pedig így alakult: **Bapka** (6), **Básti** (8), **Bevíz** (4), **Jergyík** (1), **Kapuszta** (12), **Korgyík** (1), **Kosík** (1), **Koza** (1), **Molnár** (7), **Nemcsok** (1), **Péter** (2), **Pillich** (1), **Polyovka** (1), **Rimóczy** (7), **Siket** (6), **Szabó** (5), **Sztankovics** (1), **Tóth** (4), **Vajda** (1), **Zölley** (3).

Újfaluban a **Rimóczy, Básti, Kapuszta, Molnár, Szabó, Siket, Bapka, Czifrik** és a **Pócs** volt a leggyakoribb, a teljes lista pedig így néz ki: **Babocsay** (1), **Bálint** (1), **Balga** (1), **Bangó** (2), **Básti** (19), **Bapka** (6), **Bartos** (1), **Bella** (3), **Berky** (2), **Boldog** (3), **Celeng** (1), **Czifrik** (6), **Czinege** (1), **Csáky** (1), **Cserny** (1), **Deák** (1), **Debnár** (1), **Drenka** (1), **Falusy** (1), **Fekete** (1), **Fojtlík** (1), **Gál** (3), **Gáspár** (1), **Gubanyics** (1), **Gyürky** (2), **Hegedűs** (2), **Hecsey** (5), **Holotta** (1), **Horváth** (2), **Hrajagyelszky** (2), **Hustyava** (2), **Ivicz** (3), **Jánoska** (3), **Jergyík** (2), **Kalmár** (1), **Kapuszta** (19), **Katkó** (2), **Kolbány** (3), **Kollár** (2), **Kopács** (1), **Kopsík** (1), **Kovács** (1), **Koza** (2), **Kukolík** (2), **Kvaszny** (1), **Lábody** (1), **Laudon** (1), **Lisbina** (1), **Lőrinc** (2), **Malina** (1), **Mészáros** (1), **Mocsáry** (2), **Molnár** (9), **Nozdrovický** (4), **Novák** (1), **Novotny** (1), **Ohajda** (1), **Oláh** (1), **Péter** (13), **Pobory** (1), **Pócs** (6), **Polyovka** (2), **Rados** (1), **Rigó** (1), **Rimóczy** (21), **Siket** (7), **Szabó** (7), **Szeverényi** (3), **Szorcsík** (2), **Sztankovics** (5), **Tóth** (14), **Vereszky** (1), **Zölley** (2).

Érdemesnek tartottam a halotti anyakönyveket is megvizsgálni, mert ez a névanyagot sokszínűbbé, teljesebbé teszi. Eszerint Újfaluban a **Szabó, Péter, Tóth, Básti, Bapka, Czifrik** volt a leggyakoribb, a teljes családnévanyag pedig a következő: **Babocsay** (1), **Bálint** (1), **Bapka** (3), **Baranyi** (1), **Bartók** (1), **Bartos** (1), **Básti** (5), **Bella** (1), **Czifrik** (3), **Falusy** (1), **Fojtlík** (1), **Gubanyics** (1), **Heves** (1), **Hecsey** (3), **Horváth** (1), **Hutyanszky** (Illési - 1), **Kalmár** (1), **Korgyík** (1), **Krakovszky** (1), **Kukolík** (1), **Kurecz** (1), **Laczko** (1), **Luerin** (Illési - 1), **Molnár** (1), **Péter** (6), **Pobory** (1), **Prohászka** (1), **Rapon** (1), **Siket** (1), **Szabó** (8), **Tóth** (6).

Apátiban a **Bapka, Zölley** és a **Bevíz** szerepelt a leggyakrabban, míg a teljes lista a következő: **Babocsay** (1), **Balga** (1), **Bapka** (5), **Básti** (1), **Bevíz** (3), **Fojtlík** (1), **Gyuricza** (1), **Kapuszta** (2), **Kollár** (1), **Kosík** (Zabuska - 1), **Krenács** (1), **Molnár** (2), **Nemcsok** (Zabuska - 1), **Péter** (2), **Siket** (2), **Szabó** (1), **Szrna** (Pálháza - 1), **Zölley** (4).

A mai lakónyilvántartó családnévei

A falu 630 lakosa a lakossági nyilvántartás szerint 116 féle nevet visel. Egy név terheltsége átlagosan 5,43. Ám vannak ennél sokkal terheltebb családnévek, s akad olyan név is, melynek csak egyetlen személy a viselője. A legterheltebb nevek közt ott találjuk a régi őslakók családnéveit: **Péter** (40 személy), **Rimóczi** (37), **Zöllei**

(30), **Bevíz** (26) **Záhorec** (24), **Básti** (18), **Tóth** (18), **Krekáč** (14), **Schmidt** (14), **Hušťava** (13). Azon nevek, melyeket csak egy személy visel, általában nem tősgyökeres apátújfalusi hangzásúak. Zömmel, s néhány kivétellel az ide beköltözöttek, főleg szlovák származású személyek nevei ezek, mintegy bizonyítva az újabb évtizedekben előfordult keveredést is. Eme nevek az alábbiak: **Babka, Bahyl, Bendík, Deme, Dinka, Fábry, Gabul, Gembeš, Hotzel, Hrkov, Kanyó, Katkó, Keresteš, Litavský, Miškovčik, Petrovič, Petrovský, Šimon, Záhorec**.

Hogy még jobban érzékeltessük a falu lakosainak életében történt változásokat, a régebbi családnévek eltűnését vagy fennmaradását, az újabbak felbukkanását, már szerepeltetett neveken kívül közzétesszük a lakónyilvántartóban előforduló összes családnévet. Megfigyelhetjük azt is, hogy helyenként nem következetes a névalak írásmódja, amely erősen igazodik a szlovák ortográfiához. A névalak után zárójelben szerepel az azt viselők száma: **Alakša** (5), **Antalicz** (5), **Baláz** (2), **Balga** (4), **Balla** (7), **Bari** (2), **Bartoš** (2), **Belanský** (5), **Belá** (4), **Belák** (2), **Béres** (3), **Bodor** (3), **Bojtoš** (2), **Böjtöš** (3), **Budai** (4), **Celeng** (5), **Cseri** (2), **Cáky** (4), **Čeri** (11), **Černík** (2), **Darányi** (2), **Dénes** (2), **Dobry** (2), **Durček** (3), **Đuriš** (3), **Đurík** (5), **Filip** (5), **Fonody** (3), **Geregai** (7), **Grosschmidt** (11), **Györgyik** (3), **Gyurkovič** (4), **Halko** (3), **Hečei** (6), **Hegedűs** (10), **Híves** (7), **Holub** (4), **Horský** (2), **Horváth** (3), **Hudec** (7), **Iždinskí** (4), **Jámbor** (4), **Kakaš** (2), **Kárász** (2), **Kelemen** (3), **Kilmajer** (4), **Kišš** (2), **Kočik** (4), **Kotora** (4), **Kovács** (2), **Kövesdi** (3), **Kukolík** (7), **Lendvay** (5), **Merica** (3), **Mihálik** (8), **Molnár** (8), **Nagy** (8), **Nasáli** (2), **Nemčok** (8), **Nozdrovický** (4), **Oláh** (3), **Oroszlány** (4), **Pál** (4), **Petényi** (2), **Radoš** (4), **Sabo** (4), **Sívó** (3), **Sladovnik** (9), **Slavev** (4), **Slávik** (5), **Slovák** (4), **Szabó** (2), **Szegedi** (5), **Šaranko** (4), **Šiket** (10), **Škerlec** (4), **Švec** (3), **Talpaš** (2), **Trešo** (2), **Ubertáš** (2), **Vaněk** (5), **Varga** (3), **Vlkolenský** (4), **Weiss** (2), **Zatko** (4), **Ziak** (3).

A régi nagycsaládok hadakat alkottak, melyekbe az azonos nevűek tartoztak. Ha azonos nevű családból több volt, utónévvvel, ragadványnévvvel különböztették meg őket. Ma ez már nem gyakori, de egykor a ragadványnevet, melléknevet még a hivatalos iratokban, összeírásokban is feltüntették. Ezekben az anyagokban a legrégebbi apátújfalusi családok alábbi ragadványneveivel találkoztam (a családnév mellett zárójelben a ragadványnevet tüntetem fel): Péter (**Iló, Illo, Gurázs, Gurázsai, Jancsi, Poncsó**); Rimóczi (**Julis, Herekat, Tót, Faragó**); Siket (**Kaparó**); Tót (**Kukucska**); Zöllei (**Sto, Komso, Lügye, Nepomuk**).

IRODALOM

Jókai Mária – Méry Margit

é.n.; Szlovákiai magyar népviseletek. Bratislava

(folytatjuk)

Bacskai Béla születésének 80. évfordulójára

Bacskai Béla (1935–1980), a gömöri és nógrádi táj festője, neve az itt élők számára szinte fogalom. Ma is élnek, akik személyesen vagy közvetve ismerték és emlékeznek rá. Életét a közeli falvakban élte le, édesanyjával és katolikus pap bátyjával együtt, faluról falura költözve: Dereskre, Újbástba, majd Guszonára, ahol végül 1980-ban bekövetkezett korai halála derékba törte életét és munkásságát.

A napvilágot Persén látta meg, ahol a mai napig áll szülőháza, amelyet a tervek szerint majd emlékházzá alakítanak. Édesapja korai és hirtelen halála után törekény egészségű édesanyja egymaga nevelte fel a két fiúgyermeket. Erős, önmaga betegségén és gyengeségén felülemelkedni tudó asszony volt. Ő maga ismerte fel kisebbik fiában a művészet iránti vonzalmat, s ő maga kereste fel a Losoncon élő **Szabó Gyulát**, akinek megismerése sorsfordulót jelentett a Bacskai Béla életében. Tanítója, barátja, kritikus lett, s a főiskolai évek alatt is szoros kapcsolatot tartottak fenn. A Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola elvégzése után Bacskai visszatért szülőföldjére, s az otthoni táj lett művészetének legfőbb ihletője. **Kubička Kucsera Klára** írja róla:

„A szülőföld szeretete határozta meg művészi fejlődését, törekvéseit, legnagyobb művészi eredményeit a hazai táj festőjeként érte el, behatolt a lényegébe, és sohase mondott le ihlető érintéséről. Ezért nem egy kortársa nemtetszésével találkozott, ezek egyszerűen

Az ifjú festő

nem hittek művészete nagyságában, amely falun született, túlságosan hagyományosnak, túlságosan egyszerűes egésznek és derűsnek vélték ahhoz, hogy mai és modern lehessen. Bacskai csak jószágosan mosolygott ezeken az okoskodásokon, és azt mondta: »Épp itt lehet európai festészetet csinálni!« (Bacskai Béla, Madách-Tatran, 1983.)

Bacskai mélyen átérezte és tisztelte a tájat, amelyben élt. Szülőföldje jelentette számára az éltető gyökereket. Mindezt elementáris erővel tudta visszaadni alkotásain. Sohasem szakadt el teljesen a valóság ábrázolásától. Kezdetben nagy hatással volt rá tanítója és atyai barátja, Szabó Gyula, s Bacskai művészete tulajdonképpen csak az ő halála után forrt ki magát jellegzetesen „bacskaiává”. Életének ezen utolsó évtizedében, Guszonára való költözésük (1971) és a falu tájkának felfedezése után merőben más módon kezdett el festeni, szinte felszabadultak belső energiái. Innentől kezdve újfajta rácsodálkozással tekintett arra a tájra, amelyet addig is látott, érzett és festett, most azonban elhagyta az elődök által kitaposott utat, teret engedve saját művészi kifejezőerejének. A többnyire földes színekkel megfestett tájképeinek meghatározó motívumai a dombok. Ezek nagy felületű síkjából építette fel lendületes kompozícióit. Ő maga „gömöri hullámozás”-nak nevezte ezt a jelenséget. Képei szinte forrnak az energiától. A levegő – atmoszféra is tele van élettel, a felület nagy gonddal való megmunkálásának köszönhetően jól érzékelhető a hóesés, eső- vagy ködcsitzálás, a vihar gerjesztette légáramlás, vagy a forró levegő vibrálása. A kép további elemeit – fűszálakat, bokrok és fák ágait könnyed lendülettel veti oda, s akár a régi japán tusrajzokon, érezhető rajtuk a szél legfinomabb rezdülése is. Elsősorban akvarelljein tudta mindezt különleges finomsággal érzékelteni, nem véletlen, hogy akvarellfestészetével érte el szakmai körökben a legnagyobb elismerést.

A képeket áthatja a természettel való egylényegűség érzése. Küldetése volt, hogy mélyre hatoljon e tájnak, művészi kifejezőerejével átlényegítse – saját szóhasználatával élve – a „kenyérhátú dombok”, „gömöri termő dombok” világát. Megnevezései a táplálásra, a mindent átható anyai szeretet biztonságára utalnak. Ehhez a szülőföldhöz, ha úgy tetszik, anyaföldhöz szorosan hozzátartozott saját édesanyja is, akit hasonló szeretettel rajzolt és festett – mindennapos tevékenységei, vagy akár pihenése közben. Talán az ő áldásos jelenlétének köszönhető az, hogy Bacskai nem vágyott „idegenbe”, nem próbálta meg máshol keresni a szerencséjét, ahogy nem vált másfajta, aktuális divatirányzatok követőjévé sem. A tájképfestészetben tudta igazán önmagát kiteljesíteni. *„Az a biztonság volt meg benne, amely a természet sajátja: az elvetett mag termést hoz. A fa ereje élt benne, amely a követ is szétfeszíti, ha növekedése útjában áll, meg a folyóvíze, amely nagy akadály előtt tóvá szélesedik, de a tó megtelte után megleti a helyet, amerre saját törvé-*

Faluvég (lavírozott tus), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Vödört cipelő asszony (lavírozott tus), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Hegymegi nyár (akvarell, 1976), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Téli vihar (akvarell, 1979), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Hóolvadás (olaj, 1974), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

A Bucsony alatt (akvarell, 1980), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Öntők (olaj, 70-es évek 2. fele), Dunamenti Múzeum, Komárom

Táj Újbást mellett (olaj), Nógrádi Múzeum és Galéria, Losonc

Édesanyjával és bátyjával

nyei szerint folytathatja útját.” – írja róla a már idézett művében Kubička Kucsera Klára, az életmű feldolgozója, aki magát a művészt is jól ismerte.

A képein helyenként felbukkanó alakok szerves részei az őt körülvevő világnak, hozzátartoznak, akárcsak a fák, bokrok vagy házak. Nagy buzgalommal tanulmányozta a környezetében élő embereket, elsősorban tevékenységeiket. Jó figuralistaként nagyszámú vázlatrajz maradt utána, amelyeken az emberi alakok mozdulatait ragadja meg, többnyire valamilyen tevékenység közben.

Bacskai művészetének egy jól körülhatárolható részét képezik a gyári környezetben készült képei, amelyek különböznek a tájképektől, de éppúgy kihívást jelentettek a művésznek. A 20. század második felében, a szocializmus időszakában ugyan a politikai rendszer is támogatta munkás-tematikájú képek létrejöttét, s néhány esetben Bacskai is megpróbált eleget tenni az efféle elvárásoknak. Tudva levő azonban, hogy számára a gyári környezet is ismerős volt, hiszen a főiskola elvégzése előtt a füleki *Kovosmalt*-ban dolgozott, mint öntőmintamunkás. A gyár világa annyira belevésődött lelkébe, hogy a későbbiekben is vissza-visszatért e témához. Elsősorban a füleki zománccgyárban és öntödében, a losonci gépgyárban és a *Polana* textilgyárban vázlatolt. A kezdetben inkább realisztikus, a szögletes környezet prózaiságához idomuló képek fokozatosan átalakulnak és a formák leegyszerűsítésével elnyerik egységes stílusukat – alakjaiban ott feszül a cselekvés lendülete. Ebben a műfajban azonban már nem volt lehetősége kiteljesednie – korai halála megakadályozta ebben.

Bár a halál a legtermékenyebb éveiben ragadta el, ennek ellenére hatalmas életművet hagyott maga után – olajképet, akvarellt, rajzot, grafikát, sőt, helyel-közzel plasztikákat is. Ezek Szlovákia több múzeumában, valamint magángyűjteményekben kaptak helyet. Életében több kiállítása is volt, 1966-tól rendszeresen állított ki a környező falvakban és városokban, rimaszombati kiállítását 1967-ben Szabó Gyula nyitotta meg. Utolsó, csoportos tárlata 1980-ban, mintegy két hónappal a halála előtt az akkori *Nógrádi Galériában* volt, Losoncon, ahol a kiállító nógrádi művészek közül ő volt az egyetlen élő.

A *Nógrádi Múzeum és Galéria* rendszeresen megemlékezik a régió kiemelkedő alkotójáról, hiszen Bacskai Béla alkotásaiból szép gyűjteményt tudhat magáénak.

A kerek évforduló apropóján, ez év februárjában-márciusában ismét egy kiállítással emlékezett meg róla. A kiállítás képzőművészeti anyagát a losonci *Nógrádi Múzeum és Galéria*, a komáromi *Dunamenti Múzeum*, a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* gyűjteményéből, magánszemélyektől kölcsönzött alkotásokból, valamint, a persei önkormányzat közreműködésével, a persei szülőházban talált anyagból válogattuk.

A kiállított képek Bacskai Béla alkotói korszakait voltak hivatottak bemutatni, a teljesség igénye nélkül, hiszen pl. monumentális alkotásai még feltérképezésre várnak, s életművének egy része máig feldolgozatlan. Legnagyobb teret sajátos tájképfestészete kapott, de bemutatásra kerültek a gyári munkásvilágot ábrázoló művei is, amelyek Bacskai művészetének egy másik oldalát villantják fel. Festményeit a művész rajzaiból összeállított válogatás egészítette ki – vázlatok és tanulmányrajzok, amelyek bepillantást engednek a művész alkotói tevékenységébe. Néhányuk a nagyobb méretű képekhez készült előrajz.

A művész a persei szülőházat még életében műteremmé alakította, ahová rendszeresen járt alkotni, s a kiskertet is művelte. Halálát követően évtizedekig le volt zárva, s csak mintegy két évvel ezelőtt nyitották ki, miután a ház a község tulajdonába került. Úgy találtak benne mindent, ahogyan a művész hagyta – bútorok, használati és személyes tárgyak, könyvek, munkaeszközök, grafikai prés (benne az utolsó losonci kiállítás (1980) plakátjának a dúca), festőállvány stb., valamint vázlatok, rajzok, grafikák, s egyéb kisebb alkotások sokasága. A kiállított emlékek között megtalálhatók voltak az innen kölcsönzött személyes tárgyak, munkaeszközök, amelyek a művész mindennapjait, munkáját idézték fel. A folyosón a falnak támasztott biciklijé a művész jelenlétére utalt, mintha ő maga érkezett volna rajta, hogy maga is megnézzé a kiállítást. A tárgyi emlékeanyagot fényképek is kiegészítették, amely a festő és a család életéből vett epizódokat örökítenek meg.

Bacskai Béla művészete szülőföldje, a gömöri és nógrádi táj szeretetéből nőtt ki, azonban messze túlszárnyalja a regionális keretet, s éppen a tájjal való mélyes azonosulása, s annak művészi átlényegítése révén vált egyetemes értékűvé.

Németh Bozó Andrea

Fülöp Antal

Egy ripacs följegyzései

(Hašek, Thomas Mann, no meg hát Hrabal úr után, szabadon)

1978-at írtunk, de írhattunk volna éppúgy '79-et vagy '80-at, az általános helyzet évtizedek alatt szinte semmit sem változott, s úgy tűnt, már nem is fog változni soha. Ma már sejtem, hogy ez az „úgy tűnt”, az emberi lét, s talán az egész civilizáció legmélyebb igazsága, hiszen a történelem a tévedések, majd a tévedéseket követő csalódások soroza-ta.

A fent jelzett dátumok valamelyikén a Komáromi Jókai Napokra látogattam haza Prágából, ahova „anno” jól vagy jobban fizetett munka után utaztam. De rögtön be kell, hogy valljam, ez csupán ürügy volt, s ha nem volna természetem a decens mértéktartás, hozzátehetném azt is, hogy pusztá fedőnév. Egy komáromi (éjszakai) presszó szeszbe-füstbe szédült óráján, éjjel tizenegy után lobbant fel képze-letemben Prága, a „száztornyú főváros” romantikus képe („Látta már Arany Prágát?”), s a leküzdhetetlen vágy, hogy ha nem láthatom Prágát belátható időn belül, végem! Nyil-ván az ilyesmi sosem történik ok nélkül, ez sem csak úgy, öngyulladással történt. Mr. Toronto, Komárom szülőtte, akkoriban költözött haza a „vasfüggönyön túli” Kanadá-ból, ahova a dubčeki forrongás néhány szabadabb napja alatt emigrált. Az meg – érdekes módon – senkinek sem jutott eszébe, hogy azokban az években, amikor fejenként tíz-tíz évet kaptak az illegális határsértők, akkori nevükön „disszidensek”, Mr. Toronto egy szép napon skrupulus nél-kül megjelenik Komáromban, s mintha sosem járt volna a „bűnös” Nyugaton, kávéit rendel magának az Európa szálló presszójában.

Hamarosan barátok lettünk. Imponált neki, hogy nem-sokára könyvem jelenik meg. Kedvező pillanat c. novellás-kötetem kiadása akkor már épp folyamatban volt. Nekem meg tetszett az a légkör, amelyet Papa Toronto (hamaro-san így kezdtem őt szólítani) minden elővigyázatosság, óvatosság nélkül – mondhatni – szabadon gerjesztett, s hordott maga körül, bármerre járt is a városban, élénk színekkel ecsetelve a szabad Kanada életstílusát, asztaltár-saságokat repítve (velem együtt!) a vágyálmok régióiba. Szárnyas szavakkal regélt róla, hogy mi-minden van ott, ami itt nincsen, mi mindent szabad ott, amit itt nem sza-bad, amiről itt mi nem is álmodunk. Mert ott, bizony, van póker, illatosított kínai füstölő (ebből egyébként mindig akadt valamelyik zsebében néhány darab), van továbbá zen-buddhizmus, aztán ott van Cohen, a költő. Költőből nem is csak egy van Kanadában, mert ott van, ha meggon-doljuk, mondta, ott van Walt Whitman meg Ginsberg, ez így máris rögtön több mint kettő!

S egy ilyen felfűtött éjszakai órán három költő már nekem is többnek tűnt, mint kettő. „Nem tudom, mi célra rendelttéél. Azt sem tudom, hogy én magam miért vagyok, s bármi is miért van.” – motozott fejemben Whitman egy asztalunkhoz tévedt kóbor sora az Európa-presszóban, ahova azon az estén tényleg csak véletlenül keveredtem

be, mert egy táskával, zsebemben 150 koronával indultam „le” a városba, hogy rögtön jövök, csak veszek vacsorára valamit, hogy a gyerekek (akkor épp ötéves Tóni fiam-nak) is legyen vacsorája, s mindezt akkor, sejtethetően, úgy is gondolhattam. És gondoltam is, becsülettel, ámitás nél-kül! Egészen addig, amíg Papa Toronto nem csigázta fel a képzeletemet Kanada varázslatos csodáival, majd szinte rögtön bejelentve, hogy még „ma éjjel” a Pannonia ex-presszel Prágába indul, s szándékai szerint ott is marad néhány évig, mert „ez” (értsd: a kisváros) számára már végképp elviselhetetlen!

Ma már majdnem egészen biztosra veszem, hogy akkor, ott, Prága ellenállhatatlan romantikája csupán fel-csigázott képzeletem terméke volt, amitől egyszerre úgy éreztem, ha nem mehetek én is Papa Torontoval „Arany Prágát” látni, országunk fényben úszó fővárosát, magam is ott, rögtön megfulladok! Meg én, „itt, ebben a pocsolýá-ban.” Mindezt éjjel tizenegy óra tájban döntöttem el, s így éjjeli egy óráig, a vonatunk indulásáig, még leugortunk az Európa szálló bárjába, elütni a hátralevő időt. Majd mikor Papa Toronto órája fél egyet mutatott, Toronto utá-nozhatatlan mozdulattal kérte a számlát, melyet aztán én fizettem ki, a fiam vacsorájára szánt koronákból. Ezzel elindultunk az állomásra. Az állomásra, mondom, hogy aztán – bár otthonról kávéért, kajáért, fiamnak vacsoráért indultam a városba – másnap reggel Prágában szálljak ki a Pannonia-expresszből.

Megálltam egy pillanatra az Európa-szálló főbejára-tához vezető lépcsősor tetején, belenézve a város pislogó fényeibe, magam előtt láttam a kisfiam arcát, aki ezen az estén hiába várja ágya szélére a mesésített Görög mondák könyvével az apját, mert ma este mese nélkül marad... Magam előtt láttam asszonyom sokat tapasztalt, sokat tudó arcát. Talán már meg sem botránkozik azon, amit éjfél után majd már tényként könyvel el, hogy az éjjel – megint – nem otthon alszom. Láttam, ahogy sztoikus legyintéssel, de azért egy icipicit szomorkodik: „Majd csak előkerül valahonnan ez a szerencsétlen...”

Ó, fiam, kis Bellerophontészem, aki ígéreted szerint, ha megnősz, majd apuval együtt győződ le a tengeri szörnyet. Sokkal jobb apát érdemelnél...

Komárom és Prága közt az utat a Pannonia-expressz cirka kilenc óra alatt teszi meg, ami azt jelenti, hogy más-nap délelőtt tíz óra körül, már Prága utcáin sétáltunk.

Most mi legyen? Előbb munkát keressünk, s csak aztán szállást, vagy tanácsosabb lesz mindezt fordítva csinálni: tízórás zótykölődés után a zsúfolt expresszvonatban takti-kusabb lenne előbb szállást szerezni, aludni egy sort, hogy csólakóvá gyűrődött képünk ráncai némiképp kisimul-janak, továbbá megborotválkozni sem ártott volna meg, nehogy a munkahivatal embere, első reakciójának enged-ve, felkiáltson: „micsoda időket élünk! Ide már bárki betör-

het?!” Előbb tehát szállást kell keresnünk – így döntöttünk –, ahol „akció” előtt kissé rendbe hozzuk magunkat.

– No, igen, persze, mindez így van, így helyes – ismer- te be Papa Toronto, egy drogéria kirakatában vizsgálgat- va madárfészekszerű frizuráját, meggyűrt arcát, ujjával néhány reménytelen mozdulatot téve hajszálai között, hogy „tűrhetőbb” állapotba hozza magát. – A terv helyes, de a melóval azért nem kell olyan nagyon sietnünk ergó, szállást is ráérünk majd este keríteni. Előbb átruccanunk a Károly hídon, s ha már átruccantunk, van ott egy park, ahol felkészülhetünk Prága meghódítására. („Látta már Arany-Prágát?” – villant át agyamon ismét Hrabal úr.) De utána rögtön meg az: honnan tudja Toronto mindezt? Mintha nem is ő ruccant volna haza tízévi kanadai tartó- kodás után, egy kis sétára a „halál birodalmába” hanem én: ő kalauzolt engem, s nem is rosszul...

A parkocska valóban ott volt, ahova Papa Toronto „be- konferálta”. Bár inkább csak afféle gyermek játszóhely volt, homokozóval, de sok szép fával, s ami a legfontosabb volt abban a pillanatban, bőséggel akadt üres pad. Volt sző- kőkút is, és mindez nem is túl messze a hídtól. Egyszóval: minden együtt volt, hogy derekasan felkészüljünk Arany- Prága meghódítására. Kerestünk egy árnyasabb helyet, ahol a lombok közt ferdén törtek át a délelőtti napsugarak. A csörgedező szőkőkút hangjainál megállapítottuk, hogy tulajdonképpen nincs itt komoly baj. Majd beindulnak itt még a dolgok, s legjobb, ha ilyenkor tartózkodunk a köz- helyektől, mert hiszen amúgy is „minden kezdet nehéz”. Sok-sok évvel később újraéltem azt az – akkor és ott – való- jában reménytelennek tűnő pillanatot. Miközben Puccini „Bohémélet” c. operáját hallgatgattam a You Tube-on és Anna Netrebko, Villanóz, Rost Andrea meg Ballai Eszter csoda-hangjukkal szaggatták meg a szívem, már tudtam azt is, hogy Papa Torontonak homályos köze volt a „fura titkok őreihöz”, s bohó ki- beruccanásai az árgusszemek- kel őrzött országhatárokon, ennek (is) volt köszönhető. De mindezt akkor és ott, a prágai gyermekpark légkörében még csak nem is sejtettem, s talán el sem hittem volna...

Papa Toronto a munkakeresést a legfontosabb dolog- gal kezdte.

– Először is rágyújtunk – mondta, s az „indulás előtti stressz” levezetésére, máris nagy szakértelemmel pödör- te, meg is nyálazva rögtön, furcsa kis, idomtalan bagóját, egyúttal nekem is pödört egyet. – No, ezt füstöld el, ettől garantáltan lehiggadsz, Írókám! (Hol Tony Curtinak, hol meg Írókámnak titulált), s most, úgy látszott, hogy épp a „Írókám” volt műsoron. – Intuitív gyanút fogtam, bár csak könnyed, lenge gyanút. Akkoriban még nem csaptak akko- ra hűhót egy-egy vadkenderes cigi körül, mint már évtize- dekkel később. Semmilyen hűhót sem csaptak, a piacokon a madártulajdonosok szabadon vásárolták a kendermagot madáreleségnek: romos házak romjai közt, udvarok hát- só sarkaiban, akár a parlagfű, termelt zavartalanul a vad- kender. Senkit sem érdekelt, senki sem használta bűnök, tilalmak áthágására. Bár itt-ott hallottam róla, hogy fura pofák ilyesmikkel „ütik ki” az agyukat, nem is értettem miért? Most meg, hogy Papa Toronto öngyújtója lángját a

„pupos giliszta” alakú bagó végéhez tartotta, az meg izzani kezdett, olyan undorító illatok kezdtek terjedni a felszál- ló füsttel, mintha – mondjuk – szárított kutyaszar izzott volna gyertyaláng felett... – No, itt van, „ehol e!” – mon- ta Papa Toronto, a másik, már szintén izzó végű bagót az orrom alá dugva. – Szerintem ennek az „ehol e!” akcen- tusnak Gúta környéki őseim, minden rózombókom sajátos szólásának estem áldozatul. Áldozatul – mondom.

Ennek az Arany Prágának máris nyomasztóan ható idegenségében, egyszerre közelebb éreztem magamhoz Torontot, aki pedig általában már inkább – demonstrált? – amerikai akcentussal beszélt. Ámulatomban, hogy csúszhatott ki száján földijeim e zamatos kifejezése, tiltá- kozás nélkül, bár fölfelé induló gyomorral, beleszívtam a cigibe, hogy aztán rögtön földre is dobjam, és rátapossak. Papa Toronto olyan képpel kísérté vandál működésemet, mint akinek a haját húzzák!

– Mi a rossebet művelsz, Írókám?! És még te akarsz lyu- kat fűrni a világban?!

– Nekem elég lenne itt, Prágában is... – mondtam. – Ne haragudj, Papa Toronto, de ez a hülyeség marha büdös.

Olyan pillantást vetett rám, amilyen csak a remény- telen alakoknak kijár! S utólag úgy sejtem, ez a pillantás kevéssel később, mikor Papa Toronton már mutatkozni kezdtek a hosszú slukkok hatásai, megvető tekintetemből visszaszállt Papa Toronto fejére, mert ott az árnyas lombok alatt, a szőkőkút csörgedező hangjainál, dideregve kicsit a hűvösebb prágai délelőttben, s így a szőkőkút sem emel- kedett Fellini (Dolce Vita) szőkőkútjainak rangjára. Papa Toronto a szemem láttára, egyik pillanatról a másikra elfe- lejtett beszélni, leblokkolt. Elkezdte ugyan a mondatot, ám a közepén mintha kilopták volna az agyvelejét, össze-visz- sza kezdett beszélni, majd elnémult és röhögni kezdett...

„Ó, Uram! Egek Ura! – fohászkoztam –, mibe került az emberiségnek, míg vér-verejtékes küzdelmek árán sikerült odáig feltornáznia agyát, ezt a csodálatos szervet, arra a nívóra, ahogy ma működik, s lám tíz- meg tízezer évek eredményét, most ez a nyomorult gazember két perc alatt a földig rombolta! Egy rohadt kis „puposgiliszta-bagóval”!

Vártam, várogattam, s Papa Toronto végre csakugyan megszólalt.

– Vandalizmus! – mondta, a szétaposott cigire sandít- va.

– Ezt mondom én is! – feleltem, attól az egyetlen slukk- tól még kóválygó fejjel. – Papa Toronto, ez már kész „ön- fertőzés...”.

– Nem is tudtam, hogy ilyen finnyás vagy!

– Én már a bagóról is leszoktam...

– Nagy ügy! G.B. Shaw tizenöt-ször szokott le a bagó- zásról, mégsem érezte, úgy, hogy el kéne szállnia magától! – mondta, most a saját cigijét kínálva fel.

– Azt akarod, hogy... a hivatalba még sem mehetünk összeokádva.

– Oda te csak ne nagyon iparkodj! Ott, barátocskám, mindent megtalálsz majd, csak azt nem, amiért odamen- tél...

Újra az orrom alá tartotta a bagót.

- Mondom, hogy nem kell! Semmi erkölcsi skrupulus, csak éppen rohadtul büdös!

Ekkor Papa Toronto, még akadozó nyelvvél, rövid, de eszméltető előadásba kezdett a nagy időkről, mikor a torontoi bohémányokon, „füves” lebegésben ő Cochen-t, Walt Whithmann-t, meg Ginsberget olvasott, olyan szellemi tartományokat hódítva meg, amilyenekről én - bár már írtam egy könyvet - nem is álmodom. Érvéle kis csomóként akadt meg a torkomon! Még hogy „új szellemi tartományok” meghódítása! Majdnem biztos voltam benne, hogy, Papa Toronto az ilyen meg hasonló kifejezéseket a kanadai bulvársajtóból tanulta, használva is őket nyakra-főre, föl se nagyon fogva valódi jelentésüket. Mégis, ahogy kimondta, mintegy villanófényben világosodott meg számomra: valójában miért is estem neki úgy három-évenként James Johnes „Ulixes”-ének olyan szenvedéllyel, a megértés legkisebb esélye nélkül, hiszen a művet, szimbólumrendszere - mondhatni - érthetlenné tette a szélesebb íróvilág számára. De megértésének meddő kísérletei mégis „csak” szellemi kalandok voltak, s nem vakmerő (életveszélyes) próbálkozások a társadalmi - a hatalom által őrzött - új szemléleti tartományok meghódítására. S ettől a bevillanó felismeréstől lehangolódtam! Amit én éveken át a „fél-tudatalatti” takarásában exkluzív szellemi kirándulásoknak tekintettem, az nem volt több mint puszta kompenzáció! Mintha Dvorák „Humoreszkje” húzott volna át a park felett, hegedű-gordonka feldolgozásban, s bár az sincs kizárva, hogy valamelyik nyitott ablak volt a forrása, s így valóban hallottuk is... Ahogy ott ültünk a „bűntudat mögöttem, kilátástalanság előttem” állapotában, az idő irgalmatlanul hosszúnak tűnt. Ültünk, üldögéltünk, majd az eszméltető impulzus Kaffka világából érkezett. Magam előtt láttam Kaffka fiatalemberét, amint még üde fiatalságában belép egy hivatali ajtón, s mire ügyét elintézi, már galambösz aggastyánként hagyja el a labirintus utolsó hivatali szobáját. Volt abban valami rémítő, hogy csak ülünk - és nem történik semmi.

- Papa - mondtam -, jó lenne elindulni valamerre. Ha így folytatjuk, ránk esteledik...

- A Zen első törvénye: semmit ne kapkodj el! - felelte titokzatosan Papa Toronto. - Lazaság mindenekfelett! Mielőtt intézkedni indulnánk, előbb az agyunkat hozzuk laza, azaz rugalmas állapotba!

- Szerintem a lazaság már sikerült. - feleltem egyre epésebben.

De ezzel Papa Toronto fegyvertára még nem merült ki. Mindenáron az önelengedés békéjét próbálta elfogadtatni velem. A lehető legjobb időpontban!

- Először is - mondta -, választ kérek! Tudod-e, milyen az, ha két tenyér csattan?

„Jóságos ég!” - fohászoktam magamban.

- Papa Toronto! Ne feszítsük a húrt! Mindenütt ez történik, ahol emberek tapsolnak. Vagy nem?

- Helyes! - felelte. - Egyre oktatóbb hangot ütött meg. Úgy láttam, a kenderfüst hosszú, mély slukkjai után meszternek képzelte magát. - No, de, azt vajon tudod-e, milyen az: egy (!) tenyér, ha csattan?

Mit mondjak? Lett volna válaszom, bár igaz, hogy nem egy árván magában csattanó tenyérről szolt volna... De most összeveszni a legnagyobb butaság lett volna! Visszafojtva feltoluló „válaszomat” - nem akartam, hogy megsértődjön, most, a siker kapujában, mielőtt éppen meghódítottuk volna Arany Prágát. (Ha válaszoltam volna neki, nagyjából azt mondtam volna: „Tudom, ha szájon vágnak valakit, akkor csattan egy tenyér, bár némi vastag-pofabőr segédletével.”) De kibírtam, nem válaszoltam. Válasz helyett inkább megjegyeztem:

- No, igen, hát persze, hogyne, de azért lassan talán már indulnunk is kéne valamerre...

Ekkor Papa Toronto, hirtelen beadva a derekát, mintegy magába szállt, és elismerte, hogy tényleg el kéne már indulnunk valamerre...

- Mennyi lóvénk maradt még? - kérdezte. Elkezdtek kiforgatni zsebeinket, s ami még onnan előkerült, kis kupacba raktuk kettőnk közé, a pad deszkájára. - Nem sok... - állapította meg, Papa Toronto.

- Hát ez valóban nem sok - hagytam helyben, mert valóban úgy is volt.

- Egy éjszakára elég lesz - egy turistaszállóban. Nem messze innen tudok is egyet.

Ezt már úgy délután kettő tájt mondta - de arra az éjszakára valóban meg voltunk mentve. És, bevallom, nyájas olvasó, bár még nagyon az elején tartottunk Arany Prága meghódításának. Papa Toronto közelsége már nyomasztóan hatott rám, máris besokallva tőle, akárhová kívántam már őkelmét. Nagyon untam már oktató rögeszméit, sürgölődő semmittevését, továbbá azt az - egyébként megbocsátható apróságot -, hogy dacára szeptember közepének, s hogy már nem voltak hőségek, a lába, penetráns illatokat árasztva, a befűzött cipőjén át is izzadt, mint egy bányász, kazánfűtőnek. A valódi probléma azonban, mondom, nem ez volt, ez csak hozzáadódott. Ami Papa Toronto volt, úgy egészében, mintegy hetven-hetvenöt kilónyi üres modorosság, akin a legjobb stílus is, ha netán, elvéve ragadt volna rá ilyesmi, rögtön „modorrá”, fölvert pózokká devalválódott, s ott, filléres padunkon, a gyermekjátékszótér békéjében.

Papa Toronto ezen - provokatív - tulajdonságai, menekülségi mozzanatként Dúdor Pista alakját villantották elem. Ő jelent meg előttem a park napsütésében. Valahogy úgy, mintha mögötte, a játszótér homokjában az ő megtestesült gyermeklelke rakta volna a homokot, játéklapátjával, a macit, galambot, süteményt-kalácsot formázó mintákba. Ez volt Janus-arcú személyiségének (mert Pista az volt, személyiség, nem is kicsi) gyermeki fele, melyet aztán átható szellem egészített ki. Mert Dúdor Pista barátom ettől a mostanitól emelkedettebb volt - no meg hát mélyebbre süllyedt órákon is, kései vagy éppen hajnali órákon, mikor a város pórére vetközött ideológiai lepléből. „Művész-spekulánsok” műrostos szavai hallatán mindenkitől hamarabb neszelt föl, s kiáltotta el magát: „Meztelen a király!” Ha éppen józan volt, emelkedett esztétikai megjegyzéseivel ejtette ámulatba környezetét. (Egy ízben fültanúja voltam, egy - „beépült” - művész-spekuláns műtermében, amint

az én Pista barátom – már-már a blaszfémia határát súrolva, vagy inkább már át is lépve, az egyik képre mutatva, tucatnyi ember előtt kijelentette: „Ez, kedves Tibor, szélhámosság! Ha eddig nem jutott volna eszedbe Piccassó vagy Modigliani – ha mondana ez neked valamit...” De művészspekulánsunk műrostos lelkének a két név, s az általuk (nevükkel) jelzett irány bizony nem mondott semmit, nem is értette, követni sem bírta Pista lélekszárnyakon magasba lendülő gondolatát. Hogy azután ilyen pillanatok után Komárom valamelyik tócsájában, részegen, aluszkálva, mélyen megsértődjön, ha arra tévedő barát keltegeti: „Gyere haza, Pista, jobb lesz neked otthon, a díványon...” Valódi tehetség volt, „vérbeli”, a pozór Papa Torontoval szemben, akit „kanadás” nimbusza, ennek ellenére is bizonyos „tisztetreméltóság”-ban konzervált. Amihez viszont – immár valódi értékként! – adódott hozzá bámulatos nyelvérzéke: 6 (írd és mond: hat) nyelven beszélt, hogy mást ne mondjak, hallottam olaszokkal olaszul veszekedni egy éjszakai bárban... s akkor, ott, „barátkozásunk „folyamán először, azt hiszem, a tiszteleten kívül, legnemesebb irigykedésemet is sikerült kivívnia.

„Fölfedezés-számba” menő ötletem támadt. Miközben régóta tudtam, hogy Pista Prágában tanul a Képzőművészeti Akadémia festészeti tagozatán, most mindezt hirtelen föl is fedeztem! Azt, hogy a dolgok „normál” rendje szerint azokban a percekben is, mialatt Papa Toronto meg én a „zen”-nel, az önelengedés filozófiájával gyilkoltuk egymás idegrendszerét, Pistának is Prágában kéne lennie. Persze, a dolgok normál menetéből a „normál” szót rögtön vissza is szippantottam, mert Dúdor Pistára vonatkoztatva, a „normál” szó épp a fordítottját jelenti: azaz, hogy mikor Pistának – minden emberi számítás szerint Prágában kéne lennie – tuti, hogy őkelme – mondjuk – éppen Komáromban csatangol (esetleg részegen) valahol. Pista mentora azokban az időkből Duray Miklós volt. Duray Miki mentette meg ezt öntékozló fickót a biztos elkallódástól, ő juttatta be a prágai (Karoling) akadémiaira, afféle távolból nevelővígyszor mentorként időnként egy-két szerető atyai nyaklevessel is megkínálta őkelmét, ha az iskola látogatása (rajzolás-festés stb.) helyett napokra eltűnt a prágai sörözők dzsungelében, majd egyetlen fillér nélkül utcára kerülve (írhattam volna: újra meg újra utcára kerülve), menetjegy nélkül utazott – lóhalálában – Komáromba vagy Pozsonyba. Nos, ilyenkor Duray Miki fogta a telefont, elkezdte rendezni a számlákat. S nem is mindig Miklós nyúlt elsőnek a telefon után! Mert volt úgy, bizony, hogy Jiroudek professzor, a képzőművészeti akadémia professzora riadóztatta Duray Mikit, ha Pista napokra (sok napra) eltűnt a látóköréből: „Duray úr, kérem, tegyen meg mindent, hogy a Pista sürgősen visszakérüljön az akadémiaira. Kérem, tegyen meg mindent, mert én még ekkora tehetségre nem is emlékszem!” (Csak margóra: Pista káprázatos tehetsége még szobrászunkból, „futtatott Johanból” is a féltékenységgel izzó kitöréseit váltotta ki időről időre, pedig ő valóban „futtatott Johan” volt! Hol a határ?) Duray úr, kérem, tegyen meg mindent – hogy az „élet hadd menjen”, mehesse tovább! Pista egyik kedvelt mondása volt: „Az élet megy

tovább.” Aztán az „élet”, nem is oly távoli naptól kezdve, még se ment tovább: mert Tornalja egy parkjában, egy sötét éjszakán, egy sötét ismeretlen egy s z e m e t e s k u k a f e d e l é v e l Pistánkat agyonverte. Bár, ha meggondolom, Pista barátom élete mégis, igenis folytatódott és folytatódik (de onnantól kezdve már egy másik dimenzióban), s mikor ezt írom, most is itt van velem...

Ott, Prágában pedig alig vártam, hogy találkozhatnék vele, hogy Papa Toronto füledt szellemtelenségét, Pista oxigénes jelenlétével cserélhessem fel. Dilettantizmus soha még oly mértékben nem kínozta meg, mint Papa Toronto jelenléte. (Mialatt ezeket írom, részlet ugrik be egy régésrég olvasott interjúkötetből: „B: Ön, mint a nemzet írója, mit szólna Latinovits Zoltán halálához? Író: Egy zseninket megint nem tudtuk megtartani.

B: Ki nem tudta megtartani?”) És Mr. Torontora pillantva (misztert írtam, mert e pillanatban kimondani sem tudtam volna, hogy „Papa”), s elvágódva a színhelyről, Dúdorra gondoltam.

– Van itt egy festő. – mondtam.

– Hol? – kérdezte.

– Itt, Prágában...

– Hajaj, de mennyi! Prágában annyi festő van, hogy Moldvát lehetne velük rekeszteni – mondta Papa Toronto a vadkender mámorának maradékával a fejében. Itt van, nem is olyan messze az akadémia.

– Egy komáromi festő – mondtam, – személyes jó barátom. Itt tanul a Karolinumban.

– Jó – mondta Papa Toronto –, akkor gyerünk, kérjünk tőle néhány koronát kölcsön! Persze csak addig, amíg majd vissza tudjuk neki adni.

„No, azt már nem, baszd meg! – tolt ajkamra... de csak annyit mondtam:

– Nem könnyű Pistát megtalálni, mert igazi bohém...

Ettől sem kellett több! Tapasztaltad már, nyájas olvasó, hogy mindig kibújik valahol, valami szög a zsákból? Papa Torontóból most a hiúság ördöge ugrott elő. Azt is mondhatnám, a rivalizálás féltékeny ördöge! Még hogy Dúdor Pista lenne itt az igazi bohém? Vele, a Kanadát, a kanadai hippi-tanyákat és póker-klubokat megjárt v e t e r á n Papa Torontoval szemben? „Uram, Isten” – villant át agyamon –, hogy mi-minden kínál itt, a hitüket, s keresztényi mivoltukat sora elvesztő (akkor még XX. századi) társadalmakban rivalizálásra alkalmas? Papa Toronto féltékenységtől elváltozó szemét látva, ez volt az első „írói” gondolatom. Ezt rögtön revidiálnom is kellett, hiszen nem sokkal korábban én magam írtam, igaz, keresztényi gondolkörben zajló, de hasonlóan heves rivalizálásról „Mélto leszel” c. novellámban. Az elaggott aszkéta odáig jut, hogy féltékenységből meggyilkolja az őt gyanútlanul, s feltétel nélkül szeretve tisztelő – fiatal – tanítványát, mert az, természetszerűen jobban bírja az éhezést (a túlhajtott koplalást), mint ő, a m e s t e r.

És telt-múlt az idő, s már magunk mögött hagyva a kedves parkocskát, csámborogtunk az éppen talpunk alá kerülő városnegyedekben... Virslit majszolva, sört kortyolva az árusok bódéjánál, ez még belefért a „költésgeve-

tésünkbe”. S mert beesteledett, elindultunk, egyre szaporábban lépkedve most már a turistaszálló felé. Az utóbbi afféle harmad-, negyedrendű diákinternátus lehetett, ahol további három, ismeretlen vándor társaságában hajtottuk álomra eltikkadt fejünket az emeletes ágyakkal megpakolt, közös hálószobában. Este úgy öten-hatan fekhettünk le, s reggel vagy tíz-tizenkét újabb hálótárs kászálódott elő a durva pokrócok alól. Borzongva vettem tudomásul, hogy míg gyanútlanul aludtunk, vadidegen emberek jöttek mentek fölöttünk, s még csak föl sem neszeltünk. Szerbül beszéltek, majd kiderült, hogy bosnyákok is vannak közöttük – akkor ez még nem volt olyan elképzelhetetlen, így együtt, egy csapatban. Csak évtizedekkel később fordult olyan „balkánira” a Balkánon a helyzet, hogy az onnan érkező felzaklató hírek hatására, egy feszült hajnalon, kiugorva ágyamból, meztelenül kuporodtam le az asztalomhoz, s a tárt ablakon át beszűrődő madárszónál, ezt a versfelét vettem papírra:

„DÖBBENET

Hajnali félálmodon átsuhan a felismerés:
miért álltak (állhattak) fel szomszédi sörözésből
gyilkolászva egymást
Adria türkiiz hullámai felett?
(Ne lenne igaz!)”

De azokban a napokban még, ott, a turistaszálló ágyai közt, a Balkán görög-török-szerb-horvát-bosnyák stb. tarkaságában sem fenyegetett ilyen vagy hasonló veszély. Tito bácsi védőszárnya alatt még az is lehetséges volt, hogy ilyen „etnikai grup”-ban, vendégmunkára ruccanjanak ki a Német Szövetségi Köztársaságba. De, lám, egyszer Tito bácsi is meghalt, hiszen minden változik: „A világ csak örök változásában tudja fenntartani állandóságát” – mondta egy tőlem jóval öregebb, kopaszabb, s így okosabb barátom, egy tőle sokkal öregebb, kopaszabb, s így – valóban sokkal – okosabb görögre hivatkozva, s ebben szerintem is abszolút igaza volt! S a mi keresztény világunk is ebbe az irányba változott, bár „fénykorában sem volt sokkal különb (lásd: pszeudo-szadizmus, továbbá: irgalomgyilkolások, szeretet-háborúk stb.), s a változatosság ezen tagadhatatlan elemei, valóban a v i l á g á l l a n d ó s á g á t garantálják...). Hiszen a „jugók” szeretetteljes békéje is megtörtetett, világi érdekek oltárán áldoztatott fel! De most még békések voltak, balkáni léghőrt árasztva a nagy lehetőség elő-örömeiben, hogy majd „nyugátnémet” márkában, havonta hússzor-huszonöttször többet keressenek, mint majd én fogok itt, Prágában. Én is a „jól – vagy jobban” – fizetett meló után jöttem volna ide, a „száztornyú” csodavárosba, bár erősen kétlem, hogy kétszer, esetleg két és félszer többet keresek majd, mint otthon. (Továbbá, az is kétséges, hogy „jugó” hálótársaink, majd hússzor-huszonöttször többet dolgoznak a Berlin, Hamburg, München stb. német városokban, mint odahaza dolgoztak... Némelyikükkel, hónapokkal később újra összefutottam Prágában, amint már hazafelé tartottak a Balkánra, s az ALFA

kávéház bárpultjánál „buksza-ügyekben” ütött az igazság órája!) Láttam előkerülni a farzsebekből olyan duzzadó bukszákat, melyek – márkával kitömve –, sokkal kövérebbek voltak, mint az enyém a csehszlovák koronától... No, dehát nekik volt egy Tito bácsijuk, a „Nyugat láncos-kutyája”, s hozzá – mondhatni – vidám, élhető életük. Nekünk viszont ott volt büszkeségünk, a megdicsőült: Guszti bácsi, aki időnként a legszelídebb cseh polgárok báránylelkét is azzal hergelte, hogy állami ünnepeken a Vencel tér emelkedett – kollektív – öntudatában a „cseh hónapok” nevét – véletlenül? – csehesített-szlovákul ejtette, úgymint: „březen” helyett „apríl” stb. Kétszer se mondanám, hogy a később, már a „bársonyos... stb.” idején a kötőjelessé bomló egység megtörtetése is nem akkoriban, s ott valahol kezdődött, ott, a lova hátáról a jövőt kémlelő Vencel király lábánál...

A korpulens balkáni bukszák lesújtó (demoralizáló) hatását Papa Toronto villám-ötlettel mérsékelte, azaz, számomra – akkor, ott – csak mérsékelte volna, mert „zseniális” ötletei iránt már egyre óvatosabbá válva, habozás nélkül a dolog „lényege” felől érdeklődtem. S meghallva, hogy a „zseniális” ötlet miben áll (akkor, ott) visszarettenve, bizonyos átfutó libabőrrel-borsókával a hátamon, nem mertem belemenni a dologba.

Miről lenne tehát szó? – kérdeztem, s próbáltam a „tehát”-nak exkluzív (entellektuel) nyomatékokat adni.

– Valutázzunk, Írókám! – állt elő az ötletével (s ez volt az, amire én elsöre nemet mondtam, mert igent mondani akkor nem is mertem). Csak jóval később, mikor már hónapok óta csatangoltam Prága utcáin, s már majdnem hibátlanul beszéltem Hašek, no meg Hrabal úr nyelvét kocs-mákban, bárókban, de már akkor azt is tudtam – tapasztalatból, hogy „fent a Chodovon”, prágai munkahelyemen, hiába csákányozom Chodov agyagos-sziklás talaját bármilyen szorgalmasan, én ott nem hogy sörre, de még kiflire valót sem fogok keresni.

– Papa Toronto! ... Meggondoltad, hogy mire bízatsz? Az ilyesmiért basziba lehet kerülni...

– Lehetni lehet... – felelte beavatottan. – De nem csak úgy „uk-muk-fukk”! Csak akkor, ha hülye vagy! Nem akarnád, hogy több lóvének legyjen?

– Nem arról van szó – mondtam, már majdnem szégyenlősen. – Nekem feleségem van meg egy kisfiam...

– Nocsak! Tényleg? És hol vannak most? Estéknként a munkásszálló melyik ágyának szélén ülve, s főleg majd kinek fogsz mesélni?

Bevallom, nyájas olvasó, hogy abban pillanatban közel álltam hozzá, hogy felüljek az első Komáromba tartó expresszre, magam mögött hagyva ezt a fura irányba kibontakozó „Babilont...”

– Én inkább munkába állok, Papa Toronto, úgy, ahogy indulás előtt megegyeztünk, s amit aztán el is határoztunk...

– Kishitű! – mondta. – Majd szemét teátrálisan az ég felé emelte: „Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!” Majd – elképesztő módon és stílusban áldását adva rám, utamra bocsátott: – Nem félek – mond-

ta, a vállam szeretetteljesen átölelve – jössz te még az én keblemre...

És szóról szóra igaza lett! Bizonytalan időre elváltunk...

Mihelyt egyedül maradtam – föllélegeztem! S ezzel beindultak, mozgásba lendültek, mondhatni, „felpörögtek” a dolgok, s talán el sem hiszed, nyájas olvasó, hogy a fent vázolt „bonyodalmas start” után, délután kettő tájt már kezemben is volt a munkaszerződés! S egy villamossal már a „Záhradni mesto” (Prága-kertváros) felé robogva, a villamos ablakából messziről megpillantottam új otthonomat, s büszkén mondogattam, gondolatban: „No, lám csak! Nem is akárhog fogok én a fővárosban lakni! A legfelső emeleten, egy 22 emeletes toronyházban, s átfutott rajtam valami gyerekes naiv lelkesedés: „Ez igen!” Ilyen, hogy úgy mondjam: fél-ünnepi hangulatban érkeztem, s helyezkedtem el „magas fekvésű” szobámban, ami valami rejtett rangkország jeleként átsuhanó rátartisággal töltött el. „Nem kell itt félni! Mennek itt a dolgok, ha az ember tesz értük valamit! Milyen igaz, hogy minden jónak, s rossznak eredője az ember stb.” Ez a „buborék optimizmus” talán csak azért fújódott oly nagyra bennem, hogy másnap, mindjárt a munkába indulás első reggelén – legyen minek kipukkadnia!

Kipillantottam az ablakon. A változás az én otthoni (hetedik emeleti) lakásomhoz képest – szédületes volt! Aztán másnap hajnalban újra kipillantottam, s a különbség – még szédületesebb volt! Messze lent a völgyben „mint a hegyek-dombok közé pottyantott ékszer, ragyogott, saját fényében úszva: Arany Prága, a „száztornyú város”! (Pontosan úgy, ahogy azt egy hónappal később, mikor már volt hozzá bátorságom, feleségemnek meg is írtam, egy ilyen panorámát ábrázoló képeslapon, az „üdvözetet” valahogy így kezdve: „Ne aggódjatok! Ismétlem: egy kerek hónappal az után, hogy Papa Torontoval éjjel egykor vonatra szálltam.

A hajnali panoráma nem a notorikus korán kelő afféle kompenzációs jutalma. Oka, hogy láthattam, prózaiabb volt: munkába kellett indulnom, s ehhez munkakezdés előtt legalább két órával föl kellett kelnem az ágyból. Na, ja, ez már a fővárosi „körülmenyek” kevésbé romantikus oldala volt.

Ebben a munkásszállóban (vasfüggönyön inneni „felhőkarcolóban”) reggel ötkor nem fokozatosan indult be az élet, hanem valahogy úgy, mint az elinduló lavina... A 22 emeletnyi mosdás, reggeli készítés stb. után három hatalmas lift indult be, hiábavalóan lódulva neki, hogy földszintre szállítsa a liftgombokon „csüngő” néptömeg áradatát – meddő próbálkozás volt minden remény, csupán a realitásérzék teljes csődjét mutatta! Lent az utcán félelmetes transzportok vonultak a különböző busz- meg villamosmegállók felé, ahogy a főbejárat utcára okádta a népet. Persze a busz vagy trolis, vagy villamos csak az első szakasza volt a hosszú út, többszöri átszállással kombinált menetének, amely metróval, majd ezt követően még egyszer buszszal folytatódott, de ez a busz kivitte az embert – ha nem is közvetlenül a „színhelyre” csupán a felvonulási épületek chodovi telepére. Aztán innen még gyalog

– már átöltözve, rohadtul nehéz szűr- vagy gumicsizmában, további három kilométer gyaloglás várt az „öntudatos szocialista dolgozóra”, aki ott abban a pillanatba, még véletlenül sem óhajtott a világ minden proletárjával egyesülni – ha az ilyen és ehhez hasonló körülmények közt történik...

A felvonulási épületek barakkjai, melyek – a protokoll szerint – mindenben a „dolgozó” érdekeit szolgálták, első megfogalmazásban még leginkább: Szolzenyicin gulágbéli munkatáboraihoz hasonlíthatók! (Szerintem, hasonlítottak is!)

Én akkoriban jó fizikai kondícióban lévén, otthon rendszeresen és sokat futottam: az egyszerűbb, bár talán nehezebbnek tűnő utat választottam, azt hogy két órával a munkakezdés előtt, lejussak valahogy a busz megállóhoz: egyszerűen lefutottam gyalog, ami akkor még – szerencsére – nem jelentett túl nagy feladatot... Így aztán, reggelként időben meg is jelenhettem a kijelölt munkahelyemen: az újjáépülő Chodov városnegyedben! Barakköltözők, barakk-konyha, barakk-ebédlő, barakk-kulturális helyiség, az elmaradhatatlan faliújsággal: körötte plakátok, hirdetések stb. lerongyolt papírai csüngtek alá a deszkafalról. A padlón már megszáradt, s még egészen frissen „behordott” sárkoloncok évszázados hordaléka, a padló – szerény becslésem szerint – seprőt, felmosórongyot egy évtizede nem látott! Egyszersmind ez volt az ebédlő is, ahol azon sárosan, koszosan ette a proletár délben a szalámis kiflit, vagy ha igényesebb volt, s a „knedlo-zelit”, s itta rá a sört, gyakran (vagy többnyire) nem is csak 8 fokos szesztartalommal, inkább már 10 vagy tizenkét fok volt az a bizonyos megengedett 8 fok. (Ennek csodálatos következményeire, afféle akciófilmekben látható dolgokra, majd később rátérek). A tényleges művelési területen, ahol a csákányoké, s erőgépeké a szó, a munka szervező-elve pedig Hašek szelleme, a „svejkizmus” volt. De itt még a barakkokban Szolzenyicin szelleme, pontosabban az, ami ellen ő vérre menően lázadt: Leonyid bácsi (Iljics, majd Brezsnyev) szelleme kóborolt a siralmas falak közt, kései helytartóik kinagyított képei körül kissé megsűrűsödve: Gottwald, Zápotocky, Siroky, Novotny, aztán Husák, majd megint a főguru, Brezsnyev retusált képe a faliújság fölött, meg két oldalt. Persze 1978–79-ben már azért a komcsi-gangban is akadtak volna jobbak, tehetségesebbek. „Favonius aedilisségre pályázott, de megbukott: Cato jelen volt, és észrevette, hogy a szavazótáblákat ugyanaz a kéz írta, így kiderítette a visszaélést, megsemmisítette a szavazást, és a néptribunusokhoz fellebezett. Favonius később megválasztották aedilisszé...”. De hát a csehszlovák favoniusok megválasztása helyett Brezsnyev szelleme inkább Gusztai bácsit avansáltatta föl (kiszabadítva előbb a politikai gengszterek börtönéből) a „Főtítkárok” mindenható székébe! Meg is látszott Gusztai bácsi főnix-i visszatérése, meg, rendesen: országon-Chodovon egyaránt! Miközben ő „burzsoá-nacionalista” léteire kiválóan érezte magát a kommunista főtítkár székében is...

Plutarkosz főntebb említett néhány „maradandó igazságú” sora kísértett, afféle rejtett prisztként lengte be az

öltözőt. Most, e pillanatban, nyájas olvasó, mikor ezt írom, már sejtek (olykor már tudok is) olyan dolgokat, melyeket akkor, az 1970–80-as években, ott a chodovi melőhely lerohadt öltözőjében a fantasztikus regények túlzásainak tekintetem volna, ha egyáltalán ilyen vad „eretnekségekről” tudomást szerezhettem volna. (Csak margóra: mi kell, ahhoz, hogy reális igazságok, a vad kitalációknak minősített dogok listájáról átkerüljenek az őket megillető helyre, s onnantól a gondolkodásunk orientációs értékeivé váljanak?) Jelen esetben – ott az öltözőben – megadják annak a ma már rebesgetett, de legalább rebesgetett igazságnak a hitelét, hogy a barakkbéli faliújság komcsi óriásai nem alkotói voltak az éppen új világnak mondott „érának”, nem is igazi vezérei, hanem csak közönséges végrehajtó kézművesei, ha kivégezni, bebörtönözni, transzportozni vagy éppen nyirkos pincefolyosókon „pisztollyal tarkón lödözni kellett az új éra ellenségeit. Mindezt máshol tervezték, gondolták át, majd a motiváló tehetség felső fokán végre is hajtották – egész nemzetekkel. Ma ezt már elméleti irodalom szintjén rebesgetik – mi mikor fogjuk mindezt már tudni is?

Viszont kint a terepen már Hašek Švejkjének a szelleme uralkodott: mint szelíd lázadás a képtelenségek képtelenségei ellen...

A „képtelenségek” pedig – mondhatni – a „szisztémából” következtek: s ma már megbízható értesülésekkel szolgálhatok olvasóim számára e szisztémák mibenlétéről: új terepen, új feladattal, új költségvetéshez jutott az üzem vezetősége. Ez még nem lett volna baj. Az viszont már igen, s ami már több volt, mint bűn – mert „hiba” volt, hogy az egészet „készpénzben” kapták meg! Mert onnantól kezdve, egy-két hónapig, mindenre jutott pénz, arra is, amire pedig nem is kellett volna, mert nem arra kapták, aztán meg: egyszerre semmire... Még fizetésekre sem! Hát én egy ilyen üzemszerűséghez kerültem melósnak, 1978-ban. A „részleg” valódi építés helyett kiürült kasszával támolygott Chodov dombjain-völgyein, részben már blokkházak szörnyeivel telepítve be a Prága környéki, szépen zöldellő dombokat, gáz- meg villanyvezetékek árkaival szabdalta szét a vidéket, terepet. Élemedett chodovi aszonyok árkok-gödörök felett hajladozó pallódeszkákon egyensúlyozva jutottak el pékhez, henteshez, fűszerboltba, majd – persze – onnan vissza. (Itt lesz majd felejthetetlen alakítása a sörtől részeg Honzonak, egy kotrógéppel, de erről majd később...)

Most inkább arról, hogyan találkoztam az egyik gázvezeték készülő árkában, csákányozás közben személyesen Švejk-kel? (Bár a kifejezés, hogy „csákányozás” ezúttal inkább csak rám vonatkozott...) A reggeli elosztásnál Smetánek-vel kerültem egy párba, s így együtt indultunk el, vállunkon csákánnyal, lapáttal, cirka három kilométeres túrára a tényleges művelési terepre (értsd: az árokhoz, amelyben, ha majd elkészül, alagútnyi gázcsöveket fektetnek). Két méter ötven széles, két méter ötven mély árok – kész „Grand kanyon”, melyet egy iskola előtt ástunk éppen, azért kellett kézzel csákányozni (kotrógép helyett), hogy a járdaszéli óriás fák gyökerei meg ne sérüljenek közben. Képzelheted, nyájas olvasó: egy Grand kanyonnyi árok kiásása kézi erővel, úgy cirka 100–120 méter hosszan.

Miközben én fanyalogtam, rendíthetetlen munkatársam, Smetánek példásan nyugodt maradt: „To chce klid!” (Ehhez nyugalom kell!) – mondta nagy elődje, Švejk, nyugalmával, amely már kora reggel, két-három 10-es sörtől volt irigylésre méltón nyugodt. Mialatt én leraktam, az árok fenekén állva, vállamról a szerszámokat, csákányt, lapátot, az alatt Smetánek 6 (!) palack sört varázsolt elő pufajkakabátja alól, szép sorban rakva őket az árokkal tövéhez... Titokban hozta idáig a büféből, bár sejthető volt, hogy kabátja alatt nem madarat rejteget...

Egyet rögtön föl is nyitott. Hatása, hozzáadódva a reggelire (vagy: reggelihez) elfogyasztott 2–3 palack tízfokos söréhez, Smetánek munkadal helyett megkezdte a verbális oldását annak a megrázó traumának, melyet az ember reggelenként kénytelen átvészeln, szembesülve a reá váró melóval, s amire a cseh nyelv talán a világ minden nyelvénél alkalmasabb, ha sürgető (elvégezendő) kötelességek nyomasztják a lelket. Švejk szelleme mintegy – garantáltan – humanizálja a helyzetet... Ellentétben velünk, magyarokkal, s nyelvünkkel, amely hasonló helyzetben még jobban kiemeli a dolgok „sanyarúságát”, (részben a „sírva vigadás” hajlamának és képességének) köszönhetően, de főleg, hogy elhíresült „hungarikumunk”: a *virtus* méltó módon megnyilatkozhatson (mondhatnám itt, hogy az összes történelmi következményeivel egyetemben). Minderről Berzsenyi Dánielünk mondott számunkra – még jóval Pest szétbombáztatása előtt – valóban megszívlelendő szavakat: „A virtus a jók horga, ha céltalan.” Mialatt Budapest egérrágtá tortává változott a nagy felszabadító „cukrász-mester szerszámai” alatt, addig Prága sértetlen „száztornyú” város-csoda maradt, amiből – ha egyszer valóban mélylélektani elemzést végeznének – kiderülhetne, hogy korántsem Benes meg társai politikai remekműve ez, hanem Švejk élő szellemének szerencsés következménye.) Mindez ott és akkor, a chodovi gázvezeték árkában is megmutatkozott, kettőnk: vagyis Smetánek meg jómagam diametrálisan eltérő magatartásában...

Ty, vole, do prdele, kamaráde! (Te, ökor, a fenébe is, haver!) – mondta Smetánek, kedélyesen kortyolva egyet az éppen felnyitott sörösüvegből, látva, hogy kicsoda embertelen mennyiségű földet kéne itt még ma kicsákányoznunk, s kihánynunk az árokból – magasan fejünk fölé emelgetve a lapátot. Mit mondjak? Az ilyesmit nem is lehet „szárazon” elviselni. E percben minden írói megértésem, elismerésem Smetáneké volt, ahogy kincstári „usankáját” (= füles sapka) a tarkójára tolvá, jelezte, hogy: „Ez a helyzet azért mégiscsak sértőn embertelen, hogy civilizált ember létünkre, egyszer csak – méltatlanul – egy árokban találjuk magunkat, horribile dictu, csákánnyal a kezünkben!” Művelt, intelligens emberek, akik tudják, mikor volt a „fehérhegyi csata”, talán még azt is, miért kellett Husz Jánosnak meghalnia! Elismerem, az ilyesmit tényleg nem lehetett száraz torokkal elviselni. S mialatt én (magyar virtusomnak engedve) már javában csákányoztam Chodov agyagos-sziklás talaját, Smetánek, a világ legtermészetesebb dolgaként, már készült felnyitni a következő palackot. Közben bőséges reggelikről mondott szugesztív szavakat,

hogy Isten valószínűleg jókedvében jutalmazta meg az embert a reggelizés kulináris örömeivel, és hogy ha azt vesszük, a sorsának kiszolgáltatott ember (ellenszenves pillantást vetett az agyagos földre) meg is érdemelte ezt a kedvezményt. S mindebben a spekulációnak, a „pseudomunkakerülésnek”, amely esetleg arra számított volna, hogy majd én elvégzem az ő részét is, mondom, ilyesminek nyoma sem volt! De még a jópofáskodó élőködésnek sem! Smetának a világ legtermészetesebb dolgaként élte át az ember jogát az „emberi élethez”, s nem hogy alattomosan engem próbált volna kihasználni, épp ellenkezőleg: sehogy sem értette, hogy én miért, mi a fészkes fenéért lapátolok olyan dühödten, mint egy megszállott, mikor a fizetésünk ugyanis csak látszatzfizetés, amely szinte semmire sem elég. S így, ilyen hangulatban lassan elközelgett a „feiront” is, a becsületes munkából élő emberek legkedvesebb szava, mondhatni feloldozás „bibliai vezeklésünk” egy napra szóló kínjai alól. Smetának számára azzal az apró szépséghibával, hogy a 6 tízes sörből csak hármatot tudott a büfében kifizetni, a másik hármatot már „hozomra” kapta, s pillanatilag abszolút üres zsebbel készült a „feiront” szabadító pillanatára, velem ellentétben, akinek még csörgött-zörgött két-három sörrelalónyi korona (valamelyik) zsebében... Ám a büntelen (bár pénztelen) élet megkapja méltó jutalmát. A felvonulási barakkok felől feltűnő Skodában az építkezés nagyfőnöke indult, lépésben gördülve az árkok-halmok között napi ellenőrzésre, hogy a mesterek által bediktált munka valóban elvégzett munka-e? Békésen gördült, lazán, a kocsis lehúzott ablakán kikönyökölve, meg-megállva egy-egy ároknál-gödörnél, néha ki is szállt egy rövidke szemlére, ide hajolt, oda hajolt, hümmögött, jegyeztetett, míg Smetának – számomra is nem kis meglepetést okozva – a padlódeszkán fűgén kimászva az árok-ból, kezét a feje fölé emelve, oda nem kiáltott neki:

– Šefe!... Šefe! (Főnök!... Főnök!)

A főnök Skodája rögtön meg is állt, tőlünk mintegy 25-30 méterre. Az építkezés legfőbb autoritása, Zdenek mérnök visszakiáltott:

– Co je, Smetánku? (Mi van, Smetának?)

És ekkor jött az a pillanat, amikor a „svejki humor” legyőzi a lehetetlent! Mert Smetának a világ legtermészetesebb hangján „üzletet” ajánlott a chodovi nagyépítkezés legfőbb autoritásának:

– Šefe, mám pro Vás kšeft! (Főnök, üzletem van a maga számára!)

– Kšeft?! (Üzlet?! – ámult el, bár nem is túlságosan, Zdenek nagyfőnök. – Co más, Smetánku pro mne? (Mida van, Smetának, a számomra?)

– Pučte mi stovku!... (Kölcsönözzön egy százast!)

Nem állítom, hogy megfagyott volna ereimben a vér, de azért a csákány rögtön megállt a kezemben. Smetának üzletet ajánl Zdenek főmérnöknek, aki – már posztját tekintve sem volt, lehetett volna számára ilyen ügyekben partner, majd egy merész fordulattal oda lyukadt ki, hogy Zdenek adjon neki kölcsön, „dobja meg” egy százassal! Íme, a valódi demokrácia! Zdenek olyan közel gördült, hogy a kocsiból belelátott az árokba. Tekintete csak átfu-

tott Smetának üres üvegein, aztán minden további nélkül, elővette pénztárcáját a zakója belső zsebéből, s miközben rám mosolygott, odanyújtotta a kért százast Smetánaknek, aki, érdekes módon, nem is volt nagyon meglepve...

Talán egy perccel azt követően, hogy Zdenek főmérnök, az irodák irányába távozott, éktelen láрма hangjait halottuk a kocsmá felől, amely ott árválkodott egy tágas (feltúrt) placc közepén, mint az egyetlen épület, amelynek, a körülötte széles térségben lebontott házak-épületek közül – egyetlenként! – megkegyelmezték, mert hiszen valahol csak „ebédelni is kell!” a déli szünetben a nehéz testi munkát végző dolgozónak... Honzo, a villanyszerelő két-három (vagy tizenhárom) sörrel többet kaphatott be a déli szünetben, s most csinálta a „ródeót”! Kijött a kocsmából, úgy általánosságban „felbaszódva” mindenre és mindenkire, de leginkább talán az egész világra, körülnézett, s épp ott volt egy „Poklein-kotrógép”. Lehet, hogy annak lánctalpai éppen a prágai 68-as tavaszon átdübörgő szovjet tankokra emlékeztették, bár lehet, hogy másra. A gépmonstrum kapóra jött, mert hiszen Honzonak kotrógépekre soha semmiféle papírja nem volt, tehát a legjobb alkalom a lázadásra. Honzo világmegvető pillanatában nem is habozott, már fönt is ült a „pilótafülkében”. Kapásból megnyomott egy gombot – a gép meg elindult! No, lám csak, megy ez! Honzo megnyomott egy másik gombot, s a már javában dübörgő kotrógép hosszú karja toronyként ágaskodott a magasba, súlyos kanala hatalmas vasfésű-fogakkal lengedezett, s ami az útjába került, eltiporta. Porrá zúzta a gépek-masínák karókra feszített villanykábeleiket, mint a csirkebeleket, tépte, s karóstól maga után vonszolta, végig a terepen. Körül pánik. Honzonak 10-12 sör prizmáján, s a maszatos szélvédőn át mindez egyre jobban tetszett, s néhány, még lakott épület rémült lakói lármáztak, sikoltoztak. Honzo meg produkálta magát, egészen képtelen nevet kapott elő valahonnan emlékezete rejtett zugából, s öklét magasba tartva, azt ordította, hogy ő Csapajev! Mire a tűzoltók kiértek, Honza a Pokleinre tekeredett kábelekkel, karókkal, kerítésdarabokkal, markolóján egy latrinatetőt lengetve, orral lefelé megállapodott az egyik árokban... Nem folytatom.

Öt nappal később fizetésünkért álltunk hosszú sorokban a pénztáráblak előtt, s mert a sor kínosan lassan haladt előre, hangos megjegyzések, poének, kritikák sziporkáztak ismételten. Így került szóba (kész csoda lett volna, ha nem esik szó róla) a kotrógéppel óriásit alakító Honzo. A dolognak semmi következménye nem lett, bár a nyomai, az összetört kotrógéppel együtt még ott díszlegtek a terepen... Első gondolatom az volt, hogy ez is a cseh demokrácia része, de aztán valaki egy poénnel helyreigazított: „Poklein vagy kompresszor, egyre megy! Attól függ, ki törí össze! Mindenki röhögött – én is – amíg kézbe nem kaptuk a „borítékot” a „szalaggal...”. Aki már felbontotta a fizetési borítékját, az hirtelen immunis lett minden poénnal! Már én se nevettem. Több hetes csákányozás béreként annyit se kaptam, amennyi a lakószobám bérét fedezte (volna).

S akkor, ott – rövid kesergés után – úgy döntöttem, felhívom Papa Torontot, és bejelentem neki, hogy parkbé-

FUTÁRSZALON

li ajánlatát a valutázással kapcsolatba tanulmányoztam, s elfogadhatónak tartom. De csak két hét múlva hívtam fel, mikor már a személyi osztályon is tudták, hogy Fülöp „Anton” nem jár munkába, s így a munkásszállói szoba sem jár neki. A portás, felszólított, hogy azonnal szedjem a holmimat és költözzem ki, a szoba kulcsát pedig egy órán belül le kell adnom a portán – különben hívja a rendőrséget. „Az élőködést pedig mostanában igen komolyan veszik!” – mondta.

A nagy elhatározás, meg Papa Toronto felhívása közt eltelt két hét alatt – talán el sem hiszed, nyájas olvasó – én, Fülöp Antal, segédmunkás, még a fizetési nap estéjén, a gázárak mélyéből, a chodovi barakkok komcsi romantikájából egyenesen a prágai – nota bene! – o p e r a h á z b a mentem. A könnyebbség kedvéért most akár azt is mondhatnám, hogy valamiféle (entellektuális) dacból, mintegy demonstrálva magam előtt, hogy ha a chodovi „kupleraj” emberi közösségeit, haverságait nem is, de az egész rohadt (lerohadt!) intézményt megvetem. Megjelenésem az operaházban, lélektanilag tekintve, hasonló lázadás volt, mint a piás Honzo „Pokleinre pattanása”!

Dúdor István: Prágai emlék

Halmy Gyula

A parnasszus és a gyászoló poharak

Ahogy Miskolcnak emblemikus alakja **Lévay József**, Rimaszombattól éppúgy elválaszthatatlan **Tompa Mihály**. Jóbarátok évtizedeken át. Napjainkban mindketten névadói szülővárosuk református gimnáziumának. A jelen írás a két jeles személy kapcsolatának egyik szép szimbólumát mutatja be, annak háttérét világítja meg. Szerzője, ifj. Halmy Gyula (1869-1924) Miskolcon született, itt érettségizett 1887-ben, majd a budapesti egyetemen magyar–latin szakon végzett. Középiskolai tanárként több helyen is tanított, pl. Losoncon, Fogarason.

A gyászoló poharak **Wallentinyi Dezső** közvetítésével, 1917-ben kerültek a mai *Gömör-Kishonti Múzeumba*, s jelenleg annak állandó kiállításán tekinthetők meg. A szerkesztett szöveget a mai helyesírási normához igazítottuk.

(szerk.)

Nem a mostani modern, hanem a régi patriarkális Miskolcra zeng az ének, mikor még a boldogabb időkben nem volt olyan kétszínű, rafinírozott a világ. Egyszerűek, közlékenyek és jószívűek voltak az emberek. Amijük volt, azt megfizették a jóbarátokkal, komákkal és atyfiakkal, azt mondván, hogy: „Az is bolond, ki többet ad, ha nincs miből!” Gyakran fölkeresték egymást: egy pipaszóra, egy kvaterkára, s erre a pipaszóra, kvaterkára a régi világban Miskolc nagyon is alkalmas hely volt, mint dohány- s különösen bortermelő vidék, amelynek hegyei: az Avas, Tetemvár és Bábonyi-bérc nevűek, alaposan össze voltak furkálva pincelyukakkal, nagyobbánál nagyobb kaliberű katakombákkal, úgy, hogy ha az ember 30–35 garádison lehaladt a föld gyomrába, a néma csöndben alulról-fölülről, jobbról-balról, szóval mindenünnen Bakhusz híveinek a kopácsolását, hordódöngetést, pohárkoccintást, pohárcsengést hallott, mely mint valami lélekharangszó szakította félbe az ijesztő, rémséges csöndet, az örökös sötétséget. S ez a bizonyos lélekharangszó volt az, amely a rokonlelkeket, cimborákat összehívta egy kvaterkára, melyből aztán lett több is, a szerint, amint azt az összhang és hangulat, szerintük az „animó” hőmérője diktálta, vagy akarta.

A pincelyukak fölött volt egy borház: üres hordókkal, kádakkal, sajtókkal, vas-abroncsokkal. Nagyon jó volt ott a háztól kimustrált asztal, sőt a rozoga székek is, mert csak az volt a fő, hogy legyen mit inni.

Sok helyen most már a katakombák üresek s Bakhusz helyett – mint szokták mondani – a mumus ijesztget bennük, de a rozoga asztalon ott hevernek a corpus delictik: kétliteres cilinder (mert fél-, vagy egyliteres nulla, azok csak avisók voltak!), faggyúgyertya és vastag, könnyen nem törhető poharak, lopó, kalapács, csikóbőrös kulacs stb. Ha az arra járó-kező ember bekandikál az ablakon, a kétliteres cilinder úgy tűnik föl előtte, mint valami barna vár, melyet a körülötte levő poharak ágyúként ostromolnak.

A pincetulajdonos, jóllehet már régen beleharapott a fűbe, elköltözött e siralom völgyéből, de a fenti corpus delictik még mindig ott virrasztanak, mintegy ereklyeként őrzik azokat a család életben maradt tagjai, vagy átszállanak más, egészen idegen tulajdonosokra... Sok

embernek valóságos aziluma, refugiuma volt a pince a régi jó időkben. Ha megszabadult a napi gondoktól, rohant a gondúzóba; ha zsémbelt, zörgött a házi doromb, az asszony, megváltotta tőle a férjet a pince; ha elhalt valakije, búját-baját a borba fojtotta; ha elhagyta kedvese, vagy ha a házi doromb elhalt, hát ott volt Bakhusz; ha atyját vagy anyját elvesztette, hát ott volt Szemele vagy Bakhusz. Egyszóval, a sok ha... meg ha... után mentek a pincébe s a fenséges lakrma-kriszti egy bizonyos időre rózsás orcával vidította fel őket, csalogatta, hogy annál alaposabban kireperálja szívüket, gyomrukát, a tüdőt, májat, vesét stb..., s elegyengette útjokat nektárral, ambrozíával a világtalan világ felé, a Hádészbe, ahol azután mihamar, idejekorán megköstölhatták a Léthe vizét.

Valaha híres volt az Avas nevű hegye Miskolcra, mert nemcsak a halandó csizmadiák – régen kilencszázkilencvenkilenc volt ott – látogatták, hanem a halhatatlan emberek is! Ad vocem, csizmadia. Hogy el ne felejtjük megemlíteni, öközülük került ki az a „makra” gyerek, aki újbortörzés alkalmával fogadásból lement a halál torkába, a szénsavval telt boros-pincébe, honnan a bűvár húzta ki kötéllal, halva, s ez a stikli minden újbortörzés alkalmával rendes divat volt, a „dühöngő” Bakhusz minden évben megkívánta áldozatát. Ez különösen Márton lúdja után történt, mert akkor kezdtek meg az újbort, onnan eredt e szálló ige: „Post Martinum novum vinum!” (Márton napja után újbort!) Bizony, az isteni libapecsenyére jó is esett az, hiszen mindnyájuknak volt benne részük. Mondom, ezt a pincézést kultiválták ám a halhatatlanok is. Ha egy író vagy költő elvetődött Miskolcra, már biztosan felkerült az Avasra, vagy a Tetemvárra is egy kis nektárra, mintegy azt tartván, „ha ihatok borocskát, a gondjaim csucsulnak!” De honnan is születtek volna azok a fenséges bordalok!? Különösen pedig akkor volt híres az Avas, amikor még koszorús, ősz költőnk, a Bükk csalóánya: Lévay Józsi bátyánk, „in floribus” volt nemcsak lelkileg, mint most, hanem testileg is. Volt – s van most is – neki katakombája, még pedig a Jézus-kútja fölött. Érdekes rege fűződik ehhez a Jézus-kútjához.

Hozzá közel – még a boldogabb időkben történt – lakott egy szegény család. A család szemefényét, csillagát, az eladó leányt nőül vette egy szegény, de becsületes csiz-

madia-mesterember. Lakodalmat csaptak, melyen volt mit enni, csak bor nem volt, ami éltető eleme szokott lenni a mulatságoknak. Tehát mit volt mit tenni, vizet ittak. A kis leány szorgalmasan, hűségesen hordta a „leéka-italt”; bizony nem igen izlett az, de mivel nem volt egyéb, hát meg kellett inni.

Hordta... hordta... kóstolják, isszák: hát bor volt!

Egyszerre nagy lett az öröm Izraelben, s valósággal Jézus csodatételének tartották, hogy ő jelent meg közöttük és mint a kánai menyegzőben, úgy itt is a vizet borra változtatta.

Hordták... hordták... és itták ugyancsak az isteni italt, de bezzeg nem sokáig tartott, mert ismét csak vízzé változott. Nagy híre lett ennek az egész városban s többen is megpróbálták, hátha borforrás van ott... De bizony felsültek! Az egésznek az volt a nyitja, hogy a forrás fölött levő pincében (talán éppen abban, amely most a Lévayé) egy pár hordóról lepattant az abroncs éjjel s a bor elfolyt és ez beszivárgott a forrásvízbe, így változott borra.

E csodáról elnevezte a nép Jézus-kútjának s ez máig is a legjobb víz Miskolcon, úgy, hogy hajdanában a nagy betegeknek erről a kútról hordtak ivóvizet, azt költvén hozza, hogyha ebből iszik a nagybeteg – meggyógyul! Talán ma már ezt a babonát nem is, vagy csak kevesen tudják. E fölött a Jézus-kút fölött van a Lévay ismeretes pincéje, amelyben költőink közül többen voltak; így: Arany János, Tompa, Szemere Miklós, Tóth Endre, Nyilas Samu stb. Sőt a közelmúltban is, nyaranta ha ellátogattak Miskolcra, kedélyes órákat töltöttek ott el jeles költőink, íróink közül Lévay jóbarátjai: Gyulai Pál, Szász Károly, Vadnay Károly, Beöthy Zsolt stb., s mivel gyakran összejöttek ott nyáron át, elnevezték az Avas-hegyet helikonnak, parnasszusnak, a görögök és rómaiak mintájára, úgy hogy a nép is csak úgy mondta: „megyek a parnasszusra”.

Miskolc egy időben valósággal a költők találkozó helye, mágnese volt: Lévay József koszorús költőnk vonzotta őket oda. Így lett aztán híressé az Avas s az avasi katakombák. S mivel a temető ott volt közvetlen alatta, melyet a várossal – mert a Szinva-patak ott foly – egy híd köt össze, ezt a hidat elnevezték a régiek a Sójajok hídjának, azért, mert a meghaltak egy részét, akik a hídon túl laktak, ezen szállították át örök nyugóhelyeikre, a temetőbe. A költők közül ezt a Sójajok-hídját egy pár meg is énekelte.

A parnasszus mellett említésre méltók még a gyászoló poharak is, melyek szintén a Lévay József nevéhez fűződnek. Volt ugyanis Miskolcon egy Tóth László nevű takarékpénztári hivatalnok, aki jóbarátainak a számára, akiket ő vendégszerető házában sokszor szívesen látott, tizenkét poharat szerzett be. Minden egyes pohárra oda volt metszve az illető egyén neve. Azok az özvegy birtokában mai nap is megvannak. A poharak tulajdonosai a következők: Tóth László (a gazda), Tóth Lászlóné (Csernák Judit), Tompa Mihály ev. ref. lelkész, költő, Lévay József nyug. alispán, költő, Solymossi Samu főgimn. tanár, Csernák István ev. ref. lelkész, Nyilas Samu ev. ref. lelkész, költő, Krandy József takarékpénztári hivatalnok, Bódogh Albert dr. várm. főorvos, Szobránczy Samu tűzkárbiztosító hivatalnok. Ezek közül ma már csak Lévay József és

özv. Tóth Lászlóné, Csernák Judit él, a többiek már mind a csöndes révpartra jutottak.

Lévay állítása szerint mind a tizenketten egyszerre az asztalnál nem voltak; de akik összejöttek, – mondja a költő – ki-ki a saját poharát használta. Tompa Mihály különösen kedvelte ezt a kedves családot. Egyszer sem ment úgy Miskolcra, hogy azt meg ne látogassa, s vendége ne lett volna. De ez a kedves kis kör sem örvendhetett soká a katerkázásnak, a poharak koccintását, csengését, ezt a lélekharangszót csakhamar föl-fölváltotta a lélekváltás szomorú harangja, hol az egyik, hol a másik, de apródonként lassan-lassan sírba szálltak. Mindössze csak Lévay József s özv. Tóth Lászlóné maradtak meg a poharak őrizőikéül. Szomorú szívvel, megdöbben lélekkel látták, hogy most az egyik, most a másik pohárnak dől ki gazdája s elhatározták, hogy a kidőlt tulajdonosok poharát gyászoló szállaggal látják el. A halál, e kíméletlen, zord kaszás ugyancsak garázdálkodott a vig poharak között s lassan-lassan, – kettő kivételével – mind gyászoló poharakká változtatta azokat (innen e név). Közös elhatározták, ha összejönnek pár kvaterkára, azokat a poharakat is teletöltik borral, amelyeken gyász van, vagyis a gazdája már kidőlt. Koccintanak vele s a benne levő bort a földre öntik ki, Lévayként szólva: talán megérzi azt a holt! Lévay József ezt a kis kört a „Gyászoló poharak” című remek költeményében meg is örökítette. A hangulatos, szép poemát ide iktatjuk, mely e baráti kört, a poharak regéjét hűen világítja meg, egyrészt ezért tesszük ezt, másrészt pedig azért is, hogy azok, akik még e költeményt nem olvasták, vagy egyáltalában nem ismerték, olvassák és ismerjék meg; de ennek idézését tárgyunk is megköveteli:

Gyászoló poharak

A nyájas baráti asztal
Most is áll még és vigasztal,
Hölgye kedves, ura jó;
A kis hajlék szívesen int,
Benne a szív megpihen,
Mint enyhe révben a hajó.

Ámde, ott benn a kis házban,
Látom én, hogy mégis gyász van
S tűnőben a sugarak;
Felhő borong fent, az égen,
A dal sem úgy szól, mint régen,
Gyászolnak a poharak.

Gyász és pohár összefér-e,
Hisz kedv a pohár testvére
S kedvben a bú mit keres?
Amint kézzől-kézre járja,
Forrva-forr az öröm árja
S ifjul a fő, bár deres.

S mégis! Im az egybefont sor,
Mint a tizenkét apostol,
Csengő ajkú poharak;

Gyászoló poharak (Gömör-Kishonti Múzeum) • Ján Aláč felvétele

Metszve rajtok, hogy kilátszék,
Sok külön név, egy barátság,
Más más élet és alak.
Ezt aggsága terhe nyomja,
Az hevének lett bolondja,
S néhány messze bolygva jár;
Kevés, aki tartja szentül
Régi voltát, s búra csendül
Gazda nélkül a pohár.

Ah! pedig van gazda nélkül,
S nem hamar muló emlékül
Rajta fényes név ragyog.
Kétkedvén, hogy újra lássa,
Mélán nézi többi társa,
S a szép múlton andalog.

A barátság vidám tájít
Legelőszőr ő hagyja itt,
Méltó hosszan élni még!
Lelke gyorsan visszazárnyalt
Honnan a fényt és a lángdalt
Drága kincsül nyerte rég.

Oh! tegyük fel néma kelyhét,
Ha könnyíteni a nap terhét,
Még mulatnánk csendesen.
Mintha ő is köztünk volna,
Mintha élne, mintha szólna
Szívderítőn, lelkesen!

Töltsünk üres poharába
S öntsük ki a föld porába;
Tán megérzi azt a holt.
Titkon hadd lebegjen ő itt,

A kit e kis kör dicsőít,
Akit gyászol: Tompa volt!

Íme, rövid vonásokban a parnasszus és a gyászoló poharak regéje. Egyszerű kis epizód az egész, de kár volna agyonhallgatni, vagy a sírba vinni magunkkal, mert hű világot vet Lévay József koszorús költőnk barátságos, vendégszerető, jó szívére s azokra a költőkre, akik a parnasszust felkeresték, Lévay nektárjából kvaterkázta; továbbá a gyászoló poharak, melyeknek tulajdonosai már régen porladoznak, de kiknek neveit a gyászoló poharak hűen őrizik.

Az ott lakó nép ma is fölmege az Avasra, de sok talán nem is tudja, hogy a helikonon, parnasszuson jár. Fogalma sincs arról, hogy milyen barátságos, víg, patriarkhális világ volt ott hajdan, mert akár ismerték az illetőt, akár nem, de ha a pincék előtt elment, tiszta szívből, testvériesen megittatták, ingyen. Most pedig legfeljebb üdülés szempontjából megy oda az ember s bevetődik egy rongyos korcsmába, s ridegen, drága pénzért hörpintgeti a rossz vinkót, mert az sem „akva vita” ma már.

A gyászoló poharak is, melyekhez oly sok kedves emlék fűződik – ha e két őrizőjük elhal – ki tudja, kinek a birtokába kerülnek? Lehet, hogy talán nem tudván felfogni azok becses értékét, reálsan, ridegen gondolkodva – minden poézis nélkül – felejtethetetlen gyászoló poharak, mint egyszerű üvegek, a lomtárba kerülnek!

Hja! Az öreg Szaturnusz, az örök ifjú idő vasfoga mindent megőröl, megemészt, Mi is, unokáink is elhalnak, elmúlik minden, s a vidám, boldog órák zord valóra válnak, vagy elmosódnak az idővel s mindenre a feledékenység borítja reá rideg fátyolát.

(Békésmegyei Közlöny, XXIV/62. (1907. augusztus 8.))

Koncz Károly György köszöntése

Koncz Károly György közművelő, versmondó élete során számos elismerésben részesült, legutóbb 2014-ben *Szemere Bertalan Közéleti Díjat* kapott Miskolc város ünnepén. Ehhez a rangos elismeréshez a Gömörország szerkesztőbizottsága is szívből gratulál.

Miskolc 1993-tól ünnepli meg minden év május 11-én a Város Napját, 1909-ben ezen a napon kapott címeres kiváltságlevelet az akkori uralkodótól, Ferenc Józseftől.

Immár két évtizedes hagyomány, hogy ünnepélyes keretek között ezen a napon számos díjat osztanak ki azoknak a magánszemélyeknek és csoportoknak, akik sokat tettek a városért, ily módon köszöni meg a város az önfeláldozó munkát. Az egyik ilyen a Szemere Bertalan Közéleti Díj.

A hivatalos laudáció szerint Koncz Károly igazi közösségi ember és népművelő, a szó legnemesebb értelmében. Azok közé tartozik, akik nem vezetőként, hanem szorgos, tehetséges közművelőként tettek sokat egy város közösségéért. Munkássága egy Miskolcért, szűkebb hazájáért tenni akaró ember példás, tiszteletet és elismerést érdemlő életútjában összegződik, amely alapján méltó a Miskolc város kitüntető díjával való elismerésre.

A magát gömörországi-miskolciként aposztrofáló Koncz Károly György kettős identitása talán sokakat meglep. Ám megismerve életútját, már nem is olyan meglepő a történet. Felvidéki szülők gyerekeként Diósgyőrben született 1946-ban. Kora gyermekkorát Pelsőcön töltötte, ott élő nagyszüleinél, majd 1953-ban, iskolába menvén, csempészúton került „otthonról haza”. A vasgyári fiúiskola elvégzése után kohász technikus oklevelet szerzett 1965-ben. Ám valójában a színészet, az előadóművészet vonzotta. Sorsa úgy alakult, hogy hivatásos színész ugyan nem lett, de előadóművészként, dramaturgként, szavaló-

ként sokat tevékenykedett és tevékenykedik napjainkig. Ilyen téren kifejtett tevékenységét *Radnóti-díjjal* (1971) és *József Attila-díjjal* (1973) jutalmazták.

Több munkahelyen dolgozott, nyugdíjba a *Miskolci Galériából* vonult. Nyugdíjba vonulása nem jelentette, nem jelenti aktív tevékenységi korszakának végét. Sőt, felszabaduló idejének jó részét közösségi munkában kamatoztatja, a *Fügedi Márta Népművészeti Egyesület* és a *Gömörország*

Regionális Kulturális Egyesület révén. Egyik ötletgazdája és működtetője a havi rendszerességgel jelentkező, a Feledyházban működő, *Irodalmi Fonó* nevet viselő verses-boros beszélgetős, közösségépítő sorozatnak. Szervezője volt és még ma is részese számos miskolci rendezvénynek, mint a *Borsodi Fonó*, gyermekfonó, várbeli mulatságok, az *Összetartozás Napja* alkalmából megrendezésre kerülő programok, *Kocsonya Fesztivál* és *Operafesztivál* kísérő rendezvényei. Alkata és habitusa folytán évtizedek óta (1963-tól) ő a Mikulás a *Lillafüredi Mikulásvonaton*.

Számunkra azért is fontos az ő személye, mert lapunk szerzőgárdájának tagja, több írása jelent meg az elmúlt évek során a Gömörországban. A kapcsolatot a lappal és a lapot fenntartó *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesülettel* ő maga kezdeményezte, amikor barátjával és versmondó társával, Balázs Istvánnal közösen – mindketten kettős identitásuk jeleként – jelentkeztek az Egyesületbe, melynek azóta is aktív tagjai. Sőt, Miskolcon létrehozták a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület magyarországi társaságát, a Gömörország Regionális Kulturális Egyesületet, melynek keretein belül számos kulturális programot, előadói estet szerveztek és szerveznek folyamatosan.

Bodnár Mónika

Magyar Örökség Díjasok

Kaszás Attila

A színművészet alapfilozófiája: az embernek, ember által való ábrázolása.

Kaszás Attila szerint: „Embernek lenni nem szerep.”

Kaszás Attila szellemi örökösei vagyunk, vagyok.

Amikor elment, sokan megdöbbsentünk, milyen sokan vagyunk, akiket megindított korai eltávozása. Hogy csinálta? Mikor? Sokat dolgozott. Színház (*Vígszínház, Győri Nemzeti Színház, Soproni Petőfi Színház, Újszínház, Nemzeti Színház*), film, tv, rádió, szinkron, drámai és zenés szerepek, pódiumok. Ezek munkák voltak, feladatok. Szakmányban, közönség előtt. De éreztük, ő közösséget teremtett maga körül, olyan közösségteremtő képességgel, amely nem magyarázható szakmánk sajátosságával. Még azzal sem, milyen fess férfi volt. És mégis, hogy csinálta? Mikor? A színészet magányos szakma. Készek és képesek vagyunk befelé figyelni, magunkat megmutatni, katarzis születésének lehetőségét rejtve. De ritka az olyan összeadó, összefogó jelenlét, amely ilyen nagy közösségre talál. Emberként állt előttünk és nem szerepként. Járt közöttünk egy nagy erejű férfi. Nem. Járt közöttünk egy ember, aki férfi volt, magyar és színész. Magyar színészként tudta meggyőző erővel, tehetséges, megnyerő, fess férfinak, csinos nőnek láttatni hallgatóit, nézőit, ismerőit, barátait. Ereje nagy. Így, jelen időben. Jár közöttünk egy ember és minket arra készítet, biztat, itt maradókat, fedezzük fel magunkban ezen örökség szellemet, lelket erősítő gyönyörűségeit.

Örökölttem valamit. Rám bízott. Dolgom van vele. Erkölcsi parancs, hogy továbbadjam.

Kérem, engedjék meg, hogy röviden bemutassam egy megismételhetetlen élet példa nélküli következményeit.

Kaszás Attila barátai létrehozták a Kaszás Attila szellemi hagyatékát őrző alapítványt.

A Nemzeti Színházban dombormű, előadói terem őrzi nevét, a Vígszínházban bérlet és élő szájhagyomány.

A *Viszáki Pajtaszínház és Galéria* a Kaszás Attila Kulturális Hagyatékörző Egyesületnek köszönheti működését, a Galéria falán Attila bronz emlékművével.

A felvidéki Zsigárdon az általa alapított közösségi ház és az évente megrendezendő *Kaszás Attila Kulturális Hetek* emlékeztetnek rá.

Csakúgy, mint a komáromi *Jókai Színház* előtt felállított egészalakos szobra és a róla elnevezett versmondó verseny.

Az őrségi Viszák és a felvidéki Zsigárd testvérfalvak.

A Kárpát-medence végtelen fajtagazdagságú gyümölcs-hagyatékát közösségerősítő szándékkal mentő *Tündéerkert mozgalom* egyik éke a zsigárdi Attila-kert.

Járt közöttünk egy férfiember, nyomában költészettel. Kaszás Attila színművésze *Magyar Örökség Díjas*. Igen, mert az a teremtő szellem, amely ily erővel tud jelen lenni napjainkban, sok-sok új ünnepet teremtve, szép magyar örökség. Nem gondolunk rá minden pillanatban, cselekvőn tesszük kultúránkat, éljük, úgy, hogy nem is hívjuk annak. Örökösök vagyunk. Volt, van egy kollégánk, aki határokat átívelni jött Budapestre. Verset mondani, hegedülni, énekelni. Nekünk, akik azt sem tudtuk, hogy innen vagyunk vagy onnan, mi az, hogy odaát meg ideát.

Büszkéek voltunk a társaságára, barátságára, ahogyan ő is büszke volt családjára, barátságászóvó gasztrotehetsé-

A kép jobb szélén Kaszás Attila özvegye és gyermekei, mögöttük Szarvas József (www.magyarorokseg.hu)

EMLÉKEZETÜNKRE

gére, választékos borkultúránkat ajánló kedvére. Igen, büszke volt Takler Ferencre. Büszke volt magyarságára. Csehszlovák állampolgárként halt meg, mert nem volt hajlandó felvenni a magyart. Mert azt tőle nem vehette el senki. Mert az neki járt. Az neki ősi jussa. Meg is tartotta mindhalálig. Szerettük.

Ha Kaszás Jancsika és Kaszás Luca elmegy Szekszárdra, Zsigárdra, Komáromba, Viszákra, a Kárpát-medence Tündérbertjeibe, remélem, tudják majd és érzik, mindaz, amit megtapasztalnak azért is olyan, mert édesapjuk, Kaszás Attila megszületett.

Szarvas József

(Budapest, 2014. szeptember 11.)

Pósa Lajos

A 100 éve elhunyt magyar költőt, Pósa Lajost (1850-1914) dicsérem most! Mindenki tudja helyesen értékelni életművét manapság. Mert még tegnapig kidobták őt minden antológiából, kézikönyvből, mint értéktelen kacatot. Nem keresek mögötte ideológiai magyarázatot (pedig talán van), csak rosszul értelmezett nemzeti irodalmi felfogást. Minden irodalmi alkotót a maga helyén kell kezelni. Sem kisebbnek, sem nagyobbaknak nem kell beállítani őt. Meg kell keresnünk, mi az, amivel életműve hozzájárult a magyar irodalom egészéhez. Ilyen tény pedig van bőven.

Őt tekintik az értékes magyar gyermekirodalom megeremtőjének. Egyfelől a verseivel, amelyiknek a játékos-sága, mozgalmassága, rím-játéka, ritmusa, zenei hangzása megragadott mindenkit. Nemcsak szavalni lehetett jól óvodában, iskolában, de bemutatta a magyar nyelv csodálatos zenéjét és játékos lehetőségeinek végtelenségét. Mondókái ma már újra ott vannak az óvodások könyveiben, verses meséit pedig gyakran játsszák iskolák színpadjain a diákok, színes képes-verses könyveinek tucatjai jutottak s jutnak el a legkisebb olvasókhöz, vers-hallgatókhoz. Másfelől pedig az ő gyermeklírai világból táplálkozott, azt használta fel, még ha közvetett módon is, a magyar iro-

lom néhány nagy alkotója. Weöres Sándor, Tamkó Sirató Károly, Zelk Zoltán stb. gyermekköltészetében mindezt fellelhetjük, s amelynek gyökerei valahol Pósa Lajos verseiben rejtőznek. De ne feledjük azt sem, hogy mit tudott Pósa a gyermekről, a gyermeki lélekről, hiszem, igazi verset a gyermekeknek csak az tud írni, aki lélekben maga is megmarad a megérző és megőrző gyermeki világban. Ahogyan Molnár Ferenc írta róla: „*őreg korára is kisgyermek maradt, de ő volt a legokosabb és legkedvesebb kisgyermek Magyarországon*”.

De mindezek mellett vagy felett kiemelkedő, amit tett a magyar gyermekirodalom népszerűsítése terén. Nyugodtan mondhatjuk, a 20. és a 21. századi magyar irodalomnak nevelt olvasókat. Azzal, hogy az általa, és Benedek Elekkel közösen alapított *Az Én Újságom* című hetilapban sorra teret adott a kortársi magyar irodalom legjobbjainak, hogy gyerekeknek írhasanak jót s jól. Nehéz felsorolni a listát, inkább azt kellene nézni, ki nem szerepelt. De elég néhány név: Benedek Elek, Bródy Sándor, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Jókai Mór, Krúdy Gyula, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Móra Ferenc Mórlicz Zsigmond. Vagyis a legjobbak írtak, s az addigi minősíthetetlen színvonal helyett a leendő felnőtt magyar olvasókhöz a kortárs irodalom java jutott el, az ő szintjükön, persze.

S ne feledkezzünk meg *Az Én Újságom* speciális rovatáról, a Pósa Lajos által írt szerkesztői üzenetekről, amelyekben kedves, ám komoly tanácsokat adott a gyerekeknek, ápolgatva irodalmi kísérleteiket, erkölcsi, illetani normákat fogalmazott meg stb. Egyfajta neveléstörténeti forrás ez is.

Pósa Lajos költészete azonban ennél összetettebb, sokrétűbb. Igaz, a verseinek nagy része ma már kevésbé értékelhető. Talán a pályakezdő Pósa versciklusa, melyet élete végéig formálgatott, az *Apró történetek* emelkedik ki igazán, amelyekben rövid, miniatűr képekben olyan életsorosokról ír megragadó erővel, mint amilyenekkel Mikszáth első novelláiban találkozunk. (Nem is véletlen a közös szülőföldi barátságuk!) Amúgy Pósa és a népdal

Balról a második Kun Miklós Jenő, mellette Czeplédy Botond. Kun Miklós Jenő mögött Praznovszky Mihály (www.magyarorokseg.hu)

kapcsolatának, vagy a népdalszerű versinek is jelentős hatása van, ezeket is a legjobb művei között emlegetjük.

Miként nem lehet elfeledkezni a nóta-költészetéről. Kevesen tudják, hogy ami a polgári szórakozás kísérője volt, a cigányzene, a népies műdal, magyar nóta, ez is Pósa termékeny területe. Több száz versét zenésítették meg a kor leghíresebb cigányprímásai, köztük Dankó Pista és Lányi Géza.

Összességében tehát egy összetett, komoly és értékes életműről van szó. És még valamiről, amiről a 2014-es évfordulón győződhattünk meg. Pósa Lajos jelenléte az irodalomban, az oktatásban, a közműveltségben elsősorban az elszakított magyar nyelvterületen, azaz a Felvidéken a meghatározó. A nemesradnóti származás (Gömör megye) hatására felerősödtek azok értékei, amelyeknek egy kulcsszava van: a magyar nyelv. Pósa Lajos verseivel egy magyar országrész kap erősítést a nyelvéhez való hűségéből, és egy új nemzedék kap játékos, könnyű formában megerősítést az anyanyelv megőrzésének létfontosságáról.

(ajánlás, 2014)

Száz esztendővel ezelőtt a Millenárison, az egykori fotók tanúsága szerint is több ezer, ha nem több tízezer gyermek köszöntötte Pósa Lajost. Ahogy akkor nevezték őt: Pósa bácsit. Egy akkor még élő olvasói gyakorlat szerint irodalmi évfordulóját ünnepelték: 40 éve jelent meg első verse. Az a közönség ünnepelte őt, amelyikből majd felnő a 20. század értékes magyar irodalmának olvasóközönsége. Hiszen az irodalomban nemcsak könyvekre van szükség, hanem mindenekelőtt olvasóra. És már ezt akkor is tudták.

Hogy miért tolongott ott ezernyi gyermek? Mert ezek a gyerekek a Pósa Lajos által létrehozott és szerkesztett *Az Én Újságom* című képes hetilapban Benedek Elek, Bródy Sándor, Cholnoky László, Endrődi Sándor, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Gyulai Pál, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Jókai Mór, Krúdy Gyula, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Móra Ferenc Móricz Zsigmond Szép Ernő, Tömörkény István meséit, verseit, történeteit olvashatták. Pósa Lajosnak sikerült az, ami addig egy magyar gyermeklap szerkesztőnek sem: a kortárs magyar irodalom legjobbja it nyerte meg szerzőknek. Megértette velük, hogy a gyermekeknek nem úgy kell írni, hogy lehajoljanak hozzájuk gügyögni, hanem felemelik őket magukhoz s a legjobbat kínálják nekik. Az 1890-ben indult gyermeklap minden szempontból nővum a magyar irodalomban: rajzai, versei, prózái soha nem látott igényességükkel tűnnek ki. És még mi minden volt abban a csodalapban: rejtvények, játékok, színdarabok, verses mesék, állatmesék, aranymondások. És volt még valami. A Pósa Lajos írta szerkesztői üzenetek, amelyekből a gyermekolvasók (s persze a szülők is!) egyszerű és komoly intelmeket kaptak az irodalomról, a tanulásról, az olvasásról, a hazaszeretetről, az értékek megbecsüléséről. S a címzettek között feltűnik egy szabadkai kisfiú, bizonyos Kosztolányi Dezső, egy erdélyi gyermek, Reményik Sándor, akik bíztak Pósa bácsi bátorító, dicsérő szavaiban.

Ha már csak ezt a gyermeklapot emelném ki a Pósa életműből, már akkor is köszönettel kell fogadnunk az utókor eme elismerését, melyet ma jelképesen átadunk Pósa Lajosnak. De hát az életmű ennél sokkal gazdagabb és összetettebb. balladák, népdalok, a hazaszeret versei, az izzó Kossuth rajongás és osztrák ellenesség, a megverselt édesanya imádat, a közismert nóta-költészet szövegei és, persze, az általa is művelt gyermek-költészet. Mert azért ennek a sok ezer darabos életműnek a legértékesebb és legidőállóbb része az, amelyet a gyermekek számára írt. Amely versekből – talán először a magyar gyermek költészetben –, tisztán hangzik fel a magyar nyelv varázsa: dallamossága, ritmikája, zenéje, a gyermekeknek oly megragadó játékosága. Mondókái, versikéi, történetei egészen biztosan és kimutathatóan jelen vannak a modern magyar gyermek-költészet megalapozásában, megindításában és gyakorlatában, akár tudják ezt a kései, akár nem.

S e sokrétű és gazdag életmű mellett említsük még meg a híres Pósa asztalt, amely a századfordulón hozzájárult a magyar irodalom nyilvánossá tételéhez. Más irodalmi asztaloknak megfelelően, az itt összegyűlő kortárs magyar írók a mindennapos irodalmi hírek részei lettek. Tudtak róluk az olvasók, érdekelte őket az irodalmi jelenleg, a beszélgetések, tréfák – az irodalmi nyilvánosság közönsége kezd ekkor szélesedni.

Újra szólván, örömmel kell megismételni: átadjuk ma a *Magyar Örökség Díjat* Pósa Lajosnak e nagyon gazdag életműért. Átadjuk a családnak, hiszen élnek közöttünk rokonok, átadjuk az emlékévet szervezőknek, és mindenekelőtt átadjuk a szülőföldnek, azaz Gömör megyének, az útra indító Nemesradnótnak s az iskolát adó Rimaszombat városának, amely iskolában a Pósa fölötti évfolyamon egy másik palóc fiú végezte tanulmányait, akit Mikszáth Kálmánnak hívtak. S akivel életűtjük, irodalmi elhivatottságuk, magyarságtudatuk kölcsönösen keresztezte egymást.

Mert Pósa ugyan soha nem volt kidobható része a magyar irodalomnak, noha megpróbálkoztak vele, s csak egy-egy kedves gyermekverseivel volt jelen iskolai, óvodai antológiákban, mondóka könyvekben, mégis a legsúlyosabban ma a Felvidéken szólal meg. Igaz, küzdhetne érte hat város, mint a régi időkben, Nemesradnót, Rimaszombat, Sárospatak, Budapest, Szeged, Monor – de számunkra mégis ott ahol a legfontosabb, ahol a magyar nyelv van mindennapos veszélyben. Ahol sorra szűnnek meg a diákokat vesztő magyar iskolák, ott sokszorosan szükség van arra, hogy a nyelvünkhöz való hűséget, nyelvünk csodáját és varázsát a magyar irodalom és költészet lehetőségeivel tartsák életben a pedagógusok, könyvtárosok, dalszerzők és daltanítók, a közösséget szervezők. Mindazok, akik hiszik és vallják, hogy a magyar örökség egyetemes ember létünk nem kidobható, nem feledhető és nem nélkülözhető eleme. Miként Pósa Lajos életműve sem az.

Praznovszky Mihály

(Budapesten, 2014. december 13-án)

Koncsol László

Nyilván az elfogultság szól belőlem: alig akad élő ember kis magyar glóbuszunk görbületén, akit többre becsülnék, mint Koncsol Lászlót. Mentségemre szolgáljon, jó okom van rá. A múlt század nyolcvanas éveiben – amikor éppen kiebrudalták a kritika- és irodalomtörténet-írásból a pártállami korifeusok – volt szerencsém egy gályapadon ülni vele. Nyomdai korrektorként voltunk alkotó részei egy különös csapatnak, afféle Hrabali társaságnak: elcsapott szerkesztők, katedráról leráncigált tanítók, kegyvesztett vagy éppen csak megtűrt figurák, amolyan szedett-vedett, jobb sorsra érdemes vándorlegényei a szellemi életnek. Még közelebbi példával élve: Madách Falansztere dereng föl előttem, valahányszor visszatekintek életemnek e nem éppen legboldogabb korszakára. Hogy azt a szellemi pusztaságot, a szellemi robot monotóniáját évekig kibírtam, azt éppen Koncsol Lászlónak köszönhetem. Aki egy egyetemi katedrát megszégyenítő lelkesültséggel mesélt folyó ügyeiről (jugoszláviai szlovák költőket fordított, melleleg görögül tanult, miközben cédulázott, hogy nekifogjon – ha más nem vállalja, akár egyedül – a máig hiába várt magyar-szlovák nagyszótár elkészítésének). Aurája, szellemi ragyogása a szocialista szellemtelenség műhelyében is tekintélyt parancsolt.

Életművének egy nagyobbik része akkorra lezárult, hogy nagy kanyart véve induljon új ösvényeken az alkotó ember, aki nem adja meg magát.

Máig elfog a szégyenteljes düh, ha arra gondolok, milyen tőkemagjankók ítétek sorsa fölött. Aki Vörösmarty, Pilinszky, Weöres Sándor nagy verseinek új és izgalmas értelmezését adta, Bartók zenéjét helyezte újabb fénykörébe, aki egyetlen irodalmi folyóiratunk, az *Irodalmi Szemle* sokéves szerkesztője volt, irodalomtörténeti és -kritikai szemléletével iskolát teremtett, akinek *Ütmező*-jét

tananyagként használták a színművészeti főiskolán, aki megalapozta és megalkotta a *Csallóközi Kiskönyvtár* grandiózus sorozatát, mintegy beemelve egy történelmi régiót (a Csallóközt) a magyar kultúrtörténetbe (a vállalkozást százötven kötetre tervezte, nem sok maradt belőle teljesítetlenül), kitágítva a helytörténet határait, akinek esszéi a magyar eszmetörténet legjobbjai közt kéri a helyüket, nos, ez a kivételes tehetségű és végtelenül művelt ember úgy vált játékszerévé a politikai konjunktúrának, mintha a hatalom megtörhette volna. S maga sem dörgölődött soha a hatalomhoz. Mint mondta egyszer: Istennek tervei voltak vele.

Más összeroppant volna a csapások alatt, Koncsol László azonban – református lelkész fiaként, meglett férfiként pedig évekig református egyházunk világi gondnokaként – becsülettel állta a sarat, és szívós munkával végezte a dolgát: alkotott. Aligha akad még egy olyan alkotója a szlovákiai magyar, sőt bizvást állíthatjuk: az egyetemes magyar kultúrának, aki hasonló fiatalos lendülettel, fáradhatatlanul végzett volna mindent, amit ráért a sors és a tehetsége, aki ennyi hozzáértéssel és invencióval fogott volna hozzá bármihez, és vált volna arannyá bármi a keze alatt, mint Koncsol László. Akinek a műveit megtaláljuk a bibliográfiákban, beleértve monográfiáit, vers- és gyermekvers-köteteit, számtalan fordításkötetét. A magam szerény eszközeivel inkább szubjektív portrét igyekeztem rajzolni róla.

Valószínű, sőt biztos: ő az utolsó polihisztorunk a Felvidéken, akinek életműve, emberi, szellemi tartása méltó arra, hogy ama virtuális magyar szellemi múzeumban foglalja el méltó helyét. Koncsol László érdemes arra, hogy részesüljön a *Magyar Örökség Díj*ban.

Kövesdi Károly

Koncsol László jobbról a harmadik. Mögötte: Kövesdi Károly (www.magyarorokseg.hu)

Mélyen tisztelt Elnök-Professzor Úr,
tisztelt Kuratórium!

A díj, amellyel ma itt, az MTA székházának dísztermében megtiszteltek bennünket, a dolgok természetéből eredőleg leginkább a szellem magamfajta hosszútávfutóinak jutalma. Többnyire koros, vagy immár a túlpartról visszamerengő szellemi atléták sorakoznak a mindenkori kuratóriumi asztal és szurkolóik – családjuk, barátaik, munkatársaik széksorai között. Egyikük sem azért loholt a hosszú, olykor bokaficamító terepen, hogy futását díjazák, mert ez nem olyan sport. Futnia kellett, mert Teremtőnk ezt programozta génjeibe. Sajátos tehetség, nevelés, segítők, példaképek, vagy kényszerű pályamódosítás – a görög ananké munkája ez. Teszi az ember, amit sugallatainak engedve, az élet Szküllái és Kharüdiszei közt hányódva tennie kell. Azt hiszem, mindnyájan csodálkozva nézzük napi gyűrdéseink gyümölcseit, mint ezt a díjat is. Az is a Teremtő kegyelme, hogy ezt a kivételes pillanatot néhányan megélhettük.

Külön köszönjük, hogy a Kuratórium figyelme az ország határain kívüli magyar hosszútávfutókra is kiterjed. Hogy a magam dolgánál maradjak: mint Budapest vagy Erdély, a köztudat felhomályában borongó Csallóköz 1100 éves múltja is magyar örökség.

Most pedig, a tisztelt Kuratórium remélt utólagos jóváhagyásával, szeretnék elmondani valami számomra nagyon fontosat. Minden díjazott társamat szeretem, de Jáki Teodóz tanár úr post mortem kitüntetésének külön örülök. Elmondom, miért. Megboldogult tanár feleségem a rendszerváltás után részt vett Pozsonyból a felvidéki magyar katolikus pedagógusok győri egyházzenei tanfolyamán. En református vagyok, különböző egyházi szolgálatokat is elláttam, s hitvesem átlelkésülve beszélt Jáki atyáról, aki a tanfolyamot vezette. A bencés tanár az egyik órán megjegyezte, hogy a református templomi énekkincs is értékes és szép, s megkérdezte, hogy ki ismer kálvinista énekeket. Hitvesem jelentkezett, s együtt énekelték el Jáki atyával a 42. zsoltárt: „*Mint a szép, híves patakra a szarvas kívánczik...*” Akkortájt jelent meg Ütmező című kis magyar verstanom, s a párom megkért, hogy ha legközelebb Győrbe utazom, ahova magyarságkutató kapcsolataim kötöttek, keressem föl Jáki atyát, s dedikáljak neki egy példányt könyvecskémből.

Lehívták Teodóz atyát a rendház portájára, s miután kezébe adtam kisdéd munkámat, fölcsillant a szeme. „*Atyámfia, ezt ön írta? Várjon egy kicsit, mindjárt jövök.*” Fölsuhant a lépcsőn, és verstanom egy másik példányával tért vissza. „*A múltkor Pesten jártam*”, mondta, „*s a pályaudvar felé jödögélve böngészttem a könyvkirakatokat. Ott láttam meg ezt a munkát, s mivel, mint zenetanárt, szakmailag is érdekelt, megvettem. A vonaton Győrig aludni szoktam, de az Ön munkája nem hagyott békén, olvasni kezdtem. Nézze, itt vannak színes alá- és melléhúzásaim, felkiáltójeleim... Köszönöm...*”

Így ismertem meg Jáki atyát, a tudós bencés szerzetes tanárt, a moldvai csángó emberek és kultúrájuk szerelmest. Többször is találkoztunk, s én a római katolikus köszöntéssel üdvözöltem: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus!*” „*Ez a helyes beszéd, atyámfia!*” – csillant föl a szeme. – „*Mindörökké, ámen.*” – majd református formulánkra váltott: „*Áldás, békesség.*” „*Istennek dicsőség*”, válaszoltam. Így dicsőítettük aztán minden alkalommal, a fölöttébb időszerű ökumené szellemében az Atya- és a Fiúistent.

Hiszem, hogy a Szentháromság harmadik személye, a Szentlélek is ott lebegett valahol. „*Most jöttem meg Moldvából*” – dicsekedett mindig boldogan. „*Ez volt az X-edik csángó gyűjtőutam*”, mondta, s mindig valami elképesztően nagy, s egyre nagyobb számot mondott. A tévében láttam, hogy az egyik csíksomlyói csángó misét ő celebrálta. Moldvai egyházi és világi szolgálatának értéke fölbecsülhetetlen. Mindezek ellenére az Egyesült Államokba, Princetonba sodródott fivérének, a bencés teológus és fizikus Szaniszlónak tudományos teljesítményét emelte magasan a magáé fölé. Rendjének és bencés iskolájának három szavas, imára és munkára buzdító programját (*Ora et labora*) a mi református iskoláink is hirdetik, módhatározó alakban: *Orando et laborando*. Jáki atya a rend parancsa szerint élt. Polgári neve Sándor, maga választotta szerzetesi neve az „*Istennek fölajánlott*” jelentésű görög Theódosz. Egészítsük ki életének tartalma szerint: Istennek és nemzetének fölajánlott életű férfi volt.

Egyszer a párommal nyitottunk a rendházba. Leszadt a portára, örvendeztünk egy sort, közölte, hányadik moldvai gyűjtőútjáról tért éppen haza, s boldogan újságot, hogy egy csángó asszony szalagra mondott neki egy nagyon hosszú archaikus magyar Mária-éneket, amelynek Teodóz atya az első felét valamelyik anyaországi gyűjtésből ismerte, de a másodikat már nem. „*Várjatok, mindjárt jövök*”, mondta, és fölrepült a lépcsőn. Mindig repült. Csakhamar ragyogó fehér papi öltözetében suhant elénk, kinyitotta a nagy bencés templom belső kapuját, fölcsavarta villanyait, s a fényben úszó templom első padjába ültetett bennünket. Maga az oltár mellé állt, és szemben velünk, csak kettőnknek az általa teljessé vált Mária-éneket végigénekelte. Azóta is így áll lelki szemem előtt. Áll az oltárnál, áll tündöklő, ünnepi fehér ornátusában, a győri bencés templom arany barokk fényében, és egy archaikus moldvai csángó Mária-éneket énekel. Szerzetes, lelkipásztor, egy elnyomott, sorvadó magyar nyelv-sziget szellemi értékmentője, zenepedagógus, egy tiszta, gyermeki lelkű, igaz ember. Életem egyik csodája, hogy egyszerre vehettük át, Ő ott, az Úrnál, Jézusnál és Mária-nál, a Magyar Örökség Díjat. Ő valóban megérdemelte.

Még egyszer: mindnyájan köszönjük.

Koncsol László

(Budapest, 2015. március 21.)

Gondolatmenet – Főhajtás Kassa előtt

A miskolci Herman Ottó Múzeum vándorkiállítása

Ez év áprilisában ért véget a gondolatok menete, az a vándorkiállítás, amelyet 2013 őszén a miskolci *Herman Ottó Múzeum* és a kassai *Kelet-szlovákiai Múzeum* közötti szoros együttműködés és baráti viszony hívott életre. Kassa, mint Európa soros kulturális fővárosa 2013-ban a nemzetközi érdeklődés középpontjában állt, múzeumának falai között vendégkiállítást rendezni megtiszteltetés, ugyanakkor felelősségteljes feladat volt.

A kiállítás koncepciója és tartalma a jeles alkalomhoz igazodott. A tárlat alapjait azok a gesztusok és üzenetek vetették meg, amiket a miskolci múzeum gyakorolni, illetve átadni kívánt, és amelyek – miközben közvetlenül a kassai közönséghez szóltak – nemzetközi kontextusba helyezve is erővel bírhattak.

Ahogy azt a kiállítás alcíme is tükrözi, a tárlat egyik legfontosabb szándéka a miskolciak Kassa iránti tiszteletének – tágabban értelmezve: a mindenkori közösségek és egyének közötti tiszteletadás fontosságának – a kifejezése volt. A miskolci múzeum alapítói 1899-ben azzal az indoklással tűzték ki célul egy helyi képgyűjtemény létrehozását, hogy „...a szegény miskolci polgárnak effélék

meglátásáért ne kelljen Egerbe, vagy Kassára menni”. E kiragadott példa önmagában is sokatmondó: kiválóan jelzi annak a pozíciónak az előkelőségét, amit Kassa a régió kulturális életében hagyományosan betöltött, s amivel Miskolc számára is etalont nyújtott.

A kiállításnak a miskolci születésű **Kmetty János** (1889–1975) *Kassai fahíd* című festménye adott felütést. A kompozíció a két város kulturális összetartozásának szimbólumaként fogadta a látogatókat, a felirattáblán olvasható, **Isaac Newton**tól vett idézet pedig – „*Az emberek túl sok fát építenek, és túl kevés hida*” – a kiállítás gondolatiságát készítette elő.

A Herman Ottó Múzeum mondanivalója az Európai Unió azon küldetésére rezonált, amely az európai emberek azonosságtudatának felkeltésére, ugyanakkor sokféleségének megőrzésére irányul. A kiállítás gondolati és tárgyi tartalma mögött szándékolatlanul is az Unió „*Egység a sokféleségben*” mottója húzódott meg. A tárlat üzenete – egyetlen szóval kifejezve – az összetartozás volt. Bővebben kifejtve pedig, az a gondolat, hogy ugyan határok választanak el bennünket egymástól, különböző nyel-

Kmetty János: *Kassai fahíd*, 1912 körül (olaj, vászon 54,5x68,5 cm), Herman Ottó Múzeum KGy, 85.203 • Szujó Péter felvétele

Enteriőrfotó (Kassa) • Pirint Andrea felvétele

Enteriőrfotó (Nagymihály) • Pirint Andrea felvétele

Enteriőrfotó (Ostrava) • Pirint Andrea felvétele

veket beszélünk, eltérő történelmi és kulturális hagyományokat ápolunk, de ami a lényegét illeti: mi emberek – élünk bárhol, bármely korban – egyetlen közösséget alkotunk. Nem csupán biológiailag, de mentálisan is egyféleképpen működünk; ugyanazon központi kérdésekhez és fogalmakhoz kapcsolódva hoztuk és hozzuk létre tárgyi és szellemi produktumainkat.

A *Gondolatmenet* nyolc témakört vitt végig, olyan fogalmakat, melyek – mint az életünket alakító legfontosabb tényezők gyűjtőnevei – egymással összekapcsolódva és egymást kiegészítve húzódnak meg emberi kapcsolataink, szellemi termékeink és tárgyaink mögött. Az első témakör az egyik legősintébb emberi érzés, a SZERELEM volt, melyet az ezzel szorosan összefüggő CSALÁD, a létfenntartás alapjául szolgáló MUNKA, majd pedig a mindennapjainkat átszövő HIT fogalmai követték. A túlvilág létezésébe vetett hitünknek alighanem az a legfontosabb feladata, hogy segítsen megbékélni a halál gondolatával. Az ELMŰLÁS lett tehát az ötödik témakör, melynek drámai feszültségét az életet dacosan igenlő SZENVEDÉLY tematikája oldotta. A hetedik hangsúlyt az emberiség folyton visszatérő betegsége, a HÁBORÚ kapta, a lezárást pedig a pusztításra szimbolikusan is nemet mondó fogalomkör, a HAGYOMÁNY szolgáltatta.

A nyolc témakör mentén négy szakgyűjtemény – a miskolci múzeum képzőművészeti, néprajzi, régészeti és történelmi tárainak – vonatkozó és válogatott műtárgyai töltötték meg a teret. Szerves részét képezték a tárlatnak az európai gondolkodóktól vett idézetek, melyek a témaköröket könyvjelzőként szakaszoló, függesztett molinókon voltak olvashatók, és a tematikai egységek bölcséleti mélységét segítettek átérezhetővé tenni.

Az egyes témakörök között nem húzódtak határvonalak, egymást áthatva fűzték tovább a gondolatokat. E rendezési koncepció okán, az áttekinthetőség érdekében valamennyi tematikai csoportot egy-egy uralkodó szín kísért, melyek kiválasztásánál a színszimbolika, illetve a színek pszichikai hatástana is szerepet játszott, és amelyek a molinókon, a tablókön és a tárgyfeliratokban egyaránt visszaköszöttek.

Nem csupán a tematikai blokkok, de a különféle szakgyűjteményekből kiválogatott műtárgyak sem különültek el egymástól. A régészeti ásatásokból származó leletek, a képző-, ipar- és népművészeti emlékek, valamint a történelmi tárgyak egymással folytonosan összebeszélve, egymás hatását felerősítve, vagy épp a gondolati skálát újabb elemekkel gazdagítva ölelték fel az emberiség több millió éves történetét.

A kiállítás a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban 2013. november 5. és december 31. között fogadta a látogatókat. A mintegy négyszáz műtárgyat felvonultató Gondolatmenet később Nagymihályban (Michalovce, Szlovákia), majd Ostraván (Csehország) vendégszerepelt, végül – hazaérve – a *Miskolci Galéria* épületében tolmácsolta a globális összetartozás üzenetét.

Pirint Andrea

Megemlékezés Jánosiban a kitelepítettekről, és a Csehországba deportáltakról

Alapige: A Zsoltárok könyve 137, 129, 94 és 85. részének válogatott versei.

„Amikor Babilon folyói mellett laktunk, sírtunk, ha a Sionra gondoltunk. Az ott levő fűzfákra akasztottuk hárfáinkat. Mert akik elhurcoltak minket, énekszót követeltek tőlünk.” „Sokat gyötörtek ifjúságom óta, mégsem bírtak velem. Hátamon szántók szántottak, hosszú barázdát hasítottak. De igazságos az Úr: elvágta a bűnösök kötelét.” „Mert diadalra jut még a jog, és azt követi minden tiszta szívű ember. [...] Mikor azt gondoltam, hogy roskad a lábam, szereteted, Uram, támogatt engem.” „Mutasd meg, Uram, hogy szeretsz minket, és adj nekünk szabadulást.”

Emlékező és jövőbe tekintő gyülekezet!
Szeretett magyar testvéreim!

Isten gyermekei számára minden nap a Teremtő dicsőítésének, egyben munkánk végzésének, feladataink teljesítésének napja, mindaddig, amíg tart a kegyelmi idő, amíg Atyánk hazahívó szava el nem hangzik felénk.

Isten népe, az egyház, a gyülekezetek számára minden vasárnap az együtt hangzó, közös hálaadás és könyörgés áldást ígérő, drága alkalma. Ugyanakkor lélekben, hit által Megváltó Urunkkal és egymással valóságos találkozásunknak nagyszerű lehetősége is. Az együvé tartozók közösségében emlékezhetünk múltunkra, a hatalmas Isten tetteire, és előre tekinthetünk az általa megígért, általunk remélt biztos jövőnkre. Tegyük ezt mindenkor bátran, mert ezt tette és teszi az Ószövetség és az Újszövetség népe egész történelme folyamán. Mi is ezt tesszük most, az Úr színe előtt tudva magunkat. Lélekben előtte állva nincs helye sem hamisságnak, sem elhallgatásnak. Nem lehetnek tabutémák.

Érezzük, hogy egyszerre törnek ránk a keserves és fájdalmas igazságtalanságok emlékei: a szülőföld és a javak, az ősi juss elvesztése, a felebaráti és testvéri kötelékek egykori szétszaggatása, de, és ezt biztatónak érezve, örömmel valljuk meg, hogy a reménység – ma még talán távolinak látszó – fény sugarai is feltűnnek. Azonban, meglehet, hogy még a jelenben is nyomasztó a ránk, és egész nemzetünkre kényszerített múlt súlya, sőt, az emberiségnek a jövőendő felőli elbizonytalanodása, de reménységünket, látásunkat ez nem homályosíthatja el, mert a Biblia szerint „*van jövőnk*”.

Testvéreim, barátaim, arra kérek most titeket, hogy minden keserűség ellenére engedjük át magunkat egy rövid időre az igazságtalan, megalázó és embertelen eljárás keserves érzéseinek, hogy mai emlékezésünk alkalmával annál erősebben ragadhassuk meg a jövő ígérését.

Az Ótestámentum számos helyen szól a nép többszöri leigázásáról, idegen hatalmasságok által történt elhurcolásáról vagy deportálásáról idegen földre, és bár évezredekkel ezelőtt játszódtak le a tragikus események, az utódok máig emlékeznek és nemzedékről nemzedékre emlékeztetnek rá. Nekünk is ezt kell tennünk: emlékezni és utódainkat emlékeztetni arra, ami velünk történt.

Mindkét világháborúban és utána is prédának tekintették akkori országunkat. Pedig, ma már nyíltan szólha-

tunk arról, hogy egyikben sem akartunk részt venni, és nem voltunk rosszabbak másoknál. Elsősorban a ránk zúduló pusztító gyűlölet tette, hogy nem lehettünk jobbak sokaknál.

Elegendő 2–3 századra visszatekinteni és meggyőződhetünk róla, hogy spontán felkelések által, forradalmakban, szabadságharcokban többet tettünk a szabadságért, mások érdekében is, mint számos más kis és nagy ország és nemzet.

A múlt századbeli darabokra szaggatásunk következményeként úgy érezzük, hogy egyéni érzelmeink és magyar közösségünk sorsa szólal meg **Ady** verssoraiban:

„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,

[...]

Fut velem egy rossz szekér,
utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.”
(Kocsi-út az éjszakában)

Így futott a háború utáni hónapokban, években felvidéki magyar népünkkel, februári fagyban, marhaszállító vagonokba préselten Csehország felé a tehervonatok sora. Hiába szállt sűrűn a fájdalmas jajszó, a tragédia folytatódott. Volt lárma, és lett mély csend. Kibeszélni, elmondani sem volt szabad a velünk szemben elkövetett embertelen, gyalázatos sérelmeket és bántalmazásokat. A deportálás folyamán halottaink is voltak. Körülöttünk mindenfelé eluralkodott a hazug félrevezetés, a fojtogató gyűlölet.

Ne feledkezzünk meg arról az elhallgatott tényről sem, hogy az első csatlósból győztesse nyilvánított nép vezetői nem gondoltak – talán máig sem gondolnak – arra, hogy csellet megszerzett vagy rabolt vagyona, és az, úgy mond, utolsó csatlóssal szembeni gyűlöletre, valójában semmilyen gyűlöletre sem érdemes, mert nem lehet nemzeti jövőt építeni! Különösen nem történelmi léptékkal mérhető tartós jövőt, hanem csakis a kölcsönös tiszteletre és szeretetre, egymás jogainak és emberi méltóságának elismerésével szabad és lehet, sőt, kell építkezni!

Lássuk, mi történt a Babilóniába hurcolt zsidókkal. Szeretném megjegyezni, hogy a következőben az *Éne-*

A kitelepítésben érintettek • Gál Sándor felvétele

keskönyvünkből idézem a 137. zsoltár kezdő versszakát **Szenczi Molnár Albert** erőteljes szavaival.

*„Hogy a babiloni vizeknél ültünk,
ott mi nagy siralomban keseregtünk.
A szent Sionról megemlékezvén,
Melynél gyönyörűsegs hely nincsen.
A nagy bűnnek és bánatnak miatta
Hegedűnket függesztettük fűzfákra.”*

Sokat szenvedett szüleink és nagyszüleink ajkán is elnémult egy időre az énekszó és a dal, hisz nem csak idegen földre hurcolták őket, hanem velük egyszerre az otthon hagyottakra is idegen, vállalhatatlan önazonosságtudatot akartak rákényszeríteni. Bizony, sok idő telt el, amíg világos látásra jutottunk. Ennek fontosságát fejezik ki alapigénk verssorai:

„Nem taszítja el népét az Úr, nem hagyja el örökségét. Mert diadalra jut még a jog, és azt követi minden tiszta szívű ember. [...] Mikor azt gondoltam, hogy roskad a lábam, szereteted, Uram, támogattott engem. Ha megtelik szívem aggodalommal, vigasztalásod felüdíti lelkemet.”

Sok időre volt szükségünk, amíg vállalni mertük önmagunkat. Ezt az állapotot a neves erdélyi költő, **Dsida Jenő** egykor így fejezte ki:

*„Vagy félezernyi dalt megírtam
s e szót: m a g y a r,
még le nem írtam.*

[...]

*Ó, mily hályog borult szememre,
hogy meg nem láttalak,
te elhagyott, te bús, kopár sziget,
magyar sziget a népek Óceánján!
Mily ólom ömlött álmodó fülembé,
hogy nem hatolt belé
a vad hullámverés morzsoló harsogása,
a morzsolódó kis sziget keserű mormogása.*

[...]

*Nagy, éjsötét átkot mondok magamra,
verset, mely nem zenél,
csak felhörög,
 eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
bölgjön, mint megtépett-szakállú vén zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél:
Epévé változzon a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!”*

Mai, ünnepi megemlékezésünk nem önmagáért van, nem is azért, hogy sebeket tépjünk fel vagy mélyítsünk tovább, hanem, hogy okulásul szolgáljon a múlt, a történelem, hogy erősek és felkészültek legyünk, ha végre elérkezik a méltányos megbékélés ideje és alkalmá.

Mire van a legnagyobb szükségünk? Kérdésünkre választ, biztos eligazítást, általa reménységünk szilárd

EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK

alapját a kegyelmes Isten a Krisztus által véghez vitt tette biztosítja, „mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örökélete legyen.” (János ev. 3, 14.) Tehát, mindennapi kérésünk ez legyen: mutasd meg, Uram, hogy szeretsz minket, és adj nekünk szabadulást! Jövünk útja a szeretet útja kell legyen. Bízunk magunkat egészen őrá. Fogjunk össze, növekedjünk, szaporodjunk, erősödjünk. Tudatosítsuk, hogy a szeretet útja nemcsak a mi jövőnk záloga, hanem az egész emberiségé, a teremtett világé is. Ez a tudat fokozza elszántságunkat, élni akarásunkat.

Senkiről és semmiről ne mondjunk le! Legyünk élenjárók a reménykedésben, a kitartásban, a szeretet gyakorlásában és megélésében. Hidd Urunk szavát, hogy „az igazság szabadokká tesz” (János ev. 8, 32.) és főlemel az Isten-adta emberi méltóság magasságába. Amen.

Erdélyi Géza

Emlékező Gyülekezet, Testvéreim!

„Tudatom, hogy mi, akik idehaza maradtunk, még élünk, vagyunk. Küszködünk az élet sok munkájával és sok gondjával, de biztosan maguk is ugyanúgy vannak, csak hogy maguknál még a honvágy is sajog. Nálunk meg az a vágy, hogy bárcsak még egyszer megláthatnánk egymás orcáját. A Zsoltárok könyvének 137. részében olvasható igéket, azt hiszem, valamennyien szívből átérzik, hogy »ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem, felejtkezzen el rólam az én jobb kezem! Nyelvem ragadjon az ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad, ha nem Jeruzsálemet tekintem az én vigasságom fejének!«”

Nehéz ez a szívnek, mert a felejtés lehetetlen, az emlékezés megfáj. Talán azonban mégse fáj annyira,

hogya néha hallunk valamit egymásról. De én már rég nem kaptam értesítést maguktól, csak így hallom innen-onnan, hogy egyikük nagy beteg volt, a másikkal szerencsétlen eset történt, s hogy a fiatalok közül ki konfirmált, kit soroztak be, ki nősült meg. Szívből kívánok az új házaspárnak boldogságot, a betegnek gyógyulást, a meggyógyultaknak erősödést, a konfirmáltaknak áldott fejlődést, az ifjaknak kedvet, erőt, boldogulást, az öregebbeknek jó reményt és megelégedettséget, a véneknek tisztességet és békességet, a gyermekeknek szép növekedést testben-lélekben, előrehaladást a hitben és az ismeretekben.”

Testvéreim!

Nem sokkal azt megelőzően, hogy a **Samu András** gondnok úr felkért erre a szolgálatra, azok a levélmásolatok voltak a kezemben, amelyeket **Konkoly-Thege István**, néhai jánosi lelkész a Baranyába áttelepített, illetve a cseh- és morva országrészbe deportált jánosiaknak küldött.

Az előbb idézett sorokat 1950. június 15-én vetette papírra.

Aligha van Tőle hitelesebb tanú! Ezért is tartom természetesnek, hogy az Úr házában mondandóm java részét az Ő leveleiből vettem. Melegszívű, emberi, a reá bízott nyájért, annak elhajtott juháiért aggódó pásztor hangja.

Egy korábbi, 1949. szeptember 8-án keltezett levelét így kezdte:

„Kedves Testvéreink, akik elszóródtatok a nyájból! Tudom, hogy **Bodnár** bácsi, az én kedves öreg presbiterem milyen nagy beteg volt, de Isten megengedte, hogy még felépüljön és örülhessen családjának, különösen a kedves kis dédunokának. Tudom, hogy **Molnár Bálint** is nagyapa már, a jó Isten tartsa meg egészségben és neveljék fel örömeikre a kisbabát. **Molnár**

Az első székben Szesztay Ádám, Magyarország kassai főkonzulja, családjával. A szék előtt a helyi iskola tanulói • Gál Sándor felvétele

István, másik kedves presbiterem szintén beteg volt, de hála Istennek, meggyógyult. **Pálkovács Istvánról**, nem tudom, melyikről, egyszer rossz hír terjedt el, hogy szerencsétlenség érte, aztán örültünk mindnyájan, mikor kitűnt, hogy vak hír volt. **Lippa Ambrusné** is beteg volt, és nagyon bántotta a gondolat, hogy idegen temetőbe kerül. Isten azonban megóvta ettől, s ha hinni tud, látni fogja még férje sírját. Szegény öreg **Samu János** azonban ott nyugszik már a majsi temetőben, elsírat-ta őt a kisharang, amit kiküldtünk vele, de elsírat-ták ezek a harangok is, és megsírat-tuk a templomban mi is az én tíz esztendeig volt hűséges kurátoromat. Értesültünk róla, hogy **Farkas Gyugyuka** férjhez ment, s szívből kívánunk teljes boldogságot a mi kedves tanító urunk leányának. A fenyők már igen magasra nőttek a templom körül és azok is őrzik az ő emlékét. Kit említsek még? Kifogynék a helyből, ha sorra venném a felnőtteket, **Pistát, Zoltit, Mariskát, Irént, Margitot, Terit, Arikát, Andrist, Józsit, Gyulát, Juliskát, Ilonkát, Herbné** asszonyt stb., akik tavaly ilyenkor még az én igehirdetésemet hallgatták - aztán a gyermekeket, **Tibit, Miklóskát, Ferikét**, mindkét **Évit, Idukát, Mártuskát, Sanyikát, Lacit**, akik tavaly még tőlünk tanulták a hittant - és a felnövekvő fiatalokat, **Józsit, Jancsit, Zolit, Gyuszt**, s a másik **Zolit, Bözsikét**, aki már nagylány lehet, én kereszteltem, én konfirmáltam, hogy felelhetném el hát egyiket is? **Czikora Juliskáról** is tudok.

Most pedig arról értesültem, hogy milyen kedves módon nyilvánult meg az odakinti jánosiak között a testvéries összetartás, hogy az újkenyéri úrvacsora vételére közelből-távolból mind egy helyre, Vókányba gyülekeztek össze. Szébb és áldottabb alkalom igazán nem is lehet arra, hogy összetalálkozzanak azok a lelkek, akiket a közös szülőföld tudata elszakíthatatlanul összefűz. Bár elmehettem volna akkor közéjük. Ezt a megkezdett kedves szokást tartásuk meg máskor is, hogy egyszer egyik, máskor másik helyen, időnként összegyülekezzenek az Úr szent asztalánál, míg majd megadja az Isten, amit remélünk, hogy itt is részesehetnek a szent vacsorában.

Nálunk is megvolt már az újkenyérért való hálaadás, Jánosiban 109, Pálfalán 82 lélek áldozott. (Pünkösdkor Jánosiban 144, húsvétkor 166 volt Jánosiban az úrvacsorázó, a tavalyi 185-el szemben.)

Samu Bélának és **Kovács Margitnak István fiát, Gacso Istvánnak** és **Tóth Ilonkának Ildikó leányát, Pálkovács Irénének (Kanyiturné)** kislányát kereszteltem, s most lesz a keresztelése **Koós Miklós fia Pista** és **Habán Margit** kisfiának. S még egy keresztelés volt, Pálfalán a **Szóke Pista** és **Nagy Lujzika** második gyermeke, **Julianna**. Ez összesen öt keresztelés, mellyel szemben tíz a temetés. A sajnós megszokott, kedvezőtlen arány, de mégis jobb, mint a tavalyi, mikor 12 temetéssel szemben egy egész éven át csak egy keresztelés volt, a Beremendre költözött **Kiss Pista Nándor** fia. Remélem, egészségesen fejlődik ott is a Gömörből Bara-

nyába plántált csemete. - Bizony hát igaz a **Tompa Mihály** szava: *pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve, széthull nemzetünk. A nép egy része Baranyába ment, itt maradt része meg lassacskán a temetőbe megy, mert a meghalóknak a felét sem pótolják a szülöttek.*"

Levelét a következő szavakkal zárja:

„Most már búcsúzom maguktól egy időre, és az Isten oltalmába ajánlom mindnyájukat. Ez a levelem mindenkinek szól, nem csak a címzettnak, hanem mindenkinek, kicsinynek és nagynak, akit még érdekel a mi itteni gyülekezetünk. Kívánom, hogy neveljék gyermekeiket istenfélelemben, szoktassák a fiatalságot rendre, tisztességre; maguk se felejtsek el a lelkiüket, hitüket, templomukat; az öregeknek pedig azt kívánom, hogy nálunk találhassák meg végső nyugalmaikat. Jeremiás 29:10,14, Ezékiel 11: 16-20.

„Az Isten, a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja, aki véghetetlen kegyelmével mindeneket megcselekedhetik, feljebb mint kérjük, vagy elménkkel megfoghatjuk, vegye mindnyájukat védelmébe és szabadítsa meg minden gonosztól.

Igaz szeretettel:

Konkoly Th[ege]. István”

Testvéreim!

Amit a 2. világháború után nemzetrészünkkel szemben elkövetett az akkori csehszlovák hatalom, eladdig példa nélkül való volt ennek a tájnak a történetében! A jánosiaknak otthonukból való elűzése annak az ördögi tervnek a része volt, amely magyartalanítással kívánta megszerezni magának ezt a földet. Ennek része volt nyelvünk betiltása, iskoláink bezárása, javaink elkobzása, eleink deportálása télvíz idején. A Rimaszombat körüli magyar falvak népének a kitelepítésével a város közvetlen hátországát kívánták felszámolni. Ennek lett áldozata Jánosi és Pálfala, akárcsak Alsópokorágy, Zeherje, Pádár és Perjése. Következményei máig, s még sokáig hatnak.

A fületlen marhavagonok emléke, a magyar beszédért való kopaszra nyírás, a kényszermunkatáborok, a megvertetés és börtön, a teljes kizsármazottság emléke nem feledhető! Az utódok, leszármazottak számára sem. Ez volt a mi babiloni fogságunk. Nem feledhető, de megbocsátható, illetve, hívó emberek esetében megbocsátandó! Ahogyan az Úrtól tanult imádság tartalmazza. Megbocsátandó - ha kéri a bocsánatot! Amíg azonban ez utóbbi nem következik be, a feloldozás sem lehetséges!

Emlékeznünk, s emlékeztetnünk kell! Ezt tesszük ma is. Kérjük az Úr irgalmát, rövidítse le a várakozás idejét. Köszönöm a meghallgatást.

B. Kovács István

* Elhangzottak 2015. május 4-én, a jánosi református templomban, a kitelepítettek emlékét őrző tábla avatása alkalmával.

Könyvről könyvre - Lapról lapra

Történelem és Muzeológia - Miskolci Internetes Folyóirat (Szerkesztők: Dr. Spóner Péter, Dr. Gyulai Éva, Hazag Ádám, Békési Gábor, technikai szerkesztő: Szujó Imre Péter. Herman Ottó Múzeum, felelős kiadó: dr. Pusztai Tamás múzeumigazgató, ISSN 2064-7530, web: www.hermuz.hu/history-journal.htm, e-mail: history-journal@hermuz.hu)

Az 1899-ben alapított *Borsod-Miskolczi Múzeum* (ma Herman Ottó Múzeum) *Történeti Tárának* munkatársai olyan internetes folyóiratot indítottak el a Herman Ottó Múzeum égisze alatt, illetve a Múzeum honlapján, amely két diszciplína, a történettudomány és segédtudományai, valamint a muzeológia tárgykörében közöl tudományos írásokat, különös tekintettel a történelem és muzeológia kapcsolatára, a történeti muzeológiára. A honlap célja továbbá Miskolc, Északkelet-Magyarország és a tágabb régió történetírásának és múzeumi tudományainak művelése. A szerkesztők fontosnak tartják, hogy a múzeumi gyűjtemények, tárgyak, képi és írásos dokumentumok ne csak illusztrálják a történelmet, hanem a történetírás megbecsült forrásai legyenek.

Az egyes publikációkat a megjelenés előtt lektorokkal véleményeztetik, egy lektor esetleg több írásról is véleményt mond, s az ő bírálatukat figyelembe véve döntenek a szerkesztők a megjelentetésről. A felkért lektorok a bírálatokat írásban juttatják el a szerkesztőségnek. A lektorokat általában a régió kutatói és tudományos szakemberei közül választják ki, mivel az elektronikus folyóirat deklaráltan regionális jellegű.

A számok első rovatában feltüntetésre kerül az aktuális lektorok neve, így amikor az egyes számok archiválásra kerülnek, ez a rovat is bekerül az archívumba.

A *Magyar Tudományos Művek Tára* /MTMT/ által nyilvántartott internetes folyóirat 2014-ben indult, félévente jelenik meg a Herman Ottó Múzeum honlapján. Jelenleg az első évfolyam (2014-es év) két száma tekinthető meg, olvasható, használható a kutatók és minden érdeklődő számára, s nem lényegtelen, hogy mindez térítésmentesen, tehát korlátozás nélkül, bárki számára elérhető módon. Az eddig megjelent publikációk között több felvidéki vonatkozású tanulmány is szerepel. Ilyen Gyulai Éva írása a miskolci Bercsényi-huszárok szerepéről Rákóczi 1906-os kassai újratemetésénél, Kerényi Éva írása egy - a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményében található - első világháborús hadifogoly-naplóról, Nagy Péter írása az Andrásyák politikai szerepvállalásáról, de minden bizonnyal érdeklődésre tarthat számot a történelmi Borsod, Abauj és Zemplén megyék fémfeldolgozó iparának válogatott magyar nyelvű bibliográfiája is, mely címében ugyan nem, de valójában gömöri adatokat

is tartalmaz, s mindez Hazag Ádám, Marozsán Zsolt és Spóner Péter összeállításában látott napvilágot.

(Hazag Ádám és Bodnár Mónika)

Miskolc régi térképeken 1759-1963 (Szerkesztette és összeállította: Papp Ferenc-Somorjai Lehel-Tóth Arnold. Kiadja: Miskolc Megyei Jogú Város, 2015. 111 oldal, színes térképekkel, A/3-as méretben)

Miskolc 1993-tól kezdve minden év május 11-én ünnepli a Város Napját. Ilyenkor arra emlékezünk, hogy 1907-ben a képviselőház elfogadta az önálló törvényhatóságról szóló törvényt, az ezt rögzítő királyi adománylevelet pedig 1909. május 11-én írta alá **Ferenc József** osztrák császár és magyar király.

A Város Napjára már a kezdetektől megjelent egy alkalmi lap: a *Miskolci Tükör*. A lap értelemszerűen a város múltjával, jelenével, az itt élő személyekkel, eseményekkel foglalkozott/foglalkozik, felsorolva/bemutatóva az ezen a napon kitüntetett neves miskolciakat. 2015 májusában ezen alkalmi lap mellett egy reprezentatív kiadvány is napvilágot látott Miskolc régi térképeken 1759-1963 címmel.

A kiadvány apropóját az adta, hogy Miskolc ebben az évben ünnepli mezővárosi rangra emelésének 650. évfordulóját. E kerek évforduló emlékére készült nagyalakú gyűjtemény térképek segítségével mutatja be Miskolc fejlődését, változását. Az összeállításban a történeti bevezető után 36 régi térkép szerepel a *Herman Ottó Múzeum*, a *II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár* és a *Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára* gyűjteményeiből. Magyarország és a történelmi Magyarország vármegyéi után Miskolc különböző szempontú várostérképei következnek kronologikus sorrendben. Külön érdekessége, hogy a városrészek (melyek régen önálló települések voltak) térképei is megtalálhatók a kötetben. A térképlapok katalógusa után a készítő térképészekről és a városrészekről is található rövid ismertetés. A kötetet angol nyelvű összefoglaló zárja.

Miskolcról a 18-19. századból kevés jó állapotú térkép maradt fenn, ezért ezek jelentős értéket képviselnek. Összegyűjtve pedig sehol sem találhatók. Ezért azon kívül, hogy szemet gyönyörködtető, esztétikus ez a kiadvány, a maga nemében hiánypótló is!

(Hideg Ágnes)